ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

اوزبیکستان ادبیاتی وصنعتی

1993 йил

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

20 АВГУСТ, № 34 (3242) ● СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН ЖУМА

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МУСТАҚИЛЛИГИНИНГ 2 ЙИЛЛИГИ ОЛДИДАН

Султон АКБАРИЙ

МАНЗУР

Узи бек номи манзур,
Бўғотли томи манзур.
Тўйга пишириб бормас,
Ошининг хоми манзур.
Янги жой қилса қўшни,
Совға-саломи манзур.

Узи бек номи манзур,
Боғда ишкоми манзур.
Эски уйни бузмайди,
Эшиги, роми манзур.
Этик ечмас сув кўрмай,
Сабрли шоми манзур.

Узи бек номи манзур,
Эрк пайғоми манзур.
Уз салтанатига
Кўтарган жоми манзур.
Ваъда — насия савдо,
Оллоҳ инъоми манзур.

Узи бек номи манзур,
Дини исломи манзур.
Амир Темурдан урфи,
Ҳақгўй низоми манзур.
Хуллас, ақллашганда
Шоир илҳоми манзур.

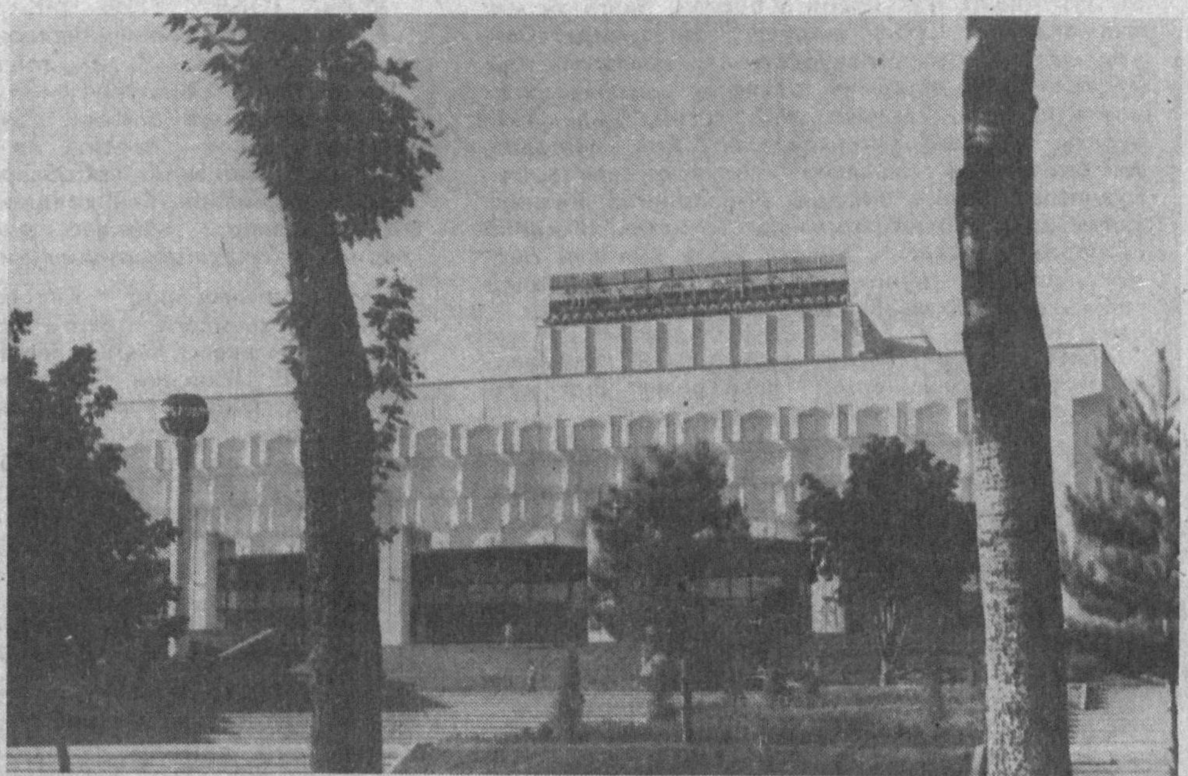

●

Республикамиз мустақиллигининг икки йиллик байрами яқинлашган сайин барча шаҳар ва қишлоқларимиз кўркамлашиб, чирой очиб бормоқда. Байрам куни пойтахтимизда кўплаб янги бинолар, истироҳат масканлар фойдаланишга топширилади.

СУРАТДА: байрам арафасида очилиши мўлжалланган «Туркистон» маданий-маърифий марказининг умумий кўриниши.

●

ЁЗУВЧИ МАСЪУЛИЯТИ

Ўзбекистон Республикаси Ёзувчилар уюшмаси котибиятининг навбатдаги йиғилиши бўлиб ўтди. Унда Ўзбекистон мустақиллигининг ик[illegible] йиллигига бағишланган т[illegible]бирлар, ёзувчилар олдида турган вазифалар муҳокама қилинди.

Бугунги кунда бутун Ўз[illegible]стон яқинлашиб келаёт[illegible]рна шу қутлуғ сана та[illegible]бек[illegible]ди билан яшамоқда. [illegible]рази касб эгалари қатори [illegible]корлар ҳам мустақиллик тўйини муносиб кутиб олишга астойдил бел боғлаганлар.

Байрам арафасида ёзувчиларнинг ижодий гуруҳлари Ўзбекистон Халқ Демократик партияси фаоллари билан биргаликда жумҳуриятимизнинг деярли барча вилоятларида бўлиб, меҳнаткашлар билан учрашиб қайтдилар. Меҳнат жамоаларида, фермер хўжаликлари ва саноат корхоналарида ўтказилган ижодий учрашувлар, жонли мулоқотлар халқимизнинг Мустақилликни, Президентимиз Ислом Каримов раҳбарлигида олиб борилаётган туб ислоҳотлар сиёсатини якдиллик билан қўллаб-қувватлаётгани, ҳамма жойда тинчлик-тотувлик, яхши кайфият ҳукмронлигини кўрсатди. Нотиқлар Тўра Мирзо, Маъруф Жалил, Ғаффор Ҳотамов, Саъдулла Ҳаким ва бошқалар жойларда катта ижобий ўзгаришлар бўлаётгани, истиқлол ғояларига садоқат, бугунги иқтисодий қийинчиликлардан чўчимаслик кайфияти одамлар қалбида тобора чуқур илдиз отаётганини таъкидладилар. Айни пайтда бундай ўзгаришлар ёзувчилар ижодида, оммавий ахборот воситаларида етарли даражада акс этмаётгани, айрим ижодкорлар майда-чуйда ишлар билан аралашиб қолаётгани ҳам айтиб ўтилди.

Котибият йиғилишида мустақил Ўзбекистоннинг нуфузи жаҳонда тобора ошиб бораётган айни кунларда ижод аҳлининг якдиллиги ва ҳамжҳатлигини таъминлаш, миллий истиқлол хизматига камарбаста бўлувчи ҳақиқий ижод учун зарур шарт-шароитлар, соғлом муҳит яратиш билан боғлиқ масалалар хусусида фикр юритилди. Музокараларда сўзга чиққан С. Сиёев, Ш. Холмирзаев, М. Маҳмудов, Ҳ. Муҳаммад, Х. Тўхтабоев, Шукрулло, И. Раҳим, Ҳ. Ғулом, Т. Мирзаев, О. Ёқубов, Мирмуҳсин, П. Шермуҳамедов, М. Мирзаев, Х. Асқар, М. Тошпўлатов ва бошқалар Ўзбекистон истиқлолини мустаҳкамлаш, халқимизнинг маънавий равнақи йўлида астойдил ижод қилиш, баркамол асарлар яратиш, меҳнаткашларни истиқлол ишига даъват этиш катта заруратга айланган ҳозирги пайтда ҳамжиҳатлик ғоят муҳимлиги, мавжуд муаммоларни ўз вақтида муҳокама этиш, гина-кудуратларни унутиш, кексаларга ҳам, ёшларга ҳам ҳурмат-эътиборли бўлиш, ёзувчи деган улуғ номни ҳамиша муқаддас сақлаш тўғрисида сўзладилар.

Халқ қалам аҳлига ҳамиша ишониб келган. Чунки, чинакам ижодкор халқнинг, миллатнинг гули ва мулки ҳисобланади. Зиёлиси камол топган юртнинг келажаги ҳамиша порлоқ бўлган. Президентимизнинг бир қатор Фармонлари ила қалам аҳилларига катта имтиёзлар берилди. Юртбошимиз бир гуруҳ ҳурматли адибларни ҳузурларига чорлаб устларига, худди бобомиз Алишер Навоий замонларидаги каби, тўн ёпдилар. Ана шу тарихий учрашувда ижодкорлар олдида турган ғоят масъулиятли вазифалар устида гап борди. Бугунги кун кўзи билан қараганда, бу вазифаларнинг энг улуғи — якдиллик ва аҳилликдир.

Ёзувчи сўзининг таъсирига қиёс топиш қийин. Ижодкорлар қадим-қадимда ҳам, яқин ўтмишда ҳам ўз Сўзлари, шахсий Ибратлари билан халқни руҳлантириб келганлар. Энг оғир, энг мураккаб шароитларда илҳомбахш СЎЗ, оташин ДАЪВАТ одамлар қалбига ҳаловат бағишлаган, мададкор бўлган. Бугун ва бундан буён ҳам айни шундай бўлмоғи керак.

Котибият йиғилишини Ёзувчилар уюшмасининг биринчи котиби Жамол Камол олиб борди.

Шоҳруҳ Мирзо мероси

6-БЕТ

8-БЕТ

Бошқа ҳеч ким билмасин...

АВЛИЁЛАР КАРОМАТИ ҲАҚ

Бир неча юз йиллар аввал яшаб ўтган авлиёларимиз миллат дарди, келажаги учун курашиб, ўз ҳаётларини илмга бағишлаганлар ва бизнинг бугунги истиқлол кунларимизни каромат қилганлар.

«Авлиёлар каромати ҳақ!»

Ўтган ҳафта Тошкент вилоятининг Зангиота туманида вилоят ва туман ҳокимлиги, жумҳурият маънавий маданият тарғиботи маркази, вилоят маданият ишлари бошқармаси ҳамда вилоят тарих ва маданият ёдгорликларини сақлаш жамияти ҳамкорлигида ўтказилган «Зангиота Ҳимматийнинг Марказий Осиё халқлари маънавий маданиятида тутган ўрни» мавзуидаги илмий-бадиий ва оммавий анжуманида ҳам мана шу ҳикматнинг ҳақлиги яна бир карра тасдиқдан ўтди.

Анжуман эрта тонгдан халқ сайли билан бошланди. Зангиота қабрини зиёрат қилувчиларнинг кети кўринмайди. Оппоқ соқолли мўътабар отахонлардан тортиб, эндигина атак-чечак қилаётган ёш болаларгача бошда дўппи, қўли кўксида. Табаррук онахонларимиз ҳам қизлари, келинлари билан муқаддас даргоҳга келиб тавоф қилмоқдалар.

Зангиота тарихий ёдгорлик мажмуининг яқинда қайтадан таъмирланганлиги бу ерга ташриф буюрган меҳмонларни хушнуд этди. Қабристоннинг ғиштлари тоза, нақшлари кўзни қамаштиради, йўлаклар чиннидек, ҳовуздаги зилол сувдан баҳри дилинг яйрайди. Дарахтларда мевалар ғарқ пишган. Худди бу жаннатдек масканни Амир Темур бобомиз куни кеча қуриб битиргандек...

Узоқдан дулдул от минган Амир Темур (Ўзбекистон халқ артисти Теша Мўминов) кўринади. Отнинг дупурини эшитган одамлар ўз-ўзидан иккига бўлиниб, йўл очадилар. Қадамжога 20—30 қадамлар нарида соҳибқирон отдан тушиб, зиёратга ошиқади. Буюк саркарда кетидан оқсоқоллар эргашади...

Зиёратга нафақат Тошкент вилоятининг, балки бутун жумҳуриятнинг барча бурчакларидан одамлар келишган. Қўшни мусулмон давлатлар — Покистон, Афғонистон ва Саудия Арабистонидан келган меҳмонлар ҳам тиловатга қўл очадилар.

Анжуманни Тошкент вилоятининг ҳокими С. Сайдалиев очиб, шундай деди:

— Зангиота юртимиз фахри. Яссавий ишларининг давомчиси бўлган бобомизнинг меросини тиклаш, ўрганиш ҳаммамизнинг муқаддас бурчимиз. Мана шу муборак қадамжога йиғилиб, азиз-авлиёлардан бири Зангиота руҳини шод этаётганимизнинг ўзи истиқлолга эришган, келажаги буюклигини бутун дунё тан олаётган давлат эканимиздан далолат бериб турибди.

Сўнг «Зангиота яшаган давр» мавзуида тарих фанлари номзоди Омонулла Бўриев, филология фанлари доктори Ориф Усмонов «Ҳакимота ва Зангиота», филология фанлари номзоди Султонмурод Олимов «Зангиота Навоий таърифида» мавзуларида маъруза қилдилар.

Мовароуннаҳр Диний бошқармаси вакиллари ва хориждан келган меҳмонлар ҳам сўзга чиқдилар. Анжуман дастурини халқ артисти Ёқуб Аҳмедов олиб борди.

Анжуман сўнгида Мовароуннаҳр Диний бошқармаси вакиллари ана шу анжуман ташкилотчилари ва фаолларига муқаддас Қуръон китобидан бир донадан ҳадя қилдилар.

Эл севган санъаткорларнинг чиқишлари йиғилганлар кўнглига ором бағишлади. Қўли гул пазандалар тайёрлаган ош халқ сайлининг барча қатнашчиларига тарқатилди. Театрлаштирилган бадиий-мусиқий қисм кечгача давом этди.

Мирза РАҲИМ

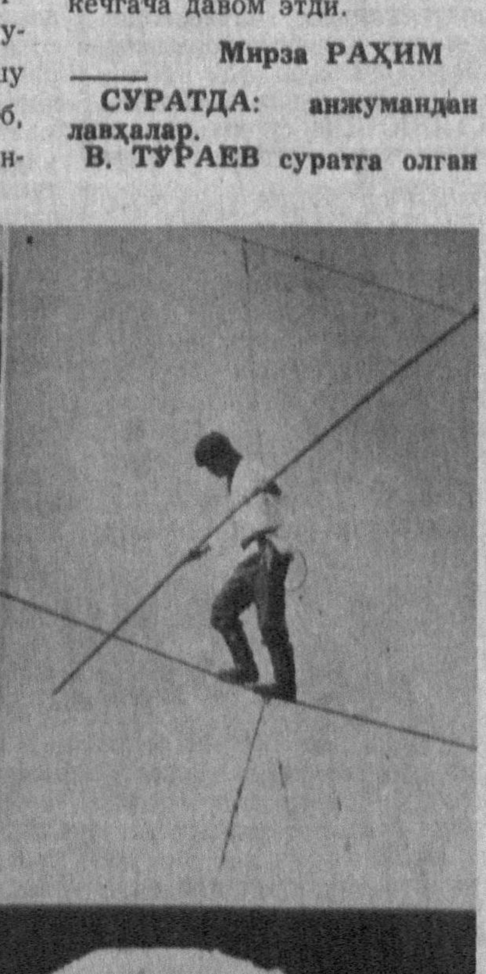

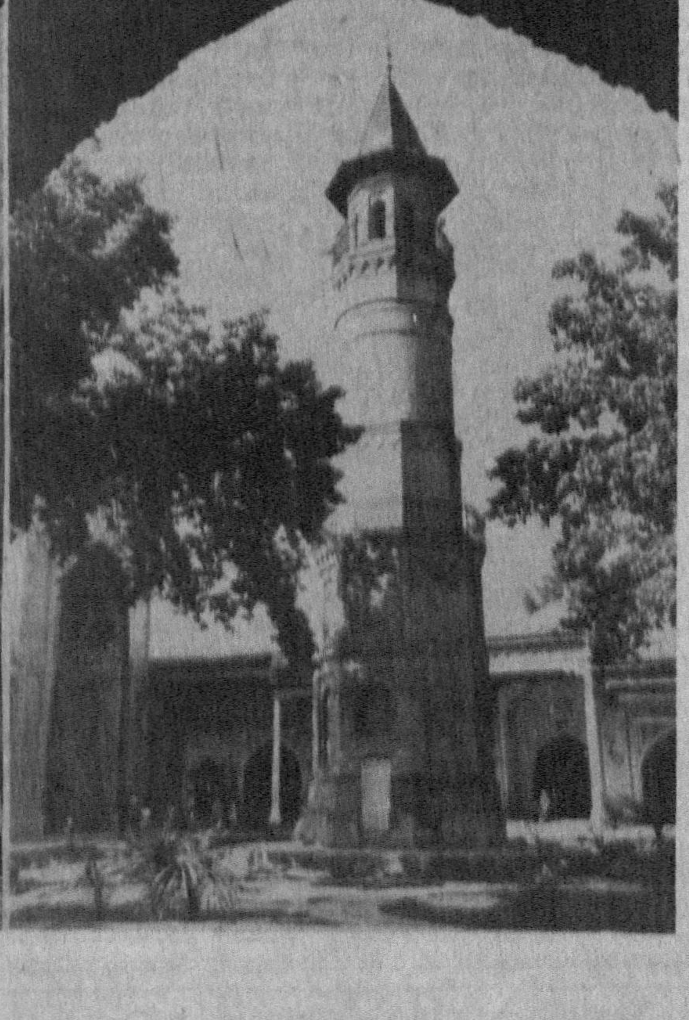

СУРАТДА: анжумандан лавҳалар.

В. ТЎРАЕВ суратга олган

БИЗНИНГ ШАРҲ

ХАЙР БАРАКА МЕЗОНИ

МАМЛАКАТЛАР ҲАМ ОДАМЛАРГА ЎХШАЙДИ. Гарчи уларни бир-бирларига айнан таққослаб бўлмаса-да, ҳар қалай шаклланиш, ривожланиш ва юксалиш борасида ўхшаш жиҳатлари кўп. Масалан, зўравонлар сингари қурол-яроғи билан пўписа қиладиган жангари мамлакатлар бор. Жанжалкашларга ўхшаб доимо йўқ жойдан уруш излайдиган баъзи давлатлар ҳам топилади. Ғийбатчи, фисқу-фасодчидек фитна қўзғайдиган мамлакатлар ҳам йўқ эмас. Лекин мард ва жасур одамлар каби маданияти юксалган, жасоратли давлатлар ҳам анчагина. Улар жаҳон иқтисоди, маданияти сари юксалишда нафақат ўз халқига, балки бошқа мамлакатларнинг халқларига ҳам яқиндан ёрдам бериб келмоқдалар.

Ўзбекистон айнан қуйиб қўйгандек ўзбекнинг ўзига ўхшайди. Табиати ҳам, иқлими ҳам, ҳатто фасллари ҳам. Ер юзидан Ўзбекистондек жаннатмакон юртни, ўзбекдек меҳнаткаш халқни топиш қийин бўлса керак. Ўзбекистон тупроғидан йилнинг тўрт фаслида ҳам экин экиб, ҳосил олиш мумкин. Ўзбек тупроғи сирли ва сеҳрли сандиққа ўхшайди. У чинакамига тер тўкиб меҳнат қилган деҳқонгагина ўз мўъжизаларини ҳадя этади, ҳосилини кўз-кўз қилади. Ернинг ҳақиқий академиги эса қадоқ қўлли деҳқон...

Маълумки, собиқ тузум даврида ўзбек деҳқонининг бири икки бўлган эмас. У ўзининг оғир меҳнати эвазига ёруғ кунларни кам кўрди. Гарчи ўзи етиштирган ҳосилдан қорни тўйиб емаган, ундан арзирли манфаат кўрмаган бўлса-да, лекин қардошлари дастурхонини тўлдириб келди. Хуллас, у ўз ерида, ўз даласида мусофирдек ишлади, кун кўрди. Юртимизга мустақиллик берилганлиги деҳқоннинг қўлидаги қарамлик кишанларини ҳам ечиб ташлади. Оз миқдорда бўлса-да, унинг эркин меҳнат қилиш ҳуқуқини ўзига қайтарди. Президентимизнинг махсус фармони билан деҳқонларга қўшимча томорқа берилди. Афсуски, бу борада ҳамма жойда ҳам деҳқонга бирдай ғамхўрлик қилиняпти, деб бўлмайди. Ижара ва фермер хўжалигида ишлаётган деҳқон ҳали ҳануз ўзининг ҳақ-ҳуқуқларини тўлиқ билмайди. Деҳқонга нисбатан ҳамон буйруқбозлик иллатлари барҳам топгани йўқ.

Бозор иқтисодиёти ҳамма қатори шўрлик деҳқонни ҳам бироз қийнаб қўйди. Лекин деҳқон бозорни тўлдириш, нарх-навони озгина тартибга солиш илинжида куну-тун ҳаловат билмай меҳнат қиляпти. Афсуслар бўлсинким, шу кунларда пойтахт ва республиканинг бошқа йирик шаҳарларидаги бозорларга кирсангиз, у ерда меҳнаткаш деҳқонни эмас, кўпроқ олибсотарни, чайқовчиларни учратасиз. Меҳнат нималигини билмайдиган бундай ғаламис кимсалар оғзига келган нархни айтиб, бозорларни эгаллаб олаётганлигига нима дейсиз? Бозорлардан ҳақиқий деҳқонларни бездираётган ва четга суриб қўяётган ғаламислар ҳам фаолият кўрсатаётганлиги ачинарли ҳолдир. Унда бозор маъмурияти ва тегишли органларнинг ходимлари қаёққа қараяптилар? Мавжуд қонунларнинг кучи наҳотки деҳқонларни ҳимоя қилишга етмаса?...

Таниқли ёзувчи Эркин Аъзам ният қилганидек: «Худо хоҳласа, Ватанимиз келажакда тижорат баҳона сувдан ҳолва, ҳаводан пул ясайдиган товламачи, чайқовчилар юрти эмас, омилкор, иймон-инсофли миришкорлар юрти, маърифатли юрт бўлади».

Ўтаётган кунларимиз дунёвий сиёсий воқеалар гирдобида кечаётир. Ўшда Ўзбекистон ва Қирғизистон республикалари президентларининг тарихий учрашуви бўлиб ўтди. Унда Президентлар «1994—2000 йилларда Ўзбекистон Республикаси билан Қирғизистон Республикаси иқтисодиётини интеграциялашни ривожлантириш ва чуқурлаштириш тўғрисида» баёнотномани имзоладилар. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов: «Қирғизистонда ўзбеклар, Ўзбекистонда қирғизлар бахтли яшасинлар!» деб айтди. Бу сўзлар учрашувнинг асл моҳияти ва мазмунини ёрқин очиб беради.

Бир қўшнининг уйида хурсандчилик бўлса, иккинчи қўшнининг уйида нотинчлик. Масалан, Тожикистон — Афғонистон чегарасидаги ниҳоясиз уруш республикамиз аҳлини ҳам жиддий ташвишга солаётир. Халқимизда «Қўшнинг тинч, сен тинч» деган яхши ҳикматли ибора бор. Қўшни давлатларда бўлаётган ҳар қандай уруш, қон тўкиш иккинчи қўшни давлатда безовталиқ уйғотади. Бундай пайтда одамлар каби мамлакатлар ҳам озор чекади.

14—17 август кунлари Афғонистон Ислом Республикаси Президентининг махсус вакили, Армия генерали Абдурашид Дўстум бошчилигидаги расмий делегация Ўзбекистонда меҳмон бўлди. Делегацияни Ўзбекистон республикаси Бош вазирининг биринчи ўринбосари И. Жўрабеков қабул қилди. Самимий ва дўстона руҳда ўтган ушбу тарихий учрашувда иккала мамлакат ўртасидаги савдо-иқтисодий, маданий ва илмий ҳамкорликни янада ривожлантириш масалалари муҳокама қилинди. Ўзбекистон ташқи ишлар вазирлигида бўлган учрашувда А. Дўстум тожик—афғон чегарасида асирга олинган чегарачиларни озод этиш юзасидан барча чора-тадбирларни кўришини маълум қилди. Душанбега расмий ташриф билан келган Афғонистон Ислом Республикаси ташқи ишлар вазири Ҳидоят Амин Арсалла журналистлар билан бўлган суҳбатда делегация «Гаровга олинганлар қайтарилмагунча Душанбедан ҳеч қаерга кетмайди», деди. Ўйлаймизки, асирлар Ватанига қайтиши билан зора чегарадаги низолар ҳам барҳам топса. Шунда мамлакатлар ҳам, қўшнилар ҳам тинч-тотув яшайдилар.

ШАРҲИМИЗДА КЎПРОҚ ЎЗБЕК деҳқонининг ҳақ-ҳуқуқлари, ташвишлари, деҳқончилик муаммолари хусусида айрим мулоҳазаларга тўхталдик. Ҳар қалай юрт дастурхонини бойитадиган, ўлкани бой-бадавлат қиладиган деҳқон. Шу ўринда Абул Қосим Маҳмуд аз-Замахшарийнинг қуйидаги нодир ибораси ёдга тушади: «Деҳқончилик қилиб зироат экиш, фойдаю хайр барака бирла муштаракдир, ўз халқини беҳад кўп хайр баракага буркайдир».

Ашурали ЖЎРАЕВ,
«ЎзАС» таҳрир ҳайъати аъзоси

БИЗНИНГ ШАРҲ

УЗУККА КЎЗ ЯРАШАДИ

Ўзбекистон истиқлолининг икки йиллиги муносабати билан пойтахтимизда Амир Темур номида хиёбон ташкил қилиниб, унинг қоқ мар[illegible]ига буюк соҳибқиронимиз ҳайкали ўрнатилганлиги қалбимизни фахр-ифтихор туйғуларига лиммо-лим этаётир. Шу муносабат билан Тошкент ер ости йўлининг бу жойдан ўтган бекати ҳам «Амир Темур хиёбони» деб аталадиган бўлди. Хиёбонни қайта қуриш шарофати билан унинг ҳуснига доғ бўлиб келаётган атрофдаги баъзи кўримсиз иморатларнинг олиб ташланганлиги ҳам яхши бўлди. Бу ердаги муҳташам чинорлар ўзининг асрий салобати билан хиёбонга кўрк бағишлаб турибди.

Шу ўринда бир таклифимизни айтиб ўтишни лозим кўрамиз. Хиёбон атрофидаги кўплаб муҳташам иморатлар жойлашган кўчалар ҳозирча аввалги номлари билан атаб келинаётир. Халқимизнинг узукка кўз ярашади, деган ажойиб нақли бор. Шундан келиб чиқиб, хиёбон атрофида жойлашган кичик кўчаларнинг ҳам номи ўзгариб, бу хиёбонга туташиб кетган иморатларнинг манзили Амир Темур хиёбони деб аталса олиб борилаётган бунёдкорлик ишларимиз мантиқан ўзининг гўзал ниҳоясини топган бўларди.

М. ЭШМУРОДОВ

МУҲАРРИРГА мактублар

ДАРСЛИКЛАР ОНА КИТОБЛАРДИР

УЛАРНИНГ СИФАТ-САВИЯСИ, НАШР ЭТИЛИШИ ҚАЙ АҲВОЛДА? МУХБИРИМИЗНИНГ «ЎҚИТУВЧИ» НАШРИЁТИ ДИРЕКТОРИ ОЛИМЖОН МИРЗАЕВ БИЛАН СУҲБАТИ ШУ ХУСУСДА

— Олимжон ака, ўзингиздан қолар гап йўқ, дунёдаги жамики китоблар орасида дарсликлар алоҳида ажралиб туради. Уларни, таъбир жоиз бўлса, она китоблар дейиш мумкин. Негаки, дарсликлар ҳар доим, ҳар қандай жамиятда ҳам ёш авлодни — фарзандларимизни илмлар оламига бошлаб кирувчи муҳим бир омил, кўприк вазифасини бажариб келган ва шубҳа йўқки, бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолади. Бу — биринчидан. Иккинчидан, ўқув адабиётлари ҳар қандай миллатнинг, ҳар қандай давлатнинг юзини кўрсатувчи муқаддас бойлик ва бебаҳо мерослардан ҳисобланади. Уз навбатида бу бойлик ва меросни яратиш ниҳоятда масъулиятли ва мураккаб иш. Ўқув адабиётлари кўплаб мутахассис-олимларнинг, зиёлилар ва ишчиларнинг, турли идора-муассасалар ходимларининг меҳнатлари эвазига дунёга келади. Вақт ўтиши билан мудом янгиланиб, такомиллаштирилиб борилади. Жумҳуриятимизда ўқув адабиётларини, жумладан, дарсликларни чоп этиш иши билан сиз раҳбарлик қилаётган «Ўқитувчи» нашриёти шуғулланади. У салкам 60 йилдан буён нафақат Ўзбекистондаги, балки бошқа жумҳуриятлардаги ўзбек мактабларини ҳам зарур дарсликлар, қўлланмалар ва қўшимча адабиётлар билан таъминлаб келаяпти. Эшитишимча, «Ўқитувчи» йириклиги жиҳатидан тармоқ корхоналари орасида собиқ Иттифоқда Россиядаги «Просвещение», Украинадаги «Радьянская школа» нашриётидан сўнг учинчи ўринда турар экан, Марказий Осиёда эса ягона ҳисобланаркан. Хўш, ана шундай нуфузли, ўз йўналиши бўйича бой тажрибага эга нашриёт йўғон чўзиладиган, ингичка узиладиган бугунги шароитда қандай «кун кечираяпти?» Бозор муносабатларига ўтиш сизларнинг фаолиятингизда қандай қийинчилик ва муаммоларни келтириб чиқаряпти?

— Сиз сўраманг, мен айтмай, ука. Бизни энг мушкул аҳволга солиб қўйган масалалардан бири нашриётларнинг нони ҳисобланмиш қоғоз муаммосидир. Чунки биз китоб чиқариш учун зарур бўлган қоғоз маҳсулотларини, жумладан, муқова материалларини ҳам асосан Россиядан оламиз. Бу мамлакатдаги қоғоз ишлаб чиқарувчи корхоналар эса ўз маҳсулотларини бериш асосида бизнинг олдимизга ҳар сафар янгидан-янги оғир шартларни қўймоқдалар. Масалан, олдиндан пулини тўламасак,

Давоми иккинчи бетда

МИРМУҲСИН, Ўзбекистон халқ ёзувчиси

КЕМАГА ТУШГАННИНГ ЖОНИ БИР

I

БУЮК КЕМА БЕПОЁН БАҲРИ МУҲИТ — океан кенгликлари узра Ўзбекистон аталмиш гўзал жумҳурият байроғини ҳилпиратиб, салобат билан сузиб бормоқда. Баъзан мовий мавжлар узра ва баъзан кучли тўлқинларга, баъзан шамолу бўронларга, баъзан ёмғиру довулларга дуч келиб, тоғ тўлқинларни ёриб ўтиб, шитоб билан олға сузмоқда. Қўрқмас ва доно, ўз ишини яхши биладиган, жасоратли Дарға улуғ кемани фаровонлик ва адолат, тараққиёт ва тенглик соҳилига олиб бормоқда. Ота-боболардан қолган бу муқаддас рўйи заминда миллий ифтихору ватанпарварлик, эътиқоду ҳалоллик, ахлоқан поклик, миллатлар биродарлиги-ю байналмилаллик, билим ва онглилик, дину иймонлилик, тараққийпарварлик абадий ҳоким бўлган Сусанбил юртини яратмоқдамиз.

Мутелик бўйинтуруғини парчалаб, қаддимизни ростлаб, эркин нафас олиб, енг шимариб ўз халқимиз учун меҳнат қилаётганимизга, мустақиллик бўстонига кирганимизга мана икки йил бўлди. Бутун мамлакатимиз меҳр-муҳаббатига, чет эл раҳнамолари ҳурматига сазовор бўлган Президентимиз Ислом Каримов бултурги байрамда, янги дунёга келган мустақилликни чақалоққа қиёс этган эди. Ўшанда жажжи бир зурёдимизни кўтариб, «Омон бўл, юксал, азиз авлодимиз!» деган эди. Соғлом авлод икки ёшга тўлди. Биз бу қутлуғ санани катта тўй қилмоқдамиз, элга хизмат қилган аждодларимиз хотирасини абадийлаштириб, авлодларга етказишдек олижаноб вазифани ҳам бажармоқдамиз.

Ер куррасининг ярмини айланиб чиққан, Ўзбекистон бахту саодати йўлида жонини аямаётган бу Дарға мураккаб техникадан тортиб, то буғдою, картошка-ю гўштдан тортиб, кийим-кечагу либосларимиз, фарзандларимиз хўрагигача, соғ-саломатлигигача ўйлаб, зарур пайтда уйқую ҳаловатдан ҳам кечиб, халқим деб, туну кун меҳнат қилмоқда.

Саховатли ўзбек ерим, сенга чинакам бахту саодат келди!

Ривоятларга кўра, қадим бу ердан ўтган бир сайёҳ ҳассасини ерга суқибди-ю, олиб кетиш ёдидан кўтарилибди. Иккинчи бор бу рўйи заминга келганида ўша ерда қолган таёғи илдиз отиб, ниҳолу барг чиқариб, каттакон дарахт бўлиб, кўкариб, мева тугаётган экан. Буни кўрган сайёҳ ўзбек ери таърифини бутун жаҳонга ёйибди. Бу заминда жаннатдан чиққан барча нозу неъматлар етилишини, ўзбек деҳқонининг қутлуғ қадоқ қўлидан бол унишини ўз китобида ёзибди. Бу замин саховатини бир сайёҳ эмас, дўст ҳам, душман ҳам тан олган. Бу замин саховатини адиблар ҳаммадан кўпроқ тасвирлаганмиз, унинг қадрига етамиз.

Узоқ йиллар давомида ўзбек деҳқони ўз ерига ўзи эга бўлмади, заҳарли дорилар сола бериб серҳосил тупроқни доривор порошокка айлантириб, гиёҳванд қилиб қўйдик десак ёлғон бўлмайди. Деҳқон ўз ерини, бу менинг ота-бобомдан қолган эзгу далам деёлмади, еримиз ётлашди, унинг куч-қудратини тинимсиз шимиб олдилар, бемажол ер касалга чалинди. У қуриди, қаровсиз қолди...

Сиз, ҳурматли Президентимиз, ислоҳотга, адолатли Фармонга имзо чекиб, еримизни бобо деҳқон қўлига бердингиз. Бу улуғ иш ниҳоятда яхши натижалар бераётгани ҳаммага аён. Деҳқон энди: «бу — совхоз ери», демайди, бу — менинг ерим. Бу — ота-бобомдан қолган ўз ерим деб, меҳр-муҳаббатини қўйиб, меҳнат қилмоқда. Ўз ҳосили — ўз бойлиги, ўз бахтининг куртаклари очилмоқда.

Маънавият халқнинг буюк бойлиги. Японияда техника тараққиёти юқори чўққига чиқди; электроника — компютер авжида. Ҳатто мураккаб техника орқали сунъий одам яратдилар. Лекин Япония маънавиятда ҳамма халқлардан орқада қолиб кетди, деб ёзғирганди япон ёзувчиси Ҳисао Коматцу Тошкентга келганида.

Ўзбек тили Давлат мақомини олди. Ўзбекистон Конституциясининг 4-моддаси, бу — улуғ бахт, тенгсиз маъво, халқимизнинг камоли демакдир. Тил бўлмаса миллат ҳам бўлмайди, тил ўлса — халқ ҳам ўлади. Агар менинг тилим эртага ўлса, менинг бугун ўлганим яхшироқ, деган эди қадрдоним бир шоир. Тилнинг истеъмолдан чиқиб занглаши — бутун бир мамлакатнинг нурашидир. Илгари шундай қилдилар. Цеканинг сиёсати шундай эди. Бошқа тилларни, халқаро машҳур тилларни ўрганмоқ, бу — инсон учун катта бахт, мамлакат тараққиётидир. Аммо, ўз она тилини — Ўзбекистон Давлат тилини камситиш, бўғиш — ўз гўдагини бўғиб ўлдириш, ўз ота-онасидан воз кечиш билан баробардир! Тилга хиёнат қилганларни икки дунёда ҳам кечириб бўлмайди!

Ёвуз қузғунлар — «десантчилар» ҳасад билан эл фарзандларига чанг солаётганида тилимиз ҳам жуда оғир кунларни бошдан кечирарди. Она тилида ёзган ва сўзлаганларга паст назар билан қаралар, «қаланғи-қасанғилар...» аталар, ўша вақтдаги баъзи раҳбарларимиз тўрт соатлаб маъруза қилардилар, ўқиб берилган «маъруза» у қулоқдан кириб, бу қулоқдан чиқиб кетарди. Цекада ўттиз йилча ишлаган, ҳозир Исроилга кетиб қолган Подлипский деган кимса кўпинча шу «маъруза»ларни тайёрларди. «Гулистон» ойномасида босилган, иқтидорли адиб Самар Нуровнинг ҳикоясини, иқтидорли шоир Азим Суюннинг қаҳрамон ўзбек халқи, чўпонлар ҳақидаги ватанпарварлик шеъри учун Анишчев, Антонов, Сатинлар бизни «бюрода кўриб», балога қолган ойнома бош муҳаррирларининг бўйнини узиб ташламоқчи бўлдилар. Лекин рўйитан[1] бош муҳаррирлар бундай ҳужумларга бардош бердилар. Енгдилар ҳам.

II

ЎЗБЕКИСТОНИМИЗНИНГ ХАЛҚАРО обрўси кундан кунга юксалиб бормоқда, дунёдаги энг катта давлатлар — Хитой, Туркия, Америка, Германия, Миср, Франция, Англия, Эрон, Ҳиндистон, Япония ва бошқа мамлакатлар билан тенгликда алоқаларимиз кундан-кунга яхши бўлиб бормоқда. Шўролар даврида бу иш хаёлимизга ҳам келмасди.

Жумҳуриятимизга дўстлик алоқаларини боғлаш ниятида очиқ чеҳра, пок юрак билан келаётган қанчалаб қадрли меҳмонларимиз — элчилар, дипломатлар, ишбилармонлар, машҳур давлат арбоблари, олиму ёзувчилар ҳурмати бошимиз узра. Буюк Ипак йўли анъаналари қайта тирилмоқда. Бағримизни очиб кутиб оламиз, навозиш этамиз. Бу бизнинг инсоний, қардошлик бурчимиздир. Лекин ичидан қиринди ўтиб, бўстонимиздаги алвон гулларни ёнган ўйлару култепаларга ўхшатиб кўрсатмоқчи бўлаётган шахслар ҳам бор, каминанинг бундай кимсаларга атаган сўзлари ҳам бор. Бизлар меҳмондўстмиз, эшигимиз очиқ, лекин яхши ниятликка яхшимиз, ёмон учун ўз қадримизни кеткизмаймиз. Баъзи кимсалар нонимизни туя қилиб, ўз уйларига боргач, бизга туҳмат қилмоқдалар. Собиқ марказ газеталарида, баъзан «Останкино» телекўрсатувлар компаниясида, бесуяк тил, халқимиз шаънига ярашмайдиган камситадиган сўзларни атай айтиб, дилимизни хуфтон қилишга уринмоқдалар. Ҳой, ошнолар, димоғингиздан эшаккурт ёғмасин, камтарроқ бўлинглар, дегим келади. Кўпларингиз бизнинг тилни билмай матбуотимизда босилган ҳаққоний сўзларни кўрмайсиз. Бесуяк тилга кўп куч берманг, ақлсиз, нўноқ қопиб гапирар, донолар топиб гапирар, дейди халқ.

Хонамизга кир ботинкасини ечмай, гиламларни босиб кириб келган калондимоғ бир мухбир-меҳмонга атаб камина шеър ёзди:

Хуш келибсиз, эй жаноб, бу Истиқлол
юртимга,
Афсус, кўрмадим қилча юзингизда табассум.
Нечун бунча сўмрайиш, дилдаги ғазаб кимга!
Сизга пешвоз чиқишди атлас кийганлар
маъсум...

Дастурхонлар ёзилди, тангликда сочин-тўкин,
Қардошга бахт истовчи фазилатдан йўқ дарак.
Қор ёғмоқда қовоқдан, нима гап, нега ўкинч!
Ҳовли бўлинди, аммо бўлингани йўқ юрак.

Нечун совуқ важоҳат! Айтинг, жаноб,
не керак!
Озодлик шодликларин кўрмайсиз бирга баҳам!
Буюк Демирэл хурсанд, Койвисто, Кол,
Муборак,
Ҳатто шоддир инглиз маликаси Анна ҳам...

Йўқ, энди қайтарилмас мустамлака, мутеълик,
Этилмагай поймол инсон ҳуқуқи бизда.
Ишимиз, мафкурамиз бўлмас энди лўттилик,
Бойлигу маънавият асло этилмас жузда!

Бузманг кайфиятингиз, ўзлигин топди ўзбек,
Энди қўрқиб, титрамас бундай важоҳатлардан!
Бизнинг буюк Истиқлол манманлик
чоҳин ёпди,
Оқибатлик бўлайлик, кечиб қабоҳатлардан,
Ҳовли бўлинди, аммо бўлингани йўқ юрак...

III

НОТИНЧЛИК, ЖАНЖАЛ, уруш — тараққиёт душманидир. Халқ уруш билан бахт топган эмас, буни кўҳна тарих бизга айтиб турибди. Президентимизнинг жумҳуриятда тинч ва аҳилликни сақлаб турган доно ва жасоратли сиёсатини биз адиблар чин юракдан қувватлаймиз. Лекин баъзи носоғлом кучлар миллий масалада низо чиқариб, нотинчлик пайдо этмоқчи бўлаётганликларини сезмай иложимиз йўқ. Тожикистондаги нотинчликка, чегарада қон тўкилаётганига биз лоқайд қараб туролмаймиз. Жанжал ва тажовузни йўқотиш, кўп азоб чекаётган қардошимиз тожик халқига ҳар томонлама ёрдам беришда Президентимизнинг адолатли ва мардона ташаббусидан тожик халқи ғоятда миннатдор экани бизга маълум. Президентимизни «Дўсти ҳақиқи», «Ислом ота» деб атамоқдалар, ҳатто бир катта жамоага у кишининг номларини беришган. Биз, адиблар умидвормиз, иншооллo, ён қўшнимиз — жон қўшнимиз Тожикистонда тезда тинчлик барқарор бўлсин.

Молини йўқотган гадо, Ватанини йўқотган адо... дейди халқ. Қилган ишининг тайини йўқ, кекирдак чўзиш, ақл ўргатиш билан шаҳар оламан деганлар хато қиладилар! Улуғ халқ ҳеч қачон бундай лўттибоз мансабпарастларга йўл бермайди. Кекса Бобо эски ўзбек тилида дерди: «Туядан сўрабдилар, ҳой туя, нечун сенинг бўйнинг қийшиқ? Туя жавоб қилибдур: менинг қаерим тўғри? Баъдаз туя ҳам савол қилибдур: Бўйним қийшиқ бўлса ҳам минг-минг йиллардан буён инсонга хизмат қилиб келадурмен... Сен, сип-силлиқ кимса бирон хайрли иш қилдингму? Сени бирон инсон бу силлиқ нарса менга керак, деганини эшитдингму?» Ҳа, дунёда ҳар хил кимсалар бор, айбимизни бир куни она ер — она тупроқ кўрпаси бекитади. Бўлмаса то қиёмат шарманда бўлардик, дерди ўша Бобо.

Зиндаги омад балойи бандаги,
Зиндаги бебандаги шармандаги.[2]

(Қозизода Румий)

IV

ГИЁҲ ТОШНИ ЁРИБ ЧИҚАДИ. Адабиётимиз иқтисодий қийинчиликларни енгиб, чиниқиб, қад ростламоқда. У ҳам тошни ёриб чиқади.

Муҳтарам Президентимиз номи шарифларини такрор тилга оламан; бу, самимий ва чин юракдан, унинг бевосита ва билвосита кўмаги адибларга, маданият арбобларига кўрсатилаётган меҳрибонликлари бениҳоядир. Берилаётган катта нафақалар, унвонлар, мукофотлар, уй-жойларимиз хусусийлаштирилгани катта гап.

Президентимизнинг мустақил юрт тақдири, келажаги ҳақидаги қатор асарлари, «Ўзбекистон — келажаги буюк давлат», «Янги уй қурмай туриб, эскисини бузманг» китоблари чуқур фалсафий, миллий мафкурамизга негиз бўлган нашрлардир. Республикамиз адиблари билан мулоқотда айтилган фикрлар адабиётга бўлган чинакам эҳтиром ифодаси, истиқлол адабиётини яратишга чақириқдир. Халқимиз бу асарларни қизиқиб ўқимоқда, янги уфқлар очилмоқда. Яқин орада ўзбек адибларининг ҳам мустақиллик ғоялари билан суғорилган, янги замонга хизмат қиладиган кўламли насрий асарлари дунё юзини кўради. Бунга ишончим комил.

Лекин адабиётимизда ҳар хил ижодкорлар бор — уларнинг кўплари бугунги кунни яхши англаб, унга сидқидилдан хизмат қилишни ният қилаётган бўлсалар, баъзилари ҳамон ўз қобиғига ўзлари ўралиб ётибдилар. Айримларининг ўз адабиётимизга қарашлари ҳамон Шўро империяси давридагидан ўзгаргани йўқ. Улар на Шарафиддин Али Яздийни, на Наршахийни, на Хондамирни, на Ан-Насавийни ўқийдилар! Сўрасангиз жаҳон адабиётини рўкач қиладилар. Тўғри, жаҳон адабиётини ҳам билмоқ керак, лекин, энг аввало, ўз адабиётимизни, ўз тарихимизни билмоғимиз лозим эмасми? Булар ҳозир эмас, илгари ҳам ўзбек миллий адабиётини менсимай келганлар. Уларнинг фамилияси баъзан кишини чалғитади; аслида ҳеч қачон ўзбек адабиётини тан олган эмас. Улар фақат ўз атрофидаги хушомадгўйларнигина мақтаганлар. Уларнинг ичидан баъзилари илгари, ўттизинчи йилларда академик Марр назарияси бўйинча «барча тиллар бора-бора битта тилга қўшилади, охир натижада битта тил устун бўлиб қолади...» деган бемаъни «назария»ни айтиб келишган. Агар академик Марр тирик бўлганида, ўз назариясини бузиб талқин қилган бу «шунослар»нинг қулоқ-чаккасига тарсаки тортарди. Бундай беватан, бетавфиқ «олимчалар» ҳозир жумҳуриятимиздаги улуғ ишларга, мустақилликка, озодликка, лўнда қилиб айтганда, қуёшга қарши чиқмоқдалар. Ҳей, сен, нурли қуёшли кунларда юролмас экансан, кўршапалак бўл, юрагинг каби қоронғу ғорларни топиб, ичига кириб ёта бер!

Бу кунлар эл ичра тарқатиб иғво,
Мишмишлар демишсан — азалий касбинг!
Билиб қўй, бу ишда бўлурсан расво,
Бўҳтондан ясалмиш қиличинг, аспинг.

Виждон эркинлиги — етдик иймонга,
Футур етказолмас энди ҳеч дажжол!
Инсон деб қараймиз ҳар бир инсонга,
Сен эски ашуланг чала бергин, чал!

Юртда ҳали қанча машаққатлар бор —
Яхши ташаббуслар сочмоқда уруғ.
Барибир ҳақ йўлдан қайтмаймиз зинҳор!
Ўн беши қоронғу, ўн беши ёруғ.

Лекин сен, баччағар, ичгинанг куйиб,
Тўлин ойга боқиб вовуллаш ишинг!
Порлоқ йўлимизни кўриб ва туйиб,
Қашқирдек доимо қайрайсан тишинг.

Туҳматларни ёзиб, эл фарзандларин,
Номини ёмонга йўймоқ бўлурсан.
Билиб қўй, эл асрар кўз қорачиғин,
Сассиқ алаф каби бир кун сўлурсан.

V

БИЗ, АДИБЛАРНИНГ ҲУНАРИМИЗ игна билан қудуқ қазимоқдан ҳам машаққатлироқ. Топган-тутган обрўйимиз ҳам шу йўсинда келган. Лекин «демократия» ниқоби остида сийқаси чиққан сўзлар билан тинимсиз ваъзхонлик қилувчилар чучварани хом санабди! Мустақилликни, бахтимизни осонликча улар қўлига бериб қўймаймиз. «Тоғда қарағай кесганман, ҳеч бир ҳақимдан кечмайман!» Бу дардли юрак сўзларини биз қалам мардикорлари ёзганмиз. Шу сабабли биз мустақилликни мустаҳкамлаш, истиқлол адабиётини яратишдай улуғ ишда ҳам четда турмаймиз, қўлимиздан келганча меҳнат қиламиз. Ахир, кемага тушганнинг жони бир, дейишади-ку? Бизнинг яхши давомчиларимиз ҳам кўп. Кароватга михланиб, ўрнидан туролмай қолган отанинг ўғил-қизларидан буюрганлари ҳам кўп, буюрмаганлари ҳам бор. Меҳру оқибат нурлари юракларни ёритмоқда. Оллоҳнинг бебаҳо марҳаматидирки, мусулмон қони фарзандларимиз жисмида оқмоқда.

Ер курramизни олмага қиёс этсак, унинг қуёшга боққан қирмизи ёноғи — Ўзбекистондир. Мустақиллик майдонимиздаги, шахсан Президентимиз ташаббуси билан бунёд этилган Курраи замин ёдгорлиги ва унинг порлоқ томони — менинг она тупроғим, мустақил Ўзбекистон ҳар тонг Қуёшга салом бериб турибди.

— Ассалому алайкум! Мустақиллик байрамимиз муборак!

1. Рўйитан — мумтоз адабиётимизда, халқ оғзаки адабиётида танини қилич кесмас, ўқ ўтмас, ўтда ёнмас бир паҳлавон сиймоси.

2. Бандачилик қилолмай, нобоп ишлар қилиб кетсак, (маҳшар куни) шарманда бўлганимиз шу!

АДИБ ВА ЖАМИЯТ

Пскент туманидаги «Дўстлик» жамоа хўжалиги асосан пахтачиликка ихтисослашган. Лекин кейинги йилларда хўжаликда боғдорчиликка ҳам катта эътибор берилмоқда. Бундан уч-тўрт йил бурун уч гектар ерда шафтолизор боғ барпо этилган эди. Шафтолилар бу йил мўл ҳосил қилди. СУРАТДА: боғ бригадири С. Боймуротов ва боғбон С. Абдусаматов.

А. МУҲАММАДЖОНОВ суратга олган

ДАРСЛИКЛАР ОНА КИТОБЛАРДИР

Боши биринчи бетда

қоғоз беришмаяпти. Боз устига, келишилган пулни жўнатсак, давлат чегарасидан осонликча ўтказишмаяпти. Бинобарин, бу муаммони ижобий ҳал этиш учун биз ҳукуматнинг ёрдамига ниҳоятда муҳтожмиз. Энг муҳими, келгусида жумҳуриятимизда қоғоз саноатини ривожлантириш керак. Акс ҳолда, қўлдан берганга қуш тўймайди, деганларидек, ташвиш-муаммоларимиз кўпайгандан кўпаяверади. Иккинчидан, биз чиқараётган китоблар орасида боғча-яслиларда таълим-тарбия ишларини намунали йўлга қўйишда асқотадиганлари ҳам, мактаб ўқувчиларию олий ўқув юртлари талабаларига мўлжаллангaнлари ҳам, малака ошириш даргоҳлари буюртмалари асосида тайёрланганлари ҳам бор. Бундан ташқари, мактаб кутубхонаси туркумидаги, синфдан ташқари ўқиш учун мўлжалланган бадиий-илмий асарларни, ўқитувчи ва ота-оналарга кўмаклашувчи қўлланма ва рисолаларни, турли луғат, тақвимлар ва маълумотномаларни кўплаб миқдорда чоп этамиз. Бош буюртмачимиз жумҳурият Халқ таълими вазирлиги ҳисобланади. Бу вазирлик одатда биз буюртмани бажарганимиздан, яъни зарур адабиётларни нашр этиб, етказиб берганимиздан сўнггина пулини тўлайди. Ана шунинг оқибатида биз кўпинча қоғоз маҳсулотларини сотиб олишда қийналиб қоляпмиз. Баъзан хомашёда узилишлар рўй бераётгани туфайли бир мартада чоп этиш мумкин бўлган дарслик-қўлланмаларни икки-уч марталаб босишга мажбур бўляпмиз. Бу бир томондан ошиқча оворагарчиликларни келтириб чиқарса, иккинчи томондан режадагидан ортиқ меҳнат, вақт ва маблағ сарфлашни тақозо этаётир. Агар вазирликка давлат бюжетидан ўқув дарсликлари учун дахлсиз алоҳида маблағ ажратилса ва вазирлик бу маблағнинг лоақал 50 фоизини олдиндан нашриётимиз ҳисобига ўтказиб берса, айни муддао бўларди. Дарслик-қўлланмаларни кўпроқ чоп этиш имкони туғиларди.

Албатта, биз юзага келган муаммоларни рўкач қилиб, ўз фаолиятимизни сусайтирганимиз йўқ. Аксинча, ички имкониятларимизни ишга солиб, қандай бўлмасин, ўқувчи ёшларимизга зарур дарслик-қўлланмаларни ҳар йили ўз вақтида, керакли миқдорда етказиб беряпмиз. Чунончи, ўтган йили мактабларимиз учун режадаги дарсликлардан ташқари янги фанларга доир 2 миллион нусха китоб чиқаргандик. Бу йил эса ҳозирга қадар 13 тилда 70 номда 23 миллион нусха мактаб дарсликларини чоп этдик. Шу тариқа жумҳуриятимиз мустақиллигининг икки йиллик тўйига муносиб совға ҳозирладик. Дарсликларимиз 1 сентябрга қадар фарзандларимиз қўлига етиб боради.

— Бир йилда 23 миллион нусха дарслик чиқариш катта иш. Хўш, бу китобларнинг сифати, пишиқ-пухталиги, бадиий ва техник безаги, умуман олганда, матбаа ижроси қай даражада?

— Саволингизга жавоб беришдан олдин бир воқеани эслаб ўтсам: 1986 йили собиқ Бутуниттифоқ Халқ Хўжалиги Ютуқлари Кўргазмасида ўқув адабиётлари намойиши ўтказилди. Биз унга ўзимизда чиқарилган, жумҳуриятимизда энг сифатли ҳисобланган дарсликлардан намуналар олиб бордик. Қарангки, улар энг охирги ўринни олди. Бу биз учун катта сабоқ бўлди. Шундан келиб чиққан ҳолда, камчиликларни тузатиш учун жиддий ишга киришдик. Жумладан, нашриётимизда тажриба графика бўлими ташкил этдик. Унинг зиммасига ҳар бир фан, ҳар бир мавзуга оид сурат-расмлар ишлаш, зарур ранглар танлаш вазифасини юкладик. Бундан ташқари, дарсликларнинг ўлчами ва муқовасини, ҳатто, китобнинг номини ўқимай туриб, қайси синфга мўлжаллангaнини ажратиб олиш мумкин бўлган даражада ишлаб, рамзий рангли туркум расм-суратлар, ҳарфлар танладик. Тез йиртилиб кетмаслиги, кир бўлмаслиги учун муқовалар устига плёнка қопладик. Бу ишларимиз зое кетмади. Нашриётимиз чоп этган китоблар техник-бадиий безаги, ҳар бир фан ва мавзуга доир суратларнинг ўзаро ҳамоҳанглиги, ранг-бўёқларнинг уйғунлиги жиҳатидан жаҳон стандарти талаблари даражасига кўтарилди. Биз иқтисодий тежамкорликка эришиш, ортиқча меҳнат ва оворагарчиликларнинг олдини олиш мақсадида босма ишларида ҳам қисман ўзгариш ясадик. Масалан, ҳозир ҳар бир дарслик тўрт йил фойдаланишга мўлжаллаб чиқарилади. Шунга кўра, улар илгари тўрт йил мобайнида босқичма-босқич чоп этиларди. Биринчи йили дарсликнинг 105 фоизи, иккинчи ва учинчи йили 20 фоиздан 40 фоизи, тўртинчи йили 15 фоизи босиларди. Энди эса бу жараён икки марта амалга оширилмоқда; биринчи йили дарсликнинг 110 фоизи, учинчи йили қолган 50 фоизи нашр этилмоқда. Бу ҳар томонлама фойдали бўлмоқда. Бироқ, такрор айтаман, барибир, қоғоз, картон, елим, ип, бўёқлар танқислиги, босмахона сарф-харажатларининг кун сайин ошиб бораётганлиги ишимизга таъсир кўрсатмоқда. Оқибатда баъзи дарсликлар оддий газета қоғозига босилмоқда, баъзиларининг муқовасини юқа қоғозлардан тайёрлашга мажбур бўлаяпмиз. Бунинг учун ўқувчиларимиздан, ўқитувчиларимиздан, ота-оналаримиздан узр сўраймиз. Айни чоғда, ўғил-қизларимиздан ўзлари фойдаланаётган китобларни кўз қорачўғидек асраб-авайлашларини, уларни укаларига бешикаст етказишларини сўраймиз.

— Ҳар қандай китобнинг қадр-қиммати энг аввало унинг мазмун-савияси билан боғлиқ. Бироқ сўнгги йилларда сиёсий, иқтисодий ва экология соҳаларида кескин ўзгаришлар рўй берди. СССР, КПСС тарқаб кетди. Ўзбекистон ҳам мустақилликка эришди. Шунга кўра, айни чоғларда кўплаб шаҳар ва қишлоқларимизнинг, жойларнинг номлари ўзгармоқда. Кўча-хиёбонларимиздаги, боғларимиздаги «доҳийлар»нинг ҳайкаллари, коммунистик партияни, совет ҳукуматини улуғловчи шиор-панолар олиб ташланмоқда. Ўз-ўзидан маълумки, турғунлик йилларида яратилган айрим дарсликлар ҳам бугунги кун талабига жавоб бермай қолди. Айниқса, ижтимоий-сиёсий, табиий фанларга оид дарсликлар ўз умрини яшаб бўлди. Эндиликда уларни янгилаш, аввалари йўл қўйилган хато-камчиликларни тузатиш борасида қандай ишлар қилинмоқда?

— Дарҳақиқат, тоталитар тузум даврида ўқув адабиётлари ҳам мафкуралаштирилган бўлиб, уларда сиёсат масалалари асосий ўринни эгалларди. Бундан ҳатто ҳеч бир мафкурага, ҳеч бир сиёсатга алоқаси бўлмаган аниқ фанларга оид китоблар ҳам мустасно эмасди. Ҳолбуки, аслида ҳар бир дарслик камида 10 йил жиддий ўзгаришсиз хизмат қилиши керак. У мафкура ва сиёсатдан холи бўлиши, илмий асосланган концепция ва дастур асосида ёзилиши керак. Бордию, баъзи фанларга сиёсат масалалари киритилиши шарт бўлса, бу борада етти ўлчаб бир кесиш даркор. Чунки эртага замон ўзгарса, қайсидир шаҳар ёки қишлоқнинг эски номини қайта тиклаш, майдондаги ҳайкални бир зумда олиб ташлаш мумкин. Лекин минглаб нусхада чоп этилган, мактабларга тарқатилган китоблар борасида бундай қилиш қийин. Замон талабига жавоб бермайдиган битта шеър, расм-сурат ёки мавзуни ўзгартириш учун дарсликни қайтадан яратиш лозим. Бу ишни фақат кейинги нашр вақтидагина амалга ошириш мумкин. Бас, шундай экан, келгусида таълимнинг ҳар томонлама пишиқ-пухта, янги концепциясини ишлаб чиқиш ва шу асосда дарсликлар яратиш ҳақида жиддий бош қотиришимиз керак.

Тўғри, нашриётимиз асосан халқ таълими вазирлиги ва турли идора-ташкилотларнинг буюртмаларини бажаради. Бизга келаётган китоб-дарсликларнинг ҳажми, неча соатга мўлжаллангaни, қанча нусхада, қай вақтда чоп этилиши лозимлиги буюртмачилар томонидан белгилаб қўйилган бўлади. Биз ўз хоҳишимизча талабга жавоб бермайдиган дарслик-қўлланмаларни ўзгартиришимиз, ҳажмини кўпайтириш ёки озайтиришимиз, чоп этишни ортга суришимиз мумкин эмас. Лекин бу гап билан мен китобнинг савияси учун жавобгарликни ўз зиммамиздан соқит қилмоқчи эмасман. Чунки китобни биз чоп этдикми, демак, унинг савияси учун жавобгарлик масъулияти қандайдир даражада бизнинг ҳам зиммамизга тушади. Нашриётимиз шуни ҳисобга олиб, кейинги пайтларда халқ таълими ҳамда бошқа вазирликлар, ташкилотлар билан ҳамкорликда иш юритаяпти. Дарсликларни умуминсоний қадриятларга ва мустақил республикамизга оид материаллар билан бойитишга ҳаракат қилаяпти. Она тили ва адабиёти, тарих, ўлкамиз жўғрофияси, табиатшунослик, экологияга даҳлдор дарсликларни иложи борича республикамиз ҳаётини, тарихи ва маданиятини яхши биладиган маҳаллий муаллифларга ёздираяпмиз.

Шу ўринда бир гапни айтиб ўтиш жоиз. Баъзан бизга «Нима учун сизлар аниқ фанларга оид дарсликларни Россия ёки бошқа мамлакатларда чиққан нусхасидан таржима қилиб босаяпсизлар?» деган саволни беришади. Бунга жавобимиз шундай: аввало ўзимизда ҳали бу фанлар бўйича мукаммал дарсликлар яратилгани йўқ. Иккинчидан, таржима дарсликларнинг муаллифлари бутун дунёга таниқли олимлар, улар яратган китоблардан кўплаб мамлакатларда фойдаланишади. Шундай бўлгач, бу дарсликларни бир четга суриб қўйиб, ўзимиздагилар қачон янги дарслик яратар эканлар, деб кутиб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Бизнинг бош мақсад-вазифамиз, ўғил-қизларимизни жаҳон стандарти талабларига жавоб берадиган китоблар билан ўз вақтида таъминлашдир.

— Маълумки, болаларни фақат дарсликлар билангина ҳар томонлама билимли, кенг дунёқарашли, маърифатли, одобли қилиб тарбиялаш мушкул. Бу мақсадларга эришиш учун қўшимча адабиётларга ҳам эътибор бериш зарур. Нашриёт бу жиҳатдан қандай ишларни бажаряпти?

— Биз халқ таълими вазирлиги, Спорт қўмитаси билан биргаликда дарсдан ташқари ўқишга мўлжалланган муҳим бадиий-илмий адабиётлар, саломатликка, турли касб-ҳунарга, халқ амалий санъатига, ахлоқ-одобга, миллий анъана ва ўйинларга оид китобларнинг ҳам анча-мунчасини нашр этдик. «Футбол», «Волейбол», «Баскетбол», «Мактабда туризм», «Шахмат назарияси ва амалиёти», «Болаларни чаққон, эпчил ва бақувват қилиб тарбиялаш», «Сайрда жисмоний тарбия машғулотлари», «Умумий ва спорт физиологиясидан амалий машғулотлар», «Ўқувчининг шахсий ишини ташкил этиш», «Ҳаракатли ўйинлар» каби китоблар шулар жумласидандир. Бундан ташқари, «Оилавий мутолаа кутубхонаси»да инсонпарварлик туйғуларини ривожлантирувчи, тарбия ҳақидаги ўй-фикрлар, ибратли мисоллар, халқ ўгитлари намуналари мужассамлашган туркум китобларни чиқаришни режалаштирганмиз. Шу билан бирга, ганчкорликка, ўймакорликка, заргарликка, мисгарликка, дурадгорликка доир рисола-қўлланмаларни ҳам чоп этмоқдамиз.

— Олимжон ака, баъзи гап-сўзларга қараганда, бу йил қўшни жумҳуриятлардаги ўзбек мактабларига дарсликлар етказиб берилмас эмиш...

— Хавотирингиз ўринсиз. Биз қўшни жумҳуриятлардаги ўзбек мактаблари ўқувчиларини унутганимиз йўқ. Бу йил буюртма бўйича Тожикистон учун 58 номда 1 миллион 324 минг 870та, Қозоғистон учун 66 номда 273 мингга яқин, Туркманистонга 402 минг 300дан ортиқ, Қирғизистонга 532 минг 400 нусха китоб чоп этиб, тайёрлаб қўйганмиз. Бу дарсликлар тез кунларда эгаларига етиб боради.

— Бошқа жумҳуриятлардаги ўзбек мактаблари ўқувчилари бизда чиқарилган дарсликлардан фойдаланадилар. Ўз навбатида биздаги қозоқ, қирғиз, тожик, туркман мактаблари ўқувчилари шу тилда чиқарилган дарсликлар орқали қўшни жумҳуриятлар тарихини, адабиётини, жўғрофиясини, табиатини ўрганадилар. Аслида киши, қайси миллатга мансуб бўлишидан қатъий назар, энг аввало, ўз киндик қони тўкилган, ўзи яшаётган юртни билиши ўринли эмасми?

— Гапингизни тушундим. Биз ушбу масалага аллақачон эътибор қаратганмиз. Қўшни жумҳуриятлар мутасаддиларига хатлар ҳам йўллаганмиз. Келинглар, сизлар бизларга ўз тилларингизда чиқарилган дарсликларни жўнатинглар, биз уларни ўзбекчага ағдариб, республикаларингиздаги ўзбек мактабларига жўнатайлик. Айни чоғда сизлар Тошкентда чиқарилган ўзбекча дарсликларни таржима қилиб, биздаги қозоқ, туркман, қирғиз, тожик мактабларига юборинглар, деб ёзганмиз. Болаларимиз ўзлари яшаётган жумҳуриятлар адабиёти, тарихи, жўғрофияси ва табиатини ўрганишлари муҳимлигини таъкидлаганмиз. Афсуски, бу хатларимизга ҳозирча ижобий жавоб олганимиз йўқ.

— Мактаб фондига киритилган дарсликлар ўқувчиларга бепул тарқатилади. Бу серфарзанд ота-оналарга моддий жиҳатдан бир оз бўлса-да, фойда келтиради. Қолаверса, уларни дарслик излаб топиш муаммосидан халос этади. Аммо пули кетмаганидан сўнг ўқувчилар ўзига берилган китобни ҳар доим ҳам кўз қорачўғидек авайлаб-асрармиканлар? Ота-оналар бу борада улардан ҳамиша кўз-қулоқ бўлиб турармиканлар? Борди-ю, аксинча, бўлса, дарсликларни пуллик қилиб қўйиш маъқул эмасми?

— Куюнишингизда жон бор. Бироқ масаланинг бошқа жиҳатини ҳам унутмаслик керак. Дарсликларни бепул тарқатиш СССР мавжуд бўлган пайтда жорий этилган. Энди эса Ўзбекистон мустақил давлатга айланди. Шундай бир пайтда уларни пулга сотсак, инсофдан бўлмайди. Бундан ташқари, дарсликлар сотилса, ҳеч қайси ўқувчи бир-икки йил тутилган китобни ўқигиси келмайди. Бу бизнинг ҳар йили кўплаб нусхада қайтадан китоб нашр этишимизни тақозо қилади. Ҳозирги пайтда эса бундай имкониятга эга эмасмиз. Ва ниҳоят: бизда мактаб таълими мажбурий. Шундай экан, дарсликни сотсак, мантиққа тўғри келмайди. Аслини олганда, ўқувчиларимиз дарслик китобларини фақат пули куйгани учунгина эмас, биринчи навбатда муқаддас, мўътабар бўлгани учун ҳам асраб-авайлаши, эъзозлаши керак. Ота-оналар, педагоглар таълим-тарбия жараёнида ўқувчилар онгига худди шу туйғуни сингдириб боришлари лозим. Зеро, китобни, жумладан, дарсликни қадрлаган одам илмни қадрлаган бўлади. Илмни қадрлаган одам эса ҳеч қачон кам бўлмайди!

Суҳбатдош:
Абдунаби ҲАЙДАРОВ

ФИТРАТНИНГ ШАЙТОНГА ИСЁНИ

Наим КАРИМОВ

Йигирманчи аср жадал суръатлар билан тарих мулкига айланиб бормоқда. Ўтаётган аср марксча-ленинча ғоянинг тантана қилган ва инқирозга учраган даври сифатида тарихга киради. Жаҳоннинг олтидан бирида тарих ғилдирагини ўз хоҳиши ва иродаси билан айлантирмоқчи бўлган Коммунистлар партияси бу асрда собиқ СССР тасарруфида яшаган барча халқларнинг ўтмишига лой чаплаб, тарихий сиймоларини бадном, кечмишдан қолган маданий ва меъморий обидаларини эса вайрон этиб келди. Ўз навбатида марксизм-ленинизм ва Октябр инқилоби дарғаларини шаҳарлар, майдонлар, кўчалар, корхоналар, кемалар ва ҳайкаллар шаклида абадийлаштирмоқчи бўлди.

Шу кеча-кундузда Ўзбекистон пойтахтидаги яна бир майдондан коммунистлар эккан ҳайкал олиб ташланиб, унинг ўрнини ўзбек миллий давлатчилигининг қудратли асосчиларидан бири Амир Темур ҳайкали эгаллаш арафасида турибди. Яқин-яқингача «Инқилоб хиёбони» деб аталган бу майдонда йўқсуллар доҳийси ҳайкали савлат тўкиб турарди. Тарихнинг қудрати ва мантиқ кучини қарангки, Амир Темур бошқа бирор майдонга эмас, балки ўзини ваҳшийликда айблаган Маркс ҳайкалини ағдариб, унинг ўрнига мис чавандоз ўлароқ ҳайқириб келмоқда! Шубҳасиз, бу мислсиз тарихий ҳодиса мустақиллик шарофати билан содир бўлмоқда.

Амир Темур бархаёт пайтидан бошлабоқ жаҳон адабиёти намояндаларининг ҳам диққат марказида бўлиб келди. Биргина Оврупо халқлари адабиётида унга бағишланган 20дан зиёд роман ва песалар бор. Айрим манбаларга қараганда, бу рақам ҳатто икки баравар зиёда. Шарқ халқларининг бу муборак мавзуга бағишланган асарлари сони эса ҳали аниқланмаган. Лекин шўролар даври ўзбек адабиётида Амир Темур мавзуига мурожаат этиш гуноҳи азим деб эълон қилинди. 1918 йилдан бошлаб кимки бу буюк тарихий сиймони тасвирлаш ниятида бўлган бўлса, унинг бошига маломат тошлари ёғилди. Шунга қарамай, бу даврда икки ўзбек адиби Амир Темур образини яратишдек хайрли ишга бел боғлади. Агар бу икки адибнинг бири Фитрат домла бўлса, иккинчиси ундан роппа-роса ярим аср кейин Темур ҳақида достон ва роман ёзмоқчи бўлган, аммо достоннинг айрим лавҳаларинигина ёзиб улгурган Ойбекдир.

ФИТРАТ Октябр тўнтаришининг дастлабки кунларида, айрим олимлар таъкидлаганларидек, Ҳамзанинг «Бой ила хизматчи» песаси эндигина саҳна юзини кўрган 1918 йилда «Темур сағанаси» номли бир пардали песа ёзди. Асар саҳна юзини тўйиб кўрмай туриб, қувғинга учради. Шу туфайли эълон этилмай ҳам қолди. Бизга етиб келган бирор манбада ушбу асар бўйича қуйидаги кескин салбий баҳодан бўлак бирорта маълумот учрамайди. 30-йилларнинг ўрталарида чоп этилган бир мақолада эса бундай сўзларни ўқиймиз:

«**Ўтган Шарқни, умуман, Шарқни идеаллаштирган ҳолда Фитрат инқилобий Туркистонни ёвузлар макони сифатида унга қарши қўяди** (таъкид муаллифники — Н. К.)...

Фитрат пантуркизм, панисломизм мафкуралари билан ёнади. Узоқ ўтмишга кетиб, Ўғузхонга ялинади. Темур сағанасига бориб, ўз фожиасини айтиб йиғлайди..»

Бу парчадаги уч нуқта ўрнида яна бир жумла бўлиб, у мақоланинг кейинги нашрларида тушириб қолдирилган. Унда айтилишича, Фитрат инқилобий Туркистонни тубанлик ва шармандалик ўлкаси деб атаган, инқилобий курашни эса ошқозон манфаати йўлидаги кураш, деб талқин этган.

Хўш, Ҳамза шу пайтгача алқаб келганимиз «Бой ила хизматчи» песасини ёзган. унинг труппаси эса саҳнага қўйган бир замонда Фитрат нимага «Темур сағанаси» песасини ёзди ва нима учун «инқилобий Туркистонни ёвузлар макони» сифатида «Ўтган Шарқ»қа қарши қўйди? Бу саволга жавоб бериш қийин эмас.

1917 йил Феврал инқилоби таркибида Ўзбекистон сингари мустамлакалари бўлган чор салтанатини ағдариб ташлади. Мунаввар қори, Убайдулла Хўжаев, Мустафо Чўқай сингари миллат фидойилари Фитрат ва Чўлпон каби мутафаккир ёзувчилар эндиликда ўзбек юртининг мустамлака асоратидан халос бўлиб, мустақил давлат сифатида қанот ёзишига катта умид боғладилар. Фитрат Феврал инқилобидан кейин «Ҳуррият» газетасининг муҳаррирлигини қўлга олиб, халқни асрий ғафлатдан уйғотиш ва мавжуд тарихий вазиятдан фойдаланган ҳолда миллий озодлик курашига даъват этиш мақсадида публицистик мақола ва насрий шеърларини эълон қилди. Миллий инқилобий кучлар Октябр воқеаларидан кейин ҳам ўз ниятларидан қайтмай, болшевикларнинг таъсир доираси кам бўлган Қўқонда Туркистон мухториятини барпо этдилар. Лекин 1918 йил февралида мухторият ваҳшийларча бостирилди, дашноқлар рус солдатлари ёрдамида Фарғона водийсида инсон зоти кўрмаган хунрезликларни қилдилар. Бутун водий ёнғин ва қон ичида қолди. Бундай хунрезликлар ўзбек юртининг бошқа шаҳар ва қишлоқларига ҳам кўчди.

Фитрат ана шундай бир вазиятда «инқилобий Туркистон»да рўй берган воқеаларга кескин муносабат билдириб, «Темур сағанаси» песасини яратди. Хўш, бу песадаги инқилобий воқеликка бўлган салбий муносабат нимада кўринади? Фитрат нима учун ва нималарга асосланиб «инқилобий Туркистонни ёвузлар маскани» сифатида «Ўтган Шарқ»қа қарши қўйган?

Юқорида истифода этилган манбада ушбу песага мансуб бир кичик лавҳа бор. Асар қаҳрамони Темур руҳига мурожаат этиб, бундай хитоб қилади: «Хоқоним, эзилиб таланган, таланиб йиқилган, йиқилиб яраланган турк элининг бир боласи сендан кўмак истарга келди. Боғлари бузилган, гуллари сўлган, булбуллари учирилган Туроннинг бир қоровули сенга арз этарга келди». «Темур сағанаси» песаси тўғрисидаги тасаввуримиз ана шу ягона лавҳа асосида шаклланган. Эҳтимол, Ҳамид Олимжон 1935 йилда Фитратнинг адабий ижоди тўғрисида тоталитар давр буюртмаси билан мақола ёзганида, унинг ихтиёрида песанинг тўла матни ҳам бўлгандир. Лекин у мазкур песанинг «аксилинқилобий ва пантуркистик моҳияти»ни очиш учун шу лавҳанинг ўзинигина келтиришни кифоя деб билган.

Бугунги кунда песа матнини топишга бўлган умид совун кўпигидек парчаланиб кетган. Аммо шунга қарамай, Фитратнинг шу кезларда матбуотда эълон қилган бошқа асарларини ўрганиш, назаримда, «Темур сағанаси»нинг ғоявий мазмуни ва эмоционал руҳини муайян даражада тиклаш имконини беради.

ФИТРАТ юқорида тилга олинган «Ҳуррият» газетасида «Юрт қайғуси» сарлавҳаси остида учта насрий шеър эълон қилган. Шулардан бири газетанинг 1917 йил 28 июл сонида босилган «сочма»дир. Феврал инқилобидан кейин ёзилган бу асарда Фитрат чор истилоси даврида Туркистоннинг бошига тушган мушкул аҳволни идрок этиб, уни ҳуррият сари етакловчи кучнинг йўқлигидан изтироб чекади. «Дунёни «ур-ҳо» лари билан титратган йўлбарс юракли болаларинг қани? Ер тупроғини кўкларга учиратурғон тоғ гавдали ўғлонларинг қани? Нечун товушлари чиқмайдур?» деб фиғон қилади у. Аммо ўзбек халқи тарихини ҳам, 1917 йилдаги геополитик вазиятни ҳам яхши билган адиб умидсизланмайди. «Йўқ... Йўқ... Тангри ҳаққи учун йўқ...! Сен кучсиз эмассан, сен кимсасиз эмассан! Бугун ер юзида саксон милён боланг бор. Буларнинг томирларидаги қон Чингизларнинг, Темурларнинг қонидур. Буларнинг кучлари сенинг кучингдур!», деб нафақат ўзини, балки халқни юпатади. Фитратнинг талқинига кўра, ер юзидаги саксон милёнлик туркий халқларнинг томирларида арслон юракли йигитларнинг қони жўшиб туради, аммо у — тарқоқ; унинг фожиаси, барча бахтсизликларининг боиси шунда! Фитрат бу асарида донишманд ижодкор сифатида халқни Феврал инқилобидан кейин мустақиллик учун кураш майдонига чақирмайди, балки уни, аввало, **бирлаштириш ғоясини** кўтаради.

«Юрт қайғуси» деб номланган иккинчи насрий шеърга «Бир ўзбек тилидан» деган тагсарлавҳа қўйилган. Бу насрий шеърнинг лирик қаҳрамони «бир ўзбек», яъни Фитрат бўлиб, у ётса, ҳам, турса ҳам кўзи олдида бир хотин хаёли пайдо бўлаверади. «Бир хотунки, эгнида ипакли, лекин йиртиқ ва эски бир кўйлакдан бошқа бир кийими йўқ. Бош-аёғлари яланғоч, тирсакларигача қоп-қора лойқадан ботган, бақирурға товуши, қутилурға кучи қолмаган!.. Қарайман: кимсасизлик юкиндан ориғланган, танда золимона урилғон қамчиларнинг яраси бор. Кўраман: жоҳилона қилинган эмлардан, носулга қайтган яраларидан қонлар оқиб турадур!..» Ана шу аёлнинг «қайғу тутунлари ичра ёрдусиз қолган кўзлари»дан «ёш ёмғури» тўкилади, «зулм занжирлари билан боғланган қўллари» эса ҳар ёнга узатилади. Бу хаёлий аёл она ватаннинг тимсоли эди.

Лирик қаҳрамон уни, ниҳоят, таниб қолади:

«Оҳ, билмадим... Билмадим... Англадим!

Сен менинг ватанимсан, ватанимнинг мунгли хаёлисан.

Э, муқаддас Туронимнинг хаёли, кетмай тур, айрилма. Ёнимда, кўзларимда, юрагимда, виждонимда қол, кетма.

Туроним сендан, айрилмоқ — менинг учун ўлимим.

Сенинг учун ўлмоқ — менинг тириклигимдур».

Лирик қаҳрамон ўзининг бутун борлиғи билан ватанига кўмак бермакка ваъда ва унинг озодлиги йўлида ўлмакка розилик беради.

Бу насрий шеърнинг «бир ўзбек тили»дан ёзилгани бежиз эмас. Фитрат унда ҳуррият йўлидаги қонли-курбонли **курашга тайёрлик ҳисси**ни акс эттиради ва шу ҳис юртдошларига ҳам бегона эмаслигига умид қилади. «Қоф тоғлари йўлимга тушса, тамуғ оловлари қаршумдан чиқса, яна сен сари кетарман. Устимга инсонлар эмас, шайтонлар қўшини келса, Оёғимга занжирлар эмас, жаҳаннам илонлари сорилса, яна сен сари чопарман...», дея қасамёд қилади у.

Фитрат ўз ватанини озод қилишни истаган халққа фақат «шайтонлар қўшини»гина қарши чиқиши мумкин, деб билади. Чиндан ҳам, қандай қилиб соғлом ақл соҳиби бўлган халқ ёхуд бир гуруҳ кишилар XX асрда бошқа бир халққа мустақил яшаш саодатини раво кўрмаслиги мумкин?!.

«Юрт қайғуси» деб номланган учинчи насрий шеър Октябр воқеалари кунлари, аниқроғи, 31 октябрда эълон қилинган. Бу асарга яна «Темур олдинда» деган тагсарлавҳа ҳам берилган.

Феврал инқилобидан кейин ўз юртининг озод бўлишига умид боғлаган Фитрат, бошқа жадид ёзувчилари сингари, 1917 йил 25 октябрда (эски усулдаги) ҳокимият болшевиклар қўлига ўтганини кўриб ва болшевикларнинг ўша «шайтон қўшини»нинг ўзи эканлигини билиб, умидсизликка тушади. «Инсонлик оламини қанотлари остига олган хоқон» Амир Темур сағанасини зиёрат қилиб, саркарда руҳидан ўз яраларига даво излайди:

«Бағрим ёниқ, юзим қора, кўнглим синиқ, бўйим букук.

Сенинг зиёратингга келдим, султоним!

Эзилган бошим, қисилган виждоним, қуйган қоним, ўртанган жоним учун бу соғонангдан даво излаб келдим, хоқоним!

Юз йиллардан бери жафо кўриб, ғам чекиб келган туркнинг қонли кўз ёшларини этакларингга тўкарга келдим.

Қоронғулар ичра қолган ўзбек кўзлари учун тупроғингдан сурма олгали келдим», —

деб ёлборади у Амир Темур руҳига.

Биз шу пайтгача 1917 йил октябрида Ўзбекистонга озодлик қуёшини олиб келди, деганимиз болшевиклар ўз инқилобларининг дастлабки кунлариданоқ ўзбек халқи оёғидаги бўшай бошлаган кишанларни яна ҳам таранг тортиб қўйдилар. Фитрат сингари кишиларнинг озодлик ва мустақилликка бўлган умидлари шундан кейин чил-чил синди. Номусини «бад кишилар»нинг оёқлари остида кўриб, унинг юрагидаги турклик қони қайнаб, мусулмонлик ҳамияти тошди. Шунинг учун ҳам у:

«Туркнинг номуси, эътибори, иймони, виждони, золимларнинг аёғлари остида қолди.

Туркнинг юрти, улоғи, ўчоғи, Турони ёт қўлларга тушди.

Туркнинг белгуси, онги, ўйлови, зийраклиги жаҳолат ўлжасига кетди.

Сенинг қиличинг билан дунё эгаси бўлган турк тинчгина бир ётоқ тополмай қолди», — дея ғам чекади.

Лекин Турон-Туркистоннинг бундай фожи аҳволга тушиши Оллоҳнинг иродаси билан юз бермаган эди. Фитрат лирик қаҳрамони номидан: «Сенинг Туронингни ўзим талатдим, Сенинг турклигингни ўзим эздирдим, Сенинг омонатларингга ўзим хиёнат қилдим», дейди ва бу сўзлар замирида ётган ҳақиқатни очади:

«Мен уч кунлик умримни тинчгина ётиб ўтказмоқчи бўлмаса эдим, шуларнинг бирортаси бўлмас эди.

Мен қўлимга топширдиғинг қилични ташлаб, чолғуни олмаса эдим, Туроним таланмас эди!..»

Ҳар бир авлод ўз ватанининг истиқлоли ва истиқболи учун аждодлари руҳи олдида масъулдир. Темурийлардан кейин Турон-Туркистон саҳнасига чиққан авлодлар Темур қиличи билан ўз замини, тили, тарихи, маданияти ва иймонини ҳимоя қилишни унутиб, ички низолар ботқоғига чўкдилар. Бундан «шайтон қўшини» усталик билан фойдаланди. Фитрат халқнинг тарих олдидаги ана шу масъулият туйғусидан келиб чиқиб, лирик қаҳрамон номидан Темур руҳига мурожаат этади:

«Эй асрлонлар арслони,
Менинг ёзуқларимдан ўт,
Менинг қўлимни тут,
Белимни боғла, муқаддас фотиҳангни бер!

Сенинг дунёга сиғмаган ғайратингга онт ичаманки, Туронингни эски шараф ва улуғликни қайтармасдан бурун аёғларингда ўтирмасман!»

Шундай қилиб, Фитрат бу учинчи насрий шеърида миллий истиқлол учун ошкора **кураш ғоясини** баралла кўтарди.

ФИТРАТ «Ҳуррият» газетасига бир йилга етар-етмас муҳаррирлик қилди. Газетанинг оғир моддий аҳволи ва сиёсий тазйиқларнинг авж олгани туфайли у ўз лавозимидан воз кечишга мажбур бўлди. Бу орада, юқорида айтилганидек, Туркистон мухтор давлати барпо этилиб, сўнг қисқа фурсат ичида «шайтон қўшини» томонидан қонга ботирилди. Ўлка аҳволи тағин ҳам ачинарли тус олди. Ана шундай бир пайтда Фитрат «Юрт қайғуси» туркумидаги ҳар учала насрий шеърида олға сурилган фикрларни жамлаб, «Темур сағанаси» песасини яратди. Агар Ҳамид Олимжон мақоласи орқали бизга етиб келган турк ўғлонининг оташин сўзлари билан «Юрт қайғуси»даги қон ва олов қайнаб-кўпириб турган парчаларни қиёсласак, сўнгги уч мансурадаги ғоя ва образлар песага шундоққина келиб тўкилганини кўрамиз. Тахмин қилиш мумкинки, бир пардали песада учта асосий қаҳрамон — Ўғлон, Аёл ва Темур руҳи образлари бўлган. Асар аввалида «қайғу тутунлари ичра ёрдусиз қолган кўзлари»дан «ёш ёмғури» тўкилган боғи ватан — аёл турк ўғлони қошида пайдо бўлиб, ундан мадад сўраган. Ўғлон «бутун борлиғи» билан Туроннинг озодлиги учун кўмакка ҳозир эканлигини айтган: «Дунёнинг бутун балолари бошига тўкулса, Зулм чўлининг темир тиканлари кўзларига кирса» ҳам уни қутқаришга ваъда берган. Сўнг курашга шайланган ўғлон Темур сағанасига бориб, «эзилиб таланган, таланиб йиқилган, йиқилиб яраланган турк элининг бир боласи сендан кўмак истарга келди», деб тиз чўккан. Ўша кезларда рўй берган даҳшатларни сўзлаб, «Мен ёлғиз қонли кўз ёшларимни бу сағанангга тўкмак учун эмас, ўз ёзиқларимни иқрор этарга келдим, ХОҚОНИМ. Мени қўйма! Мен ёлғиз ёзиқларимни иқрор этарга эмас, Туронга бердигим зарарларни тўламоқ учун келдим, ХОҚОНИМ», деб Турон юртининг «шайтон қўшини»дан озод бўлиши учун курашига омад сўраган. Темур руҳи ё ғойибона овози эса уни озодлик курашига ундаб, фотиҳа берган.

Агар бизга етиб келмаган «Темур сағанаси» песасини «Юрт қайғуси» туркумига таяниб, шундай тасаввур этсак, янглишмасак керак.

«Темур сағанаси» бир оз муддат саҳнада қўйилди. Заки Валидийнинг гувоҳлик беришича, «Темур сағанаси» ва «Ҳинд ихтилолчилари» песалари саҳнага қўйилганда, томошабинлар кўзидан ёш ёмғирлари оққан. Песа шу даражада таъсир кучига эга бўлган ва шу туфайли унинг саҳнавий тақдири узоққа бормаган.

БУГУН, ЎЗБЕК халқи ўз мустақил давлатининг икки йиллигини нишонлаётган ушбу кунларда Фитратнинг 1917—1918 йилларда яратган бу асарлари унинг ижодий жасорати сифатида баҳоланишга ҳар томонлама муносибдир.

Муаммолар, мулоҳазалар

ТАҲЛИЛ МАШАҚҚАТЛАРИ

АДАБИЁТШУНОСЛИК ВА АДАБИЙ ТАНҚИД ҲАҚИДА БАЪЗИ ҚАЙДЛАР

ТЎҚСОНИНЧИ ЙИЛЛАР адабий қарашларда жиддий ўзгаришлар содир этиладиган давр бўлаётир. Бир пайтлар адабий ҳодисаларни соф эстетик воқеа сифатида қарашдан воз кечган адабиётшунослик эндиликда уларни фақат ижтимоий ҳодисалар сифатида ҳам ўргана олмай қолди. Эски методологиянинг яроқсизлиги аён бўлиб қолганлиги ва янги методологиянинг ҳали ишлаб чиқилмаганлиги оқибатида юзага келган муайян саросималик ҳолати бугунги адабиётшунослик ва танқидчиликка хос хусусиятдир. Кейинги икки-уч йил давомида адабиёт илмида публицистик, эҳтиросли муносабат етакчилик қилди. Бирор асарга баҳо беришда асарнинг бадиий савияси ва китобхонга таъсири даражасидан кўра муаллифи шахсияти, яъни бадиий сўзнинг ўзи эмас, балки бу сўзнинг ким томонидан айтилганлиги муҳим бўлиб қолди.

Бадиий адабиётни ўзгарган замон позициясидан, соғлом ақл нуқтаи назаридан ўқиш, идроклаш, тушуниш, таҳлил этиш ўз ечимини кутиб турибди. Бироқ адабиётшуносликда бу мавзуларда баҳслар уюштирилаётгани йўқ, мунозаралару уларнинг ифодаси бўлмиш кескин мақолалар ҳам кўринмаётир.

Адабиётшунослар ва танқидчилар учун энг қийини позицияни белгилашда, принципларни аниқлашда. Ҳамманинг эътиборини тортадиган, кутилмаган шов-шувга сабаб бўладиган мақола ёзишга уриниш адабиёт учун жуда ҳам тўғри йўл эмаслигини, хайриятки, танқидчиларимиз пайқаб қолишди. Лекин ҳеч нарса ўзгармагандай, кимларгадир маъқул келиши эҳтимол бўлган асар ҳақида эски замонлардагидай мафкура нуқтаи назаридан бамайлихотир фикр юритиш ҳам, кам деганда, эриш туюлиб қолди. Шу боис 1992 йил адабиётшунослигимиз учун эстетик тамойилларни аниқлашга киришиш йили бўлди, дейиш мумкин. Ўтган йили ёш адабиётшуносларимизнинг бирмунча сустроқ фаолият кўрсатганлигини ҳам шу билан изоҳлаш мумкин. Улар муросасиз мунозаралар фурсати ўтганини, холис илмий тадқиқ учун эса асос зарурлигини пайқадилар, чамаси. Эскича ёзишни истамаганликлари ва янгича тафаккур маромини топа олмаётганликлари учун улар бироз тин олишга мажбур бўлдилар.

Таниқли адиб Шукур Холмирзаевнинг «Адабиёт ўладими?» сарлавҳали дард билан ёзилган, таъсирли мақоласи ўтган йили яратилган адабий-танқидий асарлар орасида энг етугидир. Мақолада ҳар қандай, ҳатто энг олижаноб мафкура ҳам моҳият эътибори билан адабиётга нисбатан зўрлик эканлиги марксизм-ленинизм идеологияси мисолида жуда ишонарли кўрсатилган. Зеро, мафкурага асосланган тузум, жамият шахс эркига, ижод эркинлигига дахл этмаслиги мумкин эмас.

Ш. Холмирзаев адабиёт «халқнинг дилидагини ёки унинг тили учида турган нарсани ёзиш» ҳам, жамият равнақига хизмат қилувчи муаммо кўтариш ҳам эмаслигини назарий жиҳатдан ишонарли тарзда кўрсатди. Мафкура халқ дили ва тилида турган зарур муаммоларни белгилаб бериши мумкин. Шунинг учун ҳам бу жиҳатлар адабиётнинг асл масаласи бўлолмайди. Адабиёт одамга одамни кўрсатади, унинг яхши ва ёмон томонларини кашф этади. Мақоладаги асосий фикрлар: «Демак-демак Адабиётнинг бош мавзуи — Одамдир дейилган эски Ҳақиқат... айни чоғда Янги — демак, мангу Ҳақиқат экан!

Демак, Адабиёт учун Инсондан қизиқ, Инсондан қадрли, Инсондан азиз ва инсондан ваҳший, ёвуз, йиртқич «муаммо» йўқ экан! Ва, демак, унинг Мангу вазифаси ана шуни...

...ёзиш, очиш, кашф этиш, ҳа-ҳа: энг пинҳон тарафларини оча билиш, пировардида, ана шу тариқа Эзгуликка...

...Инсон камолотига ёрдамлашар экан!

Алқисса, ҳақиқий ижодкорлар ана шу «иш»ни қилишга маҳкумдирлар, Мажбур эмас, маҳкумдирлар!

Бинобарин, Ёзувчилик — касб ҳам эмас, ҳунар ҳам эмас, — Қисмат экан!» — деган ўринларда ифодаланган. Мана шуларни англамаган ёхуд унга амал қилишни истамаган киши билиб-билмай мафкура хизматига ўтади ва мафкура ўз навбатида адабиётни сиёсатнинг хизматкорига айлантириб олади.

Умарали Норматовнинг «Гап айтиш»нинг даври ўтдими?», Мусурмон Намознинг «Янги туйғу тадрижи», Султонмурод Олимнинг «Ишқ, ошиқ, маъшуқ», У. Ўлжабоевнинг «Хотирада чизилган излар» сингари мақолаларида адабиётни англаш ва англатиш бобидаги янгича тамойиллар, методологияни янгидан яратиш борасидаги изланишлар маълум даражада бўй кўрсатади. Йилнинг ҳозиржавоб ва сермаҳсул олимларидан У. Норматов Абдулла Қодирий эстетик қарашларининг асосларини ўрганиш жараёнида ҳаёт ҳақиқатига садоқат, қаҳрамонлар табиатини реал ва жонли кўрсатиш, миллий руҳни бера билиш, холислик, руҳий кечинмаларни табиий йўсинда тасвирлаш сингари омилларнинг ҳар қандай чинакам ижод замирида ётишини таъкидлайди. Машҳур танқидчи муаммо кўтармайдиган, кўпчиликнинг «тили учида» турган сўзни айтишга уринавермайдиган Шукур Холмирзаев, Хуршид Дўстмуҳаммад, Назар Эшонқул ҳикояларини батафсил таҳлил қилиш орқали ҳам турлича табиатга, турлича руҳиятга эга одамни тасвирлаш адабиётнинг иши, вазифаси, деган хулосага яқинлашади. Лекин бадиий асарга аввало ижтимоий маъно юклашга одатланиб қолганлик тўғри хулосалардан умумлашма фикрлар чиқаришга монелик қилган. Бу ҳол унинг, умуман олганда, зўр эҳтирос, синчковлик, қунт ва катта дард билан битилган ғоят пухта «Истиқлол қайғуси» мақоласида яққол кўринади. Мақолада ҳар бир фикр, хулоса чуқур илмий далиллар, атрофлича кузатишлар орқали билдирилган. Лекин уни ўқиб чиққач, гўё Қодирий романни ўрис босқинидан ўзбекларни огоҳлантиришу бирлашишга чақириш учун ёзган экан, деганга ўхшаш хулосага келиб қоласиз. Чинакам санъат асаридан фақат ижтимоий маъно қидириш тасвирланаётган жонли одамлар тақдири ва руҳиятини кишидан тўсиб қўяди. Одамлар кўринмайдида, уларнинг мавжудлигидан, фаолиятидан келиб чиқадиган маъно англашилади фақат. Ҳолбуки танқидчининг ўзи Қодирий эстетик қарашларини тадқиқ қилиш жараёнида адиб учун асосий мақсад одам ва унинг руҳияти эканини таъкидлайди. Шундай эҳтирос билан ёзилган мақола ҳам «Ўтган кунлар» романининг асл жозибасини очиб, асарнинг ўлмас асарга айланганлиги сабабини тушунтириб бера олмаган. Чунки адабиётга эстетик ҳодиса эмас, социал-мафкуравий ҳодиса сифатида ёндашиш санъат ҳодисасини тўғри изоҳлаб беролмайди.

ТАНҚИДЧИЛИКДА ҚОДИРИЙ, Чўлпон, Фитрат, Усмон Носир ижоди ҳақида гапирганда, кўпроқ уларни ўзлари яшаган даврга қарши қўйишга, ҳар бир асаридан, ҳар бир образидан социализмни рад этувчи маъно топишга, халқни миллий мустақилликка ундаган ўринларни, рамзларни кашф қилишга уриниш етакчилик қилмоқдаки, буни соғлом йўналиш деб бўлмайди. Қатағон бўлган адиблардан фақат курашчи, фақат миллатпарвар жиҳатларни қидириб бадиият оламини очиб кўрсатишга уринмаслик тўғри йўл эмас. Қатағонга учраган сиймолар, биринчи навбатда, ижодкор эканлиги билан диққатга сазовордирларки, улардан фақат публицист ва фақат курашчи қидиравериш уларнинг руҳиятидаги, бадиий тафаккурларидаги ўзига хосликларни кўришга интилмасликни келтириб чиқаради. Агар асарларга социологик позициядан ёндашилмаганда эди Ғафур Ғулом, Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Уйғун, Собир Абдулло асарларига бугунгидан бошқачароқ, соғломроқ тамойиллар ила ёндашилган, бу ижодкорларнинг қатағон йилларида ўзларини қандай тутганлиги эмас, образли тафаккур тарзи, бадиий олами ўрганилган ва баҳоланган бўларди.

Мусурмон Намознинг «Янги туйғу» тадрижи» мақоласида бадиий асарга оламни эстетик идрок қилиш талаблари асосида муносабатда бўлиш тамойили бирмунча ёрқин кўринади. Ёш танқидчи янги давр шеъриятидан муаммо, мавзу, шаклий ўзига хослик қидирмайди. Уларда одамнинг турфа маънавий олами қандай акс этганлиги ва бунинг сабабларини топишга ҳаракат қилади. Мусурмон шеърни тушунтиришга уринмайди, зотан, тушунтириш мумкин бўлган тизмани шеър деб ҳисобламайди ҳам. У шеърлардаги инсон руҳини илғашга, уларнинг ўқувчи руҳиятига яқин қирраларини кўрсатишга интилади.

Фаол танқидчилар Ботирхон Акрам ва Яшар Қосим ишларида ҳам бадиий ижоднинг руҳоний жиҳатларини илғашга уриниш сезилади, нозик кузатишлар қилинади, дадил фикрлар айтилади, гўзал образлар кашф этилади. Лекин охир-оқибатда энг нозик таҳлилдан ҳам ижтимоий хулоса чиқаришга уринаверишади улар. Ҳар бир оригинал образ тагидан жамиятга зидлик қидирилади, ҳар бир кутилмаган бадиий манзара мавжуд тузумнинг қай жиҳатигадир берилган зарба бўлиши керак, деган қатъий хулосаларини асослашга интилаверишади. Ҳолбуки гўзал ташбеҳни ҳис қилишга қодир, нозик шеърий образдан қалби титроққа тушадиган ҳар қандай одам ҳар қандай мустабидликка қарши. Демак, гўзал шеър ёза билган шоир, аввало, ўша шеърнинг гўзаллиги билан мустабидликка душман! Ундан келиб чиқиши мумкин бўлган маъно бу — бошқа масала...

СУЛТОНМУРОД ОЛИМНИНГ «Ишқ, ошиқ ва маъшуқ» китоби йилнинг жиддий тадқиқотларидан биридир. Ҳазрати Навоийнинг «Лисон ут-тайр» достони ҳақидаги фикрлар илк бор фақат ва фақат матнга таянилган ҳолда, ҳар қандай мафкуравий тарафкашликдан холи равишда билдирилган. Султонмурод шоирнинг туркийда ёзилган асарлари орасида фақат «Лисон ут-тайр»да Фоний тахаллусини қўллаши боиси ва мазкур достоннинг дунёга келиши сабаби ҳақида ҳазратнинг ўз фикрларига, эътирофларига таянган ҳолда соғлом қарашларни илгари суради. Олим Навоий достонининг тасаввуфий жиҳатинигина кашф қилиш билан қаноатланмайди, балки асарнинг бадиий жозибаси, эстетик маъноси каби нозик қирраларга ҳам эътибор қаратади.

Миллий уйғониш адабиётининг билимдони Бегали Қосимов «Фитрат», «Сен учун тирилдим, она!», «Истиқлол курашчиси» сингари асарларида ғоят нозик даврда яшаб ўтган ва ижодлари ижтимоий воқеликка, сиёсий ўзгаришларга бевосита алоқадор бўлган аждодларимиз асарлари ҳақидаги изчил ва мантиқий хулосалари билан туркчиликнинг илдизлари ва миллият туйғусини шакллантириш босқичлари ҳақидаги ҳақиқатларни ойдинлаштиришга салмоқли ҳисса қўшди.

Ўтган йиллардаги адабиётшунослик ва танқидчиликка доир чиқишларда бадиий адабиёт намуналарини таҳлил қилиш баҳонасида ҳаёт, маънавият, иқтисод, сиёсат ҳақида гап айтишга уриниш тамойили кўзга ташланиб қолмоқда. Бу хил йўналишнинг характерли белгилари Норбой Худойберганов мақолаларида яққол кўзга ташланади. Бундай чиқишлар учун бадиий асар ёхуд бирор адабий муаммо шунчаки баҳона. Тадқиқотчи асар ёхуд муаммо атрофида фикр юритар экан, замон ва замондошлари ҳақидаги қарашларини баён қилади.

Сермаҳсул ва ҳозиржавоб олим Наим Каримов ўтган йили ҳам самарали ишлади. Айниқса, олимнинг «Миллий бадиий тафаккур» мақоласи масалага муносабатнинг принципиаллиги ва хулосаларнинг пухталиги билан диққатга сазовор. Бугунги адабиётимиз қиёфасини белгилайдиган асарларга талабчанлик билан ёндашар экан, тадқиқотчи уларда миллий тафаккур намоён бўлишининг ўзига хос шакллари тўлиқ шаклланмаганлигини кўрсатади ва бунинг сабаби миллий тафаккурнинг ўзи тазйиқлардан бир зим ҳам холи бўлмаганлигида, деб ҳисоблайди. Миллий тафаккур тадрижини текширар экан, олим уни жамият тарихидан айириб тасаввур этиш мумкин эмаслигини таъкидлайди ва XX аср ўзбек адабиёти худди шу халқнинг ҳаёти сингари икки босқичдан иборат бўлиши мумкин, дейди: биринчи давр — жадид адабиёти ёки миллий уйғониш даври адабиёти, иккинчи давр — совет даври адабиёти. Матбуотда мазкур мақоладан олдин ҳам, ундан кейин ҳам адабиёт тарихини даврлаштириш ҳақида анчагина фикрлар билдирилаётир. Уларда баъзан бир-бирини инкор қилувчи қарашлар илгари сурилмоқда ва даврлаштиришларнинг турли моделлари таклиф этилмоқда. Шу муносабат билан ўзимизга ҳақли бир савол бериб кўрайлик: адабиёт илми учун даврлаштириш нега керак? Мазкур саволга жавоб топгачгина, даврлаштиришнинг бирор шакли тўғрисида фикр юритган маъқул.

Бирор бадиий асарнинг маъно нозикликларини, ўзига хос бадиий хусусиятларини, образлар системасини тўғри тушунмоқ учун ўша асар тилининг жозибасини ҳис этмоқ учун асар дунёга келган давр бадиий тафаккуридаги ўзига хосликни тушуниш керак бўлади. Бадиий ҳодиса ўзи акс эттирган даврдан ҳам, ўзи яратилган даврдан ҳам узоқроқ яшайди ва вақтга нисбатан, ҳамиша ўзгариб турувчи жамиятга нисбатан турғунроқ, консерваторроқ бўлади. Инсоният тарихининг узоқ даври мобайнида яратилган бадиий асарлар ҳамиша ва ҳамма учун бирдай тушунарли бўлавермайди. Даврлар ўзгариши билан кишиларнинг дунёни тушуниш, уни образли идрок этиш ҳамда тасвирлаш, образларни танлаш ва акс эттириш, қаҳрамонлар руҳиятини тушуниш ва тасвирлаш борасидаги тушунчаларида туб ўзгаришлар рўй беради. Шу муносабат билан тилнинг структурал ҳолати, луғат бойлиги, ифодавийлик даражаси сингари категорияларда ҳам жиддий ўзгаришлар бўлади. Ана шу жиддий ўзгаришлар адабий жараённи муайян даврларга ажратишга асос бўлмоғи мумкин. Бизда кўпинча олдиндан даврлаштириб келингани учун ҳам адабиёт даврларга бўлиниши ва замон ўзгариши билан ўша даврлаштиришларга айрим таҳрирлар киритиш лозим, дея фикрланилади. Чунончи, 1917 йилдан 1929 йилгача бўлган даврни қандай номлаган маъқул, қабилидаги қарашлар атрофида фикр юритилади. Ҳолбуки адабиёт учун ҳам, адабиётшунослик учун ҳам ўша йиллар адабиётини қандай номлашнинг ва ўша даврда ижод қилган адибларнинг қайсисини қандай гуруҳга мансуб, дея белгилашнинг асло аҳамияти йўқ. Чунки адабиёт учун даврлаштириш кераксиз иш ўзи. Даврлаштириш бадиий асарни идрок этиш учун, уни тўғри англаш, ҳис қилиш тамойилларини аниқлаш учун зарур, холос. Образли тафаккурда ўзига хослик мавжуд бўлган даврлар, маълумки, инсоният тарихида деярли кўп эмас.

ЭНГ ҚАДИМГИ ЗАМОНЛАРДАН бугунги кунгача бўлган даврларда яратилган ўзбек адабиёти, фикримизча, бир-биридан кескин фарқ қилувчи уч даврни бошидан кечирди. Биринчи даврни ИСЛОМГАЧА БЎЛГАН ДАВР АДАБИЁТИ деб аташ мумкин. Бу даврда олам ҳам, одам ҳам мутлақо ўзгача тушунилган. Қадим аждодларимиз оламни сеҳрли воқеалар силсиласи тарзида идрок этганлар, ўзининг кўк бўридан ёхуд она буғудан ёки оқ ғоздан ибтидо олганига астойдил ишонувчи инсон маънавий оламини ҳам хаёлий афсоналар призмаси орқали тасаввур қилганлар. Айниқса, бу даврга мансуб фолклор намуналарида ҳам, ёзма адабиётда ҳам давр эстетикасининг шу хусусиятлари акс этар, бу ҳол бадиий воситаларда ҳам ўз ифодасини топарди. Бадиий тил ҳам ўзига хос ифода тарзига, луғат бойлигига эга эди.

Иккинчи даврни ИСЛОМ ТАЪСИРИДАГИ АДАБИЁТ дея номлаш мумкин. Бу даврда ташқи объектив дунё ҳам, инсоннинг мураккаб ички олами ҳам исломий тафаккур таъсирида бўлди. Борлиқни бадиий идрок этиш тарзи, образлар тизими, маъжоз ва рамзлар мутлақо ўзгарди. Тилнинг луғат фондида ҳам, қурилиш тизимида ҳам, ифода имкониятларида ҳам жиддий ўзгаришлар рўй берди. Аввалги давр учун мутлақо бегона бўлган тур ва жанрлар пайдо бўлди. Бу давр тарихан жуда узоқ давом этди. Адабиётимиз тарихининг «олтин даври» ҳам, энг дурдона асарлар ҳам ўша даврнинг маҳсулидир. Адабиётимиз бугунги кунда ҳам ана шу даврга хос жуда кўп белгиларни ўзида сақлаб келмоқда.

Учинчи даврни УМУМЖАҲОН ТАЪСИРИДАГИ АДАБИЁТ тарзида аташ жоиз. Ўтган асрнинг адоғидан бошлаб, ўзбек адабиёти жаҳоний таъсирларга берила бошлади. Бу жараён халқимиз ҳаётидан ислом дини таъсири сусайтирилган йилларда, айниқса, тезлашди. Энди оламни ўзга тамойиллар асосида идрок қиладиган, уни бадиий акс эттиришнинг миллий эстетикамиз учун фавқулодда янгича шаклларидан фойдаланадиган бўлинди. Образлар тизими, бадиий тасвир воситалари системаси кескин ўзгарди. Чунки ахборотлар замонида бутун олам ягона маънавий системага айланган даврда бошқача бўлиши мумкин эмасди. Жуда кўп янги адабий жанрлар пайдо бўлди, тилнинг луғат бойлиги ва бадиий ифода тарзи кескин ўзгаришларга юз тутди. Янги давр белгилари дастлаб илғор туркий адабиётлар, сўнгра ўрис адабиёти, ундан кейин жаҳон адабиётининг етакчи тамойиллари орқали пайдо бўлди. Мазкур катта даврларнинг ички босқичларга ажратилиши масаласига келсак, буни оддий хронологик тамойилларга асосланган ҳолда амалга ошириш мумкин.

Тўғри, XX аср ўзбек адабиёти ҳақида гапирганда, шўро адабиёти дея ажратмаслик ва унга хос белгиларни гуруҳламаслик мумкин эмас. Лекин шўро даврининг ўзини турли босқичларга бўлиб, уларни қандай номлаш учун баҳслашиб ўтириш ортиқча ва адабиётшунослик учун нозарур машғулотдир. Негаки, бир хил идрок этадиган ва бадиий тасвирлайдиган адиб 1929—1941 йиллар ичида мутлақо бошқача бўлиб қолиши мумкин эмас. Индивидуал услуб, замона зайлига берилиш ёки берилмаслик, мафкурага хизмат қилиш ёки қилмаслик, талантнинг миқёси сингарилар бошқа масалалар...

ХУЛЛАС, БУ КАБИ масалалар адабиёт назариясига жиддий эътибор қаратишни тақозо этади. Чунки назарий асослар ишлаб чиқилмаганлиги учун, миллий адабий материалларга таянилган ҳолда адабий жинс, тур, жанр сингари тушунчалар муайянлаштирилмагани учун ҳамда асарнинг бадиятини ўрганишнинг мезонлари кўрсатиб берилмагани сабабли адабиётшунослик соҳасидаги кўпгина саволлар ўз ечимини топгани йўқ. Миллий ҳодисани номиллий мезонлар билан изоҳлаш эса мумкин эмас.

Қозоқбой ҚАШҚИРЛИ,
филология фанлари номзоди

Гулчеҳра ЖЎРАЕВА

СЕВГИНГ БОТИР...

Дилингни оғритма, йўқ, деб кошонам,
Зеб-ҳашам битмаган шўрлик пешонам,—
Бошингда томинг бор, шукр қил ошнам,
Меҳр-муҳаббатдан қисилмасанг, бас!

Сени овутолмас сийму зар, безак,
Қалбингни бемаврud сарғайтса кузак,
Кимхоблар комидан мумкиндир безмак
Меҳр-муҳаббатдан қисилмасанг, бас!

Ҳар куни оловинг ёнар тандирда,
Хаёлинг, бир этак нақ жўжабирда,
Мабодо оналик йўқ-са тақдирда,
Меҳр муҳаббатдан қисилмасанг, бас!

Дунёни кезганлар озми оламда,
Сенинг-да юрагинг армон, аламда,
Ўтирган бўйра деб; олма аланга,
Меҳр-муҳаббатдан қисилмасанг, бас.

Ақл ёшда эмас, у бошда, дерлар.
Ишқ бошда эмас, ҳар ёшда, дерлар.
Меҳрга зор қари аёлу эрлар,
Меҳр-муҳаббатдан қисилмасанг, бас.

Бахтлар водийсида энг улуғ бахт бу —
Ютуққа ютгандек омадлик туйғу,
Севгинг ботир бўлса енгилар қайғу,
Меҳр-муҳаббатдан қисилмасанг, бас!

●

Толе йўғи жонимга балолиғ бўлди,
Не ишники айладим, хатолиғ бўлди...
БОБУР

Билмадим, дунёга келдимми эрта,
Ёхуд кеч, ҳаётдан тўлмайди кўнглим.
Андозамга сиғмас бугундан катта
Ўйлаган ўйларим, мен тутган йўлим.

Шу қадар соддалик, айт, нечун даркор,
Ёлғону айёрлик ғолиб замонда.
Панд едим дўлворлик учун неча бор,
Қачон ақл кирар мендек нодонга.

Кўмакка чўзилган холис қўлларим
Гоҳида ўзимга қайтди тош билан.
Табассум кўтариб кирган гулларим
Гоҳида ўзимга қайтди ёш билан.

Ҳисобим йўқотиб ҳайратда лолман:
Нечун найзасини қайрар алам, ўч.
Хиёнатга қарши совуқ қуролман,
Яхши-ю ёмонлик келганида дуч.

Шамол эсган жойга қайрилмадим ҳеч,
Биров этагини ўпиб юрмадим.
Бошимда турганни елпиб эрта-кеч
Манфаат йўлида лофни урмадим.

Тоғлар ўз сояси — қояни сотмас,
Сотса у тоғ эмас — бир уюм кесак,
Энг олис ва оғир сафарга отмас,
Ярайди беминнат, заҳматкаш эшак.

Нодонгина бошим, эй содда юрак,
Умр текисланмас бир ямоқ билан.
Барча сўқмоқларда адашдик андак,
Энди ўтиравер пуч ёнғоқ билан.

ЭНГ ОҒИР ЖАЗО

Барча аъзо билан туғилар инсон;
Кўз, қулоқ, юз, бурун, юрак, жиғилдон.
Не ажаб, эътиқод, иймон, диёнат
Пайдо бўлар экан кейинроқ фақат.

Пайдо бўлса хўп-хўп, қандай бахтдир у
Баркамол инсонга келмоқ рўбарў.
Эркакдир, аёлдир — дилида армон:
Насиб этармикан камоли даврон?!

Виждон, виждон... дея урамиз кўкрак,
Виждон ўзи нима — муаммо кўпрак.
Жилд-жилд китоб ёзар шу ҳақда бироқ,
Айнан ўша кимса — виждондан йироқ.

Тоза виждон — дея курашди аждод,
Тоза виждон — дея курашар авлод.
Аммо қани ўша зафар — покиза туйғу,
Неча қалб қаърида яширинган у?

Бандасин яратган, эй парвардигор,
Ўзинг ато этгил яна бир аъзо.
Туғма виждон ила ҳарки тана бор
Билсин,
Виждон азоби не, ул қандай азоб?!

ЎЗБЕКИСТОН

Исканжа қитъада тилим соқов, гунг
Музларнинг қаҳрида яхди тишларим.
Бир кўзим нурафшон, бир кўзимда қум,
Тарк этмиш ҳур сўзлар—ҳумо қушларим.

Тоғни талқон қилган қўлларим калта,
Етмасди сочимни майда ўрмоққа.
Элакдан элаган хирмоним катта,
Аммо ҳаққим йўқди бошда турмоққа.

Қизиган товага сачрагандек сув
Жизғанак асаблар совий бошлади,

Юрагим томидан бурқсиган тутун
Тарқалиб осмоним мовий бошланди.

Ё раббим, қайданам йўқлаб қўлладинг,
Борингга, боримга минг қатла шукур.
Наҳотки бандангга шамсни йўлладинг,
Қоронғу гўшамни тешиб ўтди нур.

Зулматли хонамга ёғилди зиё,
Беханжар, беқилич, беўлим, бедор,
Юртбошим мардлигин тан олди дунё,
Халқим истиқлолга қўйди пойдевор.

Отангни — ота деб, онангни она
Болангни боланг, деб танитган юртим.
Беҳуқуқ «тенгҳуқуқ» номли туруқни
Занглаган бўйнимдан олиб ирғитдинг.

Дилимиз, бағримиз, қўлимиз очиқ,
Ланг очиқ ойнаю дарвозани ҳам.
Темир панжарани синдиринг чил-чил,
Ўзбекнинг ерига ўхшасин бу дам!

Энди уйингизга ётлар кўз тикмас,
Қутлуғ остонангиз бўлмагай ҳаром.
Энди кўчангизда ётмас маст-аласт,
Гулзорлар оралаб айлаймиз хиром.

Кўзлари ёриган ҳорғин онадек
Ватандан олурман беминнат қудрат.
Соғлом авлодимнинг жони-тани деб
Тандирга ёпурман нон сават-сават.

Истиқлол, муқаддас нонимиз қадар,
У — жонда, у қонда, у кўрар кўздек.
Кумуш сочларимни этмасам қамар
Мен ўзбек эмасман, ҳақиқий ўзбек.

Тошпўлат АҲМАД

ШОИРЛИК — ШОҲЛИКДИР

Бировлар ўлчайди кечган ҳаётин,
Мартаба, дабдаба, сийму зар билан.
Шоирлар бу рангин, кўркам ҳаётни
Устивор этади ғазал-шеър билан.
Шоирлик — покликдир умр кўшкида,
Унинг юрагида дарёлар оқар.
Шоирлик — шоҳликдир сухан мулкида,
Унинг юрагидан дунёлар боқар.
Шоир кўзларида гуллайди тонглар,
Куртакни болам деб билар авайлаб,
Истаса, қуёшдан симириб ранглар,
Ҳақиқат манглайин билади силаб.
Истаса, оламни яккалам этгай
Ҳазрат Навоийни ўртага қўйиб.
Кишанбанд бўлса-да, «Аналҳақ» дегай
Машрабдай бошини сиртмоққа қўйиб.
Унинг ўз йўли бор — пирлардан мерос,
Илоҳий кўнгли бор — нурдай покиза.
Унга мансаб эмас, сийму зар эмас,
Руҳ беринг, Эрк унга очсин дарвоза...
Шоирлик — шоҳликдир...

ЯССАВИЁНА

Ошиқларнинг куйиб ўчган кули бўлғил,
Ҳақ жамолин кўрсатмаса, золим бўлай.
Аҳмад ЯССАВИЙ

Насиҳатга юзим бурдим, тингла, ўғлон,
Ҳар каломим мағзини чақ, англа ўғлон,
Оч ҳаккадай кўз ўйнатма у ён-бу ён,
Элнинг ўтар кўпригию йўли бўлғил.
Ҳар замонда бир замон бор, тўғрини де,
Ҳамон олғир, юлғич бисёр, тўғрини де,
Тулки монанд айёр бисёр, тўғрини де,
Тўғри лафзу тўғри сўзнинг гули бўлғил.
Унутмагил, баҳор — оний, ўткинчидир,
Саҳар оний, наҳор оний, ўткинчидир,
Ўздан кетма, дунё — фоний ўткинчидир,
Камтарининг бол томгувчи тили бўлғил.
Агар билсанг, қабристонда... қуёш ботар,
Бир кун келиб бунда отанг, онанг ётар.
Жисму жонинг бу манзилни макон этар,
Калимагўй бандаларнинг қули бўлғил.
Савобингдан гуноҳинг кўп бу дунёда,
Жавобингдан саволинг кўп бу дунёда,
Мақомингдан мақолинг кўп бу дунёда,
Кибру ғурур майин ичма, мунгли бўлғил.
Яссавийдан учган ушоқ — учқун бўлғил,
Эътиқодга, тариқатга тутқун бўлғил,
Бошга қилич тушганда ҳам ҳақни дегил,
Аҳмадийнинг ҳақгўй, ростгўй ўғли бўлғил...

АЛПОМИШ

Дупур-дупур от солиб,
Қела бергин, бобожон.
Жаҳд бўлиб, жавлон бўлиб,
Ела бергин, бобожон.
Дулдулинг туёғидан
Чақнасин-ей тоғу тош.
Сир, Аму қирғоғидан
Покланиб чиқсин қуёш.
Барчин-барчин келинлар,
Йўлингга ой тўшасин.
Кишансиз той, қулунлар
Шодон-шодон кишнасин....
Сенга ўзбегу туркмон,
Пешвоздир тоғажон, деб.
Қозоқ, қирғиз меҳрибон.
Бовурим, оғажон, деб.
Соч уларнинг бошидан
Тилло, кумуш тангалар.
Ғамза билан ўйнасин
Амма, хола, янгалар.
Бир томон Эржон ботир,
Бир ёнда Манас турсин.
Бир томон Гўрўғлибек,
Бир ёнда Аваз турсин.
Аввалгидай ўртада
Ўзинг оқсоқол бўлгин.
Қилични ирғит четга,
Қўлга дўмбиранг олгин.
Чал, эшилиб-шилиб,
Армонлар тарқаб кетсин.
Бирлигимиз довриғи
Етти иқлимга етсин.
Қучоқ очиб келишсин
Жумла турк эл-элатлар.
Кўтарилсин ўртадан
Қайғу деган иллатлар.
Ахир яна оёққа
Қалқди Туркистон бобо.
Булут қаъридан балқди
Хуршиди тобон бобо.
Унинг кўзини энди
Тўсмасин чанг-ғуборлар.
Таралсин изимиздан
Хушбўй-хушбўй ифорлар.
Аҳил туркий элларга
Бу юрт, бир қўрғон эди.
Ота Туркистон эди,
Она Туркистон эди.
Яна иноқ, бир бўлсак,
Ҳар томон чаман бўлғай.
Музаффар юрт —
Туркистон —
Қуламас Ватан бўлғай...
Дупур-дупур от солиб,
Қела бергин, бобожон.
Алпомишсан, алп бўлиб
Ела бергин, бобожон...

ТАНИШИНГ: ЯНГИ НОМ

Зариф ҲИКМАТЗОДА — Сурхондарёда туғилган. Шеърлари республика матбуотида эълон қилинган. Туркияда таҳсил олаётган ёшларимиздан.

Зариф ҲИКМАТЗОДА

ИШҚ

Ай кофур капалак
лабимни уйғот
Сабурлар чангидин сизиб чиқсин қон
(гулоба қонмамиш лабларим)

Ай кофур капалак
тилимни ўпгил
шаккора ниш уриб жон берсин илон
(тилим заҳарлара емишдир)

Ай кофур капалак
кўзларима бот
Шабнаму гулбаргдин лой қорсин
шамол
(сувсиз қудуқдаги гуҳар қароғим)

Ай кофур капалак
Кўксимни чок қил
ғариб қуш найинда эшилсин висол
(йўрак тубсиз қудуқнинг йолғиз қамиши)

ВАТАНДАН МАКТУБ КЕЛГАН КУН

1
Осмон бу қадар йақин
Нақадар узоқ ер
2
Қўлларингда нима бор
бўйнингда осилган ул надир
Эй шарқ шамоли
3
Само йанглиғ очиқ кўксимда
Ларзаси йашайдир тупроқнинг

ОҲАНГСИЗ ҚЎШИҚ

Сенми дайрнида йондиргувчи руҳ
менми ҳажринг туни хароботин
руҳбони

Тонгларнинг гуноҳи сенмидинг сулув
тунлар поклигидан йуз бурган менми

Тонггача хосхонам ўла хайолинг
менмидим тунгача кўкси йароли

Гул қадаҳ нур бода соқий ҳақмидир
сен малак дил фалак мен ҳалакмидим

Базм ичра илкима айоғми тутдинг
мунг мени йўтдими мен майми йўтдим

Эндида
ишқинг ҳарир каъбаси ҳайотим
ҳажринг ҳақир қибласи ўлимим
маскани

Эндида
Сенми ватан
менми ватансиз

ХАЙРУЛЛО

КАМАЛАК ГУЛЛАРИ

«ЖЎНАТИЛМАГАН МАКТУБЛАР» ТУРКУМИДАН

...Рилькенинг шеъридан олинган сатрларнинг тахминий таржимаси: «...тунда ибодатсиз эътиқодинг... мўъжизалар ятаверар...»

«Йўл кўп, дўстим. Йўл чидаб бўлмас даражада кўп. Қай бири тўғри (нисбатан) буни билмайман. Худди сен каби. «Одам мангу адашмоққа маҳкум». Буни сен кўп қайтарардинг. Олифтагарчиликка йўйганман ўша пайтлар. Эсимда. Нимага...»

●

«...тўғри, мен ҳамнафасман. Ҳар бир одамнинг ўз мулки бўлади. Бу янгилик эмас. Мен мулк деб назарда тутаётганим ҳовли, машина, мол-мулкдан ташқари. Чунки, моддийлик эҳтиёждир. Моддийлик-дунё. Дунё қутураверади. Мулк эса шаклланувчи, товланувчи ҳаво. Сенинг ва менинг мулким абадий бўлмаган абадийликдир. Сен ва мен (яна кимдир) ёшимизга мос равишда мулкларимиз қўрғонларини НИСБИЙЛИК деган тўп билан аёвсиз отдик. Ўрис тилидаги «беспредел», яъни «чегарасизлик» деган тўхтамга келдик. Ана шу «оқибат» биз кечирган жараён каби қизиқарли ва лаззатбахш бўлмади, биз хазиналар харитаси билан «дунё» кезиб, жамики машаққатларимиз эвазига бўм-бўш сандиқларга гирифтормиз. Энг даҳшатлиси бу сандиқларни дунёдаги на бир китоб, на бир битик, на бир файласуф, ёзувчи, шоирнинг ёзганлари тўлдиролмаслигида... Улар харита ва бўм-бўш сандиқларнигина тортиқ этмоққа қодир. Яна... дунёвий мутлақлик йўқ эди. Йўқ. Абадият Ҳақдир, Ҳақдан ўзга ҳеч не мутлақ эмас. Бу аён, Одам Абсалютни ҳис этмаккагина мадорли. Мен шунга ишонаман. Энг ишончли мутлақлик бор яна. Бу — мулк. Бу сенинг ва менинг мулким ўртасидаги мувозанатдан ташқари, қарама-қаршиликдаги бетакрорлик. Шу бетакрорлик нақадар бадбин ё нақадар гўзал бўлишига қарамай ЭНГ ИШОНЧЛИ МУТЛАҚЛИКДИР.

●

«...Сен маънавият ҳақида ёзибсан. «Ўзбек», «қозоқ», «ўрис» деб ажратмасдан, бир бутун инсон маънавиятидаги дарзлар ҳақида... Ёшларга бизга хос, (одам ёши ўтган сайин танбаллаша боради дейишади, энг янглиш ва аянчли томони шундаки, у ўзидан ёшлар муаммосига ўткинчи, вақт билан ўтиб кетадиган жараёндай қарайди. Оқибат муаммолар эскиради, турғунлашади — танбаллашади) ўзимиз кўраётган муаммоларга нисбатан рационаллик билан эмас, кўпроқ эҳтирос ила ёндашиш уқтирилганидай зарар эмас, деб ўйлайман. Муаммоларга айни ёшликда бўлак-бўлак қилмасдан, масалан: миллий, Орол, сионизм-фашизм, касалликлар каби эмас, яхлит — инқироз сифатида қаралади. Шаклланиб улгурмаган ақл эҳтиросини енголмагани боис қамров кенглигини оширади. Эҳтимол мана шу сабабдан интеллектуал билимларга дафъатан рўбарў бўлган ёш йигит дарров умидсизликка тушар, эҳтимол айнан шу сабаб сен ва мен ёқтирган шоир, қўшиқчининг ниҳоят оддий сатрлари бутун бир «ёш авлодни» «издан чиқаргандир»? «Қайси йўлдан юрма ва нимага қўл урма, барибир, еру-осмон ўртасида жанг абадий...» Ачинарлиси... биздаги энг нодир ва кун сайин йўқолиб бораётган яна бир хусусият: осмонга тикилиб ҳаракатсиз ётишни истамаслигимиз. Мен шу ҳақда сўнгги чора каби ўйлайман. Ана шу «ҳаракатсизликдаги бемаънилик юкининг кўплиги, оғирлиги ва юкни истамаслик»гина умидни тирилтирмоғи мумкин. Яна қайдам...»

●

«...мулкка тажовуз табиийдир, аммо у ноҳақ қотилликдан-да аламлироқ кечади. Алам мулкни сунъий фалажлик даражасигача «етаклаши» мумкин. Кейини ўзингга маълум. Сен авваллари «капиталистик иллат», «ғарбпараст» деган тўмтоқ муҳрлар, бугунги кунда эса... «таҳоратли» ва «бетаҳорат» деган ифодалашлар ҳақида куйинасан. Ваҳоланки, мулкка қилинаётган тажовуз, барибир жоҳилликдандир. Бу каби ҳаракатлар яхшиликдан эмас, ёмонликдан десак, биз бу ёмонликларни ҳурмат қилмоғимиз лозим. Ёмонлик ҳеч қачон сохта бўлмаган, ёмонлик самимийдир, самимият эса ҳурматга лойиқ. Адабиёт сенинг ё менинг мулким экан, кўнглинг тўқ бўлсин, биз бу мулкни қарзга олмаганмиз... Шоирнинг шеъри мутлақо шахсийдир, агар шеър гўзаллиги «таҳорат» ёки диний ақидалар билан ўлчанса, демак сен энг художўй даҳрийсан. Бундан озорланмаслик керак. Ҳеч бўлмаганда озорланмаслик...

Сен бизда шеърга нисбатан қарашлар юпун, шеър таҳлили, шакли, оҳанги, тили, атмосфераси ҳақида мақолалар йўқлиги, борлари бир қолипда, сийқалашгани ҳақида ёзасан. «Чегараланган, сунъий ва рангсиз, бир хиллик...» Ҳамма гап шундаки, бизнинг адабиётга ёт деб, сал ғимирлаганларни кўпчиган, бетуз романлар, минглаб бемаза шеърлар жамланган қалин китоблар билан «тошбўрон» қилдилар, сохта ва менинг назаримда жўн «миллийлик» термини асосида ҳозиргача ҳеч ким Анри Бретоннинг «Сюрреализм манифести», Кергегор, А. Камю, Сартрлар экзистенциализми Кафка асарлари ҳақида фикр юритмайди, тадқиқ этмайди, инкор қилиш эса (ўқимагандан кейин) қўлимиздан келмайди. Фақат айблаш бор. Кўр-кўрона айблаш. «Мавҳум шеър», «Мавҳум ҳикоя», «Ўқувчи тушунмайди» ва ҳоказо... Ўзи нима аниқ? Қани ўша аниқ-тиниқ, ҳикоя, шеър? Менга (ўқувчига) романини атаган ёзувчи беш-олти юз бет қаҳрамонининг ҳаётини: туғилиши, бемаъни севгиси, ҳар бир одам муқаррар дуч келадиган, типик қийинчиликлар кўриниши, орзулари, муродига етган-етмаганлиги ҳақида сўқийдиган сафсатасига нимага вақт сарфлашим керак? Мавҳум бўлмагамнлиги учунми? Ёки реал ёлғонни қотириб қўйганиданми? Агар шу «аниқ-тиниқ» асар бўлса, нимага унинг кучи менинг ботинимда ҳар кун ўнлаб туғилиб-ўладиган саволларнинг бирортасига жавоб беролмайди, овутолмайди? Яна «ёрлиқ» ёпиштирганлари ортиқча, «миллийлик йўқ», «ғарбпараст»?!

Яна шеър ҳақида...

1. Бизда сўзларнинг жарангдорлиги, қофиялар, нафас олиш ва чиқариш, ички мувозийлик «оҳанг» деб қабул қилинган. Оҳанг бир хилликка, ҳатто шеър ўқилиши қолипга солинган. Ваҳоланки, қофия ҳам тугайди. Оҳанг эса мутлақо бошқача, демоқчиманки, анъанавий бўлмаслиги ва унинг шеърдан ташқарида нафас олиши ҳам табиийдир.

2. Шеъриятдаги «дард» деган тушунча севгилисидан айрилган ошиқнинг жўнгина ҳижрони: гулзорда, боғда, саҳрода, тоғда, ёмғирда... чеккан нолалари эмас, ахир. Муҳаббат, аёлдан, Ватандан ташқарида ҳам «яшашга» ҳақли. Шеър ҳамма нарса ва бирдан, бир нафасдаги: ақл, эҳтирос, азобнинг йўналтирилган объект орқали номаълум, бироқ бор бўлган нуқтадан ўтиши ва туйғуга айланиши бўлиши мумкин. Мисол тариқасида бир поляк шоирининг шеъри:

ПАНЖАРАДАН НИГОҲ
(сарлавҳаси)
ДУЗЛАР
Й

Тамом. Мен худди шу шеърда оний оҳанг жозибасини, гўзал ва бетакрор ҳолатни, нозик фикр кристалини кўраман. Шеър русчадан ўгирилган, «дузлар», ва «й»нинг «юлдузлар» ва «ой» эканлиги, унинг остида яширинган маъно ҳақида гапириб ўтириш ортиқча. Худди шундай шеърлар билан бир қаторда Америқолик шоир, Жером Ротенбергнинг этнопоэтикаси — Африка, Амриқо халқларининг, ҳиндлар фолклори қадим маданияти билан янги шеъриятни уйғунлаштириш (шеър — товуш, шеър — расм ва ҳ.) анъанавий шеърий қолиплардан кечиб, «кўришнинг алмашинуви шакл ўзгаришидир, шакл ўзгариши реаллик ўзгариши» деган назарий қарашлари ёки фарангларнинг Нобел мукофотига сазовор бўлган шоири Сен-Жон Перснинг енгил, бироқ гўзал, оққушлар, кўллар, умуман табиат манзараларига омухта асарлари, Салвадор Дали деганларининг шеърни металл буюмлардан, реклама ёрлиқларидан, машиналардан ўқиб «О, техниканинг сеҳрли олами» деб яшаши—ТАБИИЙ. Шунинг учун ҳам шеър борлиқ ва йўқлик оралиғидаги ҳамма нарсадир. Гап унинг қандай, қай шакл, самимий-носамимий уйғонишида, холос.

Шунинг учун ҳам сен шаффоф кўзадаги кабутар, девордаги суварак, телефондаги овоз масофаси уйғотадиган туйғулар — шеърларингни (самимий, атайинликдан холи), гулзорда, тоғда, саҳрода нола чекаётган, йиғлоқ, сохта Мажнунларга ҳеч бўлмаганда қасдма-қасд ёзавершинг керак. Уни ўқийдиган ва ўқимайдиган ўқувчига келсак... У ҳақда гапириш асар ҳақида гапиришдан кўра қийинроқ. Шоир ўқувчи билан ҳисоблашмаслиги керак, деб ўйлайман. Шоир интим кечинмаларини қоғозга тушираётиб ўқувчининг «ориқ» ёки «семиз»лиги ҳақда ўйлаб ўтирмайди. Қўполроқ бўлса-да, шеър ёзаётган шоир ўша жараёнда тўлғоқ тутаётган аёлдай, ўша маҳал уни «бола»сини кутиб турган келажак мутлақо қизиқтирмайди. Қолаверса, мен ҳам, сен ҳам ўқувчисан. «Ғарб шеърияти»ни, рус шеъриятини ўқирканман, мен ўзимни «таъсирга берилган», «бузилган» ёки «манқурт» деган ғалати тушунчалардан холи сезаман. Ҳа, холи. Чунки, шеърий лаззатни менга ва сенга кўпроқ Рильке, Блок ёхуд Зиедонис, рус шеъриятидаги сўнгги реформаторлардан Иван Жданов, Борис Гребеншиков, латишлардан Чеслав Милош ёки поляк Тадеуш Ружевич «ато этаётган» экан, биз «ғарбпараст», «манқурт» деган тамғаларга тайёр туришимиз керак деб ҳисоблайман. Зеро биз мулкка бераётган қурбонликларимиз олдида булар бир пул. Бир тийин.

●

«...Амриқо, Ғарб мамлакатларидаги иқтисодий ободлик ва шунга қарамай маънавий таназзул ҳақида мен ҳам ўйлайман. Мақталган Амриқонинг дунёвий фароғати маданият ёки маънавиятини фаҳшдан, ёвузликдан сақлаб қололгани йўқ.... Демакки, юксак иқтисодий ҳаёт тарзи ва маънавий баркамоллик ўртасидаги боғлиқлик ҳақида оғиз кўпиртиришга ўрин йўқ... Бунга ажабланмаслик керак...

Амриқо маънавиятини Хемингуэй, Фолкнер асарлари ёки Жон Кеннедининг «Сиз мамлакат мен учун қандай саодат бахш этиши мумкин, деб эмас, мен мамлакатга қандай хизмат кўрсатишга қадирман, деб ўйланг» деган сўзлари белгилайди. Бу маънавият Амриқодаги умри икки соатга зўрға чўзиладиган аксар бемаъни филмлар, ёзилаётган «эҳтирос-роман»лар ёки аллақандай мафияларнинг мутлақо алоқаси йўқ. Бу таназзулнинг охирини башорат қилиш ҳеч кимнинг қўлидан келмайди...»

●

«...Мен ўзимни бундан йигирма уч йил аввал туғилган одам сифатида эмас, балки миллионлаб йилларнинг ҳосиласи деб ўйлайман»... Табиийки, бу сенга ёки менга берилган баҳо эмас. Бу ҳали тўла англаб етилмаган ҳақиқат. Борис Гребеншиковнинг шундай сатрлари бор: «Бизга икки йўл ато этилгандир: муҳаббат ёки тарих...» Муҳаббатки, аёлгагина эмас, тарихки, етмиш йил билан ўлчанмайдиган...

●

«... ёзаяпман буларни? Кимга?... Билмадим. Новвойдан ҳеч ким «нимага нон ёпасан» деб сўрамайди. Яна... «...мабодо, атрофингиздагилар, одамлар билан сизни боғлаб турадиган ришта-ўхшашлик бўлмаса, қайғурманг ҳам, қўрқманг ҳам...» ёхуд «...оламга (мулкка) ишонмаслик учун сабаб йўқ, у бизга душман эмас. Агар унда даҳшат бўлса, у бизникидир, агар қулаб кетиш хавфи бўлса, биз шу ҳалокатни севишга ҳаракат қилмоғимиз лозим...» дейди Рильке хатларида...»

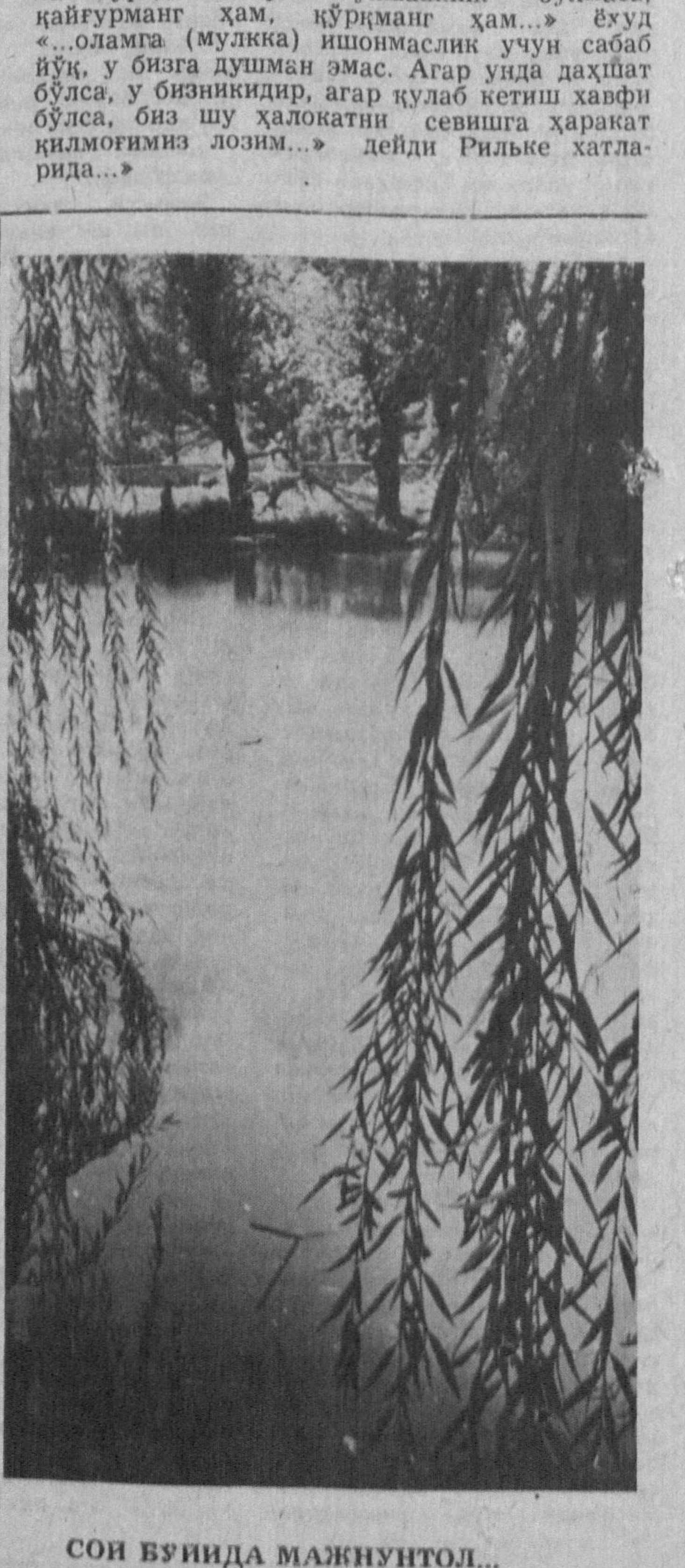

СОН БУНИДА МАЖНУНТОЛ...

ХОЖА БАҲОУДДИН МУҲАММАД НАҚШБАНД АЛ-БУХОРИЙ ТАВАЛЛУДИНИНГ 675 ЙИЛЛИГИ ОЛДИДАН

Турк олими Аҳмад ибн Мустафо Тошкўпризода (вафоти 1561 йил) ўзининг араб тилида ёзган «Аш-Шақоиқ ан-Нўъмония» («Нўъмон ибн Собит мазҳабидаги биродарлар») номли асарида 520дан ортиқ машҳур шахслар ҳақида маълумот беради. Шулар орасида нақшбандия тариқатининг энг машҳур шайхи ва шу тариқатнинг ёйилишига катта ҳисса қўшган арбоблардан бири Хожа Убайдуллоҳ Аҳрорнинг (1404—1490) таржимаи ҳолига доир маълумотлар ҳам келтирилган. Биз мазкур асарда Хожа Аҳрор ҳақида келтирилган маълумотларни арабчадан таржима қилиб, азиз ўқувчиларга ҳавола этмоқдамиз.

Таржимани асарнинг 1881 йили Мисрда босилган нусхаси асосида амалга оширдик.

Тошкўпризода ўз асарини Хожа Аҳрор вафотидан ярим аср вақт ўтгач ёзган, шунинг учун ҳам ундаги маълумотлар анча қимматли ва аҳамиятлидир.

ТАРЖИМОН

Аҳмад ибн Мустафо **ТОШКЎПРИЗОДА**

МУҲАММАД ҚОСИМ ҲИКОЯЛАРИ

Ориф биллоҳи (Оллоҳни билувчи) Шайх Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор ас-Самарқандий, унга Парвардигорнинг раҳмати бўлсин, Шош вилоятининг Тошканд шаҳрида таваллуд топди. Унинг невараси Хожа Муҳаммад Қосимнинг айтишича, Хожа Убайдуллоҳнинг нисбаси амир ул-мўъминин Умар ибн ал-Хаттобга, Аллоҳ таоло ундан рози бўлсин, бориб тақалади.

Муҳаммад Қосим шундай ҳикоя қилади: «Бобом айтган эканлар: «Оллоҳ субҳонаҳу ва таоло зикри бир мартагина ёдимдан кўтарилган. Ўн ёшлик пайтимда Тошкандда муаллимга борган эдим. Шаҳар кўчаларида лой кўп бўлганлигидан, товоним балчиққа ботиб қолди. Оёғимни лойдан чиқаришга овора бўлганимда мени ғафлат босиб, Оллоҳ таолони эсдан чиқардим».

Невара ҳикоясини давом эттиради:

«Бобом тасаввуф тариқатини мавлоно Яъқуб ал-Чархийдан ўрганганлар, яъни у киши бобомнинг қалбига Оллоҳ таоло зикрини жойлаганлар. Бобом ўзлари шундай деган эканлар: «Кўнглимда илм олиш истаги туғилиб, йигирма ёшимда Тошканддан мавлоно Низомуддин Хомушнинг хизматига равона бўлдим. У киши ўша пайтда Самарқанддаги Улуғбек мадрасасида мударрислик қилар эдилар. Мавлоно Низомуддин Хомушнинг ҳоли, жазаба ва истиғроқи* ҳақида кўп эшитган эдим. Борсам, у киши талабаларга дарс бераётган эканлар, бир бурчакда жим сукут сақлаб ўтирдим. Дарс беришдан бўшаганларидан сўнг менга қараб: «Нечун жим ўтирмоқни ихтиёр этибдурсен?» — деб сўрадилар ва жавобимни кутмасдан ўзлари дедилар: «Жим ўтирувчилар икки хилдир. Биринчиси, кишилар орасида юқори даражага етганлар бўлиб, уларнинг жимлиги олижаноблик ва камтарлик аломатидур. Иккинчиси эса, билмаганлигидан сукут сақловчилар бўлиб, уларнинг жимлиги билимсизликларини яшириш учун қилинган ҳийладур». Мавлононинг жуда ҳам буюк эканликларини шу айтган гапларидан кейин яна бир бор ҳис қилдим».

Ўша замонда мавлоно Низомуддин Хомушга кўп одамлар эргашаётганлиги ҳақида Султон хабардор бўлган ва бундан қўрқиб кетиб, унга бошқа жойда шуҳрат топишни буюрган экан. Хожа Убайдуллоҳ бу ҳақда шундай ҳикоя қилади:

«Мавлонони олиб Самарқанддан Тошкандга келдим ва менинг уйимда жойлашдик. Кўнгилдагидек у кишининг хизматини қилиб юрдим. Унга ҳар куни таом, таҳорат суви тайёрлаб бериб, бирга бомдод намозини ўқирдим. Сўнгра ер ҳайдаш билан машғул бўлардим. Тушда қайтиб келиб, у зот билан бирга пешин намозини ўқигач, яна ер ҳайдаш ва экин-тикин билан машғул бўлар эдим. Кечқурун мавлоно билан бирга аср намозини ўқирдик. Шу хилда бир қанча муддат ўтгач, бир куни, ҳеч айб иш қилмаган бўлсам-да, баъзи-бировлар мавлонога мен ҳақимда туҳмат гаплар айтишибди. У киши ўзгариб, хафа бўлиб менга қарадилару, муроқабага** чўмдилар. Мен эса ҳаяжондан ўзимни йўқотиб қўяй дедим. Чунки мавлоно одатлари бўйича бирор киши учун муроқаба ва таважжуҳга*** берилсалар, асло ундан қутулиб бўлмас эди. Катта бувам Шайх Ҳовандтаҳур қабрига бордим. Гумбаз эшигини очолмай, дарчадан кириб, бувамга мен айбсиз эканлигимни, туҳматларнинг менга алоқаси йўқлигини арз қилдим. Оллоҳ таолодан ёрдам сўрадим. Шунда менда ғойиблик (ҳушдан кетиш) воқеъ бўлди ва бу оғирлик мендан мавлонога етказилди. Ғойибликдан ўзимга келганимда анча енгил тортган эдим ва мавлононинг олдига кетдим. У киши мени кўриб: «Эй Убайдуллоҳ, ўлмоқ энди осондур», — дедилару, кўз юмдилар. Мен дафн қилдим. Унга Оллоҳ таолонинг раҳмати бўлсин».

Саййид Амир Кулолнинг (вафоти 1371 йил) мавлоно Ҳусомиддин аш-Шоший исмли фарзанди Саййид Ҳамзанинг саҳобаларидан эди. У киши истиғроққа тушиш ҳолатига қодир бўлиб, Бухорода қозилик қилар эканлар. Хожа Убайдуллоҳ у киши ҳақида шундай деганлар: «Мавлоно Ҳусомиддин аш-Шошийнинг маҳкамасига бориб, шундай бир жойга ўтирдимки, мен уни кўрар, у эса мени кўрмас эдилар. Мен ул шайхнинг одамлар манфаати йўлидаги хизматида ҳеч бир лоқайдлик ва сусткашликни кўрмадим. Мавлоно Ҳусомиддин шундай деганлар: «Тариқатда олимлик либосини кийиб, фойдали иш билан шуғулланиш ва бошқаларга фойда келтиришдан яхшироқ либос йўқдир».

Ҳикоя қилишларига қараганда, Хожа Убайдуллоҳ замонида Султон Аҳмад подшоҳ эди. Султон Маҳмуд номли укаси унга қарши чиқади. Хожа Убайдуллоҳ хат ёзиб, унга насиҳат қилади ва бу ишда эҳтиёткорликка чақиради. Лекин Султон Маҳмуд насиҳатларга қулоқ солмасдан, Самарқанд шаҳрини қамал этади. Шунда Хожа Убайдуллоҳ ўз ҳужрасига кириб, душманни қайтариш билан машғул бўлади. Султон Аҳмад эса, ўз аскарига жам бўлишни буюради. Аскарлар билан Султон Аҳмад шаҳар дарвозасидан чиққанда, шундай қаттиқ шамол кўтариладики, душман қўшини тарқалиб кетади ва кўпчилиги ҳалок бўлади. Султон Маҳмуд мағлубиятга учрайди ва унга ёрдамга келган Мир Мирак исмли туркман амири асирга олинади. Хожа Убайдуллоҳнинг ҳузурида Султон Аҳмад ўтирган пайтда асирни олиб киришибди. Шунда асир: «Мен ҳеч нарсани билмайман. Агар Рустами достон бўлганида ҳам мени отимдан тушира олмаган бўлар эди. Лекин мана бу шайх қўлга олди», — деб Хожа Убайдуллоҳни кўрсатибди. Солиҳ шайх Мир Шариф ал-Маъмалий: «Туркман асир шу гапларни айтган пайтда мен Хожа Убайдуллоҳнинг эшиги ёнида турган эдим ва бу сўзларни ўз қулоғим билан эшитганман», — дейди.

Муҳаммад Қосим шундай ҳикоя қилади: «Пайшанба куни экан. Бобом от-уловни ҳозирлашни буюрибдилар. Отга миниб бир неча саҳобалари билан шаҳардан четга чиққач, уларга шу ерда тўхташни буюриб, ўзлари Дашти Аббос номли саҳро томон кетибдилар. Унинг саҳобаларидан Мавло Шайх исмли бир киши унинг ортидан борибди. Мавло Шайхнинг айтишича, Хожа Убайдуллоҳ Дашти Аббосга етгач, отини ҳар томонга чоптириб, гоҳгоҳда кўздан ғойиб бўлиб қолар эмиш. Қайтиб келганларидан кейин бунинг сабабини сўраганларида Хожа Убайдуллоҳ шундай жавоб берибдилар: «Рум подшоси Муҳаммадхон шу пайтда кофирларга қарши курашаётган эди. Мени ёрдамга чақирганди, бордим. Оллоҳ таолога шукрлар бўлсинки, кофирлар устидан ғалаба қозонилди».

Хожа Муҳаммад Қосимнинг отаси Абдулҳоди сафар қилиб Рум мамлакатига борганида Султон Муҳаммадхоннинг ўғли — шу даврдаги подшоҳ Султон Боязидхон (1447—1513) ҳузурига кирибди. Боязидхон шайх Хожа Аҳрорнинг қандай кийимдалиги, кўриниши ва оти ҳақида Абдулҳодидан сўраб: «Унинг оқ оти бормиди?» — дебди. Абдулҳоди «Ҳа» жавобини бергач, Султон Боязидхон шу воқеани айтиб берибдилар: «Отам Султон Муҳаммадхон бир куни тушдан кейин кофирлар билан урушаётган эканлар. Мағлуб бўла бошлагач, ҳазрати Хожа Убайдуллоҳга мурожаат қилибдилар. Худди сиз таърифлаган сифатларга эга бўлган бир шайх ҳозир бўлиб: «Қўрқма, эй Султон Муҳаммадхон!» — дебдилар. Отам «Ахир кофирларнинг аскари кўп-ку, қандай қўрқмайин?», — десалар, ул шайх: «Енгимга қара», — дебдилар. Отам қараб, сон-саноқсиз аскарларни кўрибдилар. Шайх отамга: «Булар ҳаммаси ислом ғалабаси учун келганлар. Сен ана у тепаликка боргин-да, уч марта ноғора чал ва аскарни душманга қарши ҳужумга буюр», — дебдилар. Отам Хожа Убайдуллоҳнинг кофирларга қарши бир неча марта ҳужум қилганларини кўрибдилар. Кофирлар тамоман мағлубиятга учрабди. Шайх Хожа Убайдуллоҳ билан отам гаплашганларида вазирлар ҳайрон бўлиб қолишган эди. Чунки Хожа Убайдуллоҳ уларнинг кўзига кўринмас эмиш».

Масжид ул-Ҳаромнинг шайхи Абдул Муътидан «Сен Хожа Убайдуллоҳни кўрганмисан?» — деб сўраганларида, «Ҳа» деб жавоб берган экан. Чунки Оллоҳ таоло ҳажни фарз қилгани учун Хожа Убайдуллоҳ ҳар йили ўз саҳобалари билан Каъбатуллоҳни тавоф қилар эдилар.

Шайх Хожа Убайдуллоҳнинг тариқатлари қуйидагичадир:

Сунна мазҳабига эътиқод: шариат аҳкомларини бажариш; Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларига амал қилмоқ; ибодатни доимий қилиш, яъни жаноби Ҳақдан ўзга йўқ, деб мулоҳаза юритиш.

Шайх Хожа Убайдуллоҳ шундай деганлар:

Тавҳид — қалбни Оллоҳдан ўзга нарса шууридан озод этиш;

Ваҳдат — қалбни Оллоҳдан ўзга борлиги илмидан озод этиш;

Иттиҳод — Ҳақ субҳонаҳу ва таоло вужудига ғарқ бўлиш;

Саодат — соликнинг Оллоҳ таоло мушоҳадаси учун ўз нафсидан озод бўлиши;

Шақоват — нафсга берилиб кетиб Ҳақдан узилиш;

Васл — банда Ҳақ нурини кўриши учун ўз нафсини унутиши;

Фасл — Оллоҳ таолодан ўзгадан қалбни узиш.

Хожа Убайдуллоҳ, қуддиса сирруҳу, 895/1490 йили оламдан ўтдилар. Қабри шарифи Самарқанд атрофидадир.

Араб тилидан ЎзФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти илмий ходими
Акрам ҲАБИБУЛЛАЕВ таржимаси

* **Ҳол** — Ҳақ томонидан бериладиган руҳий ҳолат; жазаба — Худонинг ёдида маст бўлиб, ташқи оламдан ажралиш; истиқроқ — Ҳаққа ғарқ бўлиб, У билан қўшилиб кетиш.

** **Муроқаба** — Ҳақ билан бевосита мулоқот қилиш учун бутун ўй-хаёлни тўплаш.

*** **Таважжуҳ** — бирор нарсага бутун диққат-эътиборни қаратиш.

ҚАДИМГИ ТУРКЛАР ТАРИХИ

Халқ эр йигитнинг синглиси бўлмаса донғи чиқмас, дейди. Чунки аканинг ишларидан сингил каби фахр туйиб, элга кўз-кўз қилгувчи бўлмас эмиш.

Афсуски, биз — туркларнинг синглимиз йўқ экан.

Менман, деганлари ҳам ўгай чиқди. Улар ўгай бўлмаса, инсоният тарихини ўзанида олиб оққан, ўндан ортиқ салтанатлар тузиб, жаҳонгирларни улғайтган халқнинг тарихи бу даражада эгасиз бўлмасди. Хомталаш қилинмасди. Шундай бўлибдики, бу кимларгадир керак бўлган (айниқса сўнгги икки юз йил давомида).

1965 йили Самарқанддан Афросиёб деворий суратлари топилди. Археолог, санъатшунос, тарихчиман дегани борки, бу суратларни жаҳд билан ўрганди. Ҳар соҳада ҳам хулосалар ҳинд-европапарстлик нуқтаи назаридан туриб баҳоланди. Аслида деворий тасвирлар турк тарихининг араблар истилосигача бўлган даврининг кўпгина жиҳатларига ойдинлик киритади. Биргина деворий суратдаги катта ёзув бераётган хабарни олайлик. Тадқиқотчилар ёзув асосида бу кишиларнинг Чағаниён элчилари эканлигини айтишади. Лекин нимагадир энг муҳим факт — Чағаниён (ҳозирги Сурхон водийсида жойлашган давлат) подшоҳи Туронтош номига ҳеч ким эътибор бермайди. Гўёки бу ном ёзувга тасодифан келиб қолгандек. Аксинча, VI асрда Чағаниён билан чегарадош Тоҳаристоннинг шимолий қисмларини турклар эгаллаб олдилар, деб қайд этилиб, бу ер аҳолисининг асосий қисми европа иррқига мансуб бўлиб қолди, деган хулосага келинади (Л. И. Албаум. «Живопис Афрасиаба», 56-саҳифа). Бу билан Чағаниёнда ҳам вазият шундай эди, демоқчи бўлсалар керак.

Олимларнинг Туронтошни кўриб-кўрмасликларига сабаб нима? Сабаби битта — Туронтош турк эди. Бу далил рус тарихчилиги ўзагини ташкил этувчи империячилик ақидаларига мос келмайди. Чунки рус тарихчилари Чор Россиясининг Ўрта Осиёга босқинини асослаш мақсадида бу тупроқнинг асл эгаси — туркларни Сибир томондан, эрамизнинг VI асридан бошлаб аста-секин кириб келди, бу жойлар эса ҳинд-европа иррқига мансуб халқларнинг ерлари деган сохта назарияни тўқиб, икки аср давомида ташвиқ этиб келадилар ва қайсидир даражада мақсадларига етишдилар ҳам. Лекин ҳақиқатни яшириб бўлмайди, археологик қазишмалар, бошқа топилмалар бу назариянинг аксини кўрсатди. Бироқ, барибир, ҳоким сиёсат енгди. Мавжуд далиллар тескари талқин қилинди. Бу ҳолнинг ёрқин исботи 1970 йили Алмати яқинидаги Иссиқ қўрғонидан топилиб, эрамиздан аввалги V—IV асрга мансуб деб саналган «олтин жангчи» ва унинг қабатига кўмилган кумуш идишдаги руний ёзув тақдиридир. Ўз вақтида А. С. Омонжўлов, Ў. Сулаймонов (ёзув бўйича), М. С. Сейидов («олтин жангчи» кийим ва ашёларидаги безакларнинг мифологик талқини бўйича) бу қўрғондаги киши турк саркардаси бўлганлигини, идишдаги хат туркий битикнинг ҳозирча топилган энг қадимий намунаси эканлигини исботлаб берсалар-да, кўпчилик ҳукмрон мафкуравий анъана талаби ва сеҳри билан бу фикрни инкор этдилар. Бугунги кунга келиб биргина Ўзбекистон территориясида топилаётган туркий ёзувнинг араб истилосигача бўлган намуналари Иссиқ битигининг ягона эмаслигини, бу ҳудудда турк-руний ёзуви қадимдан амал қилганлигини исботлади. Масалан, Сурхондарё вилоятининг Қўштепа, Кампиртепа, Кўҳна Термиз археологик ёдгорликларидан милоддан олдинги I асрга тааллуқли руний ёзув топилди. Уни Н. Раҳмонов ўқиб, Иссиқ ёзувининг давоми эканлигини исботлади. Тилшуносларимиз — М. Исҳоқов билан Қ. Содиқов Андижондаги Лўмбитепа археологик ёдгорлигидан чиққан туркий ёзув намунасини ўқир эканлар, туркий-руний ёзув Ўрта Осиёга Сибир турклари томонидан олиб келинган ва у суғд хати асосида шаклланган, деган ҳукмрон қарашнинг ўринсиз эканлигини исботладилар (қаранг: «Ўзбекистон адабиёти ва санъати, 1993 йил, 18 июн ва 9 июл сонлари) ва бу назариянинг асосчиси А. С. Омонжўлов ҳақ бўлиб чиқди.

Шу икки мисолнинг ўзи ҳам тарихимизни «ўзга» қолипларсиз ўрганиб, XX аср бошларидаги жадидлар бошлаган йўлни давом эттиришимиз зарурлигини кўпдан бери талаб қилмоқда.

Барча ижтимоий соҳаларда бўлгани каби, тарихшуносликда ҳам янглишишларнинг онаси — умумтуркий тарихни, айниқса, Туркистон тарихини бўлак-бўлакларга бўлиб — ўзбек, туркман, қозоқ, қирғиз, тожик тарихи сифатида ўрганиб халқларни зимдан бир-бирига қарши қўйиш бўлди. Тарихшунослик бу иллатдан қутулмас экан, чин маънода Туркистон — Турон

Биз киммиз?

— турк тарихини яратиш мушкул.

Хайриятки, ушбу йўналишдаги илк тадқиқотлар яратила бошланди. Насимхон Раҳмоннинг 1993 йили нашр этилган «Турк хоқонлиги» китоби бунга ибратли мисолдир.

Жамоатчилик Насимхон Раҳмонни филолог, қадимги туркий адабиёт мутахассиси сифатида билади. Лекин унинг тарихдан китоб ёзиши кўпчилик учун кутилмаган янгилик бўлди.

«Турк хоқонлиги»ни варақлар эканмиз, араблар истилосигача бўлган хоқонликлар тарихининг мутахассисларимиз назаридан четда қолиб келаётганлиги ва уни ўқувчига оммабоп тарзда етказиш эҳтиёжи муаллифнинг қўлига қалам тутқазганлигини англадик.

Китобнинг ўзбек ўқувчиси учун энг муҳим янгилиги — бу вақтгача бўлак-бўлакларга бўлиб, ҳар томонга сочиб ташланган тарихимизни бир умумий ҳолда қисқача ҳикоя қилиб берилганлигидир.

Афросиёб ҳикоясидан бошланган тарихий силсила эрамиздан аввалги икки минг йилликдан бешинчи юз йилликлар орасида Шимолий Эрон, Онадўлу ва ҳозирги Туркманистонгача бўлган катта территорияда гуллабяшнаган Аршак турк давлати (9—10-бетлар), милоддан олдинги VII асрда Ўрта Осиё территориясида қурилган Кенгарас давлати ҳақидаги ҳикоялар (11-бет), шу даврдан то эрамизнинг 48-йилларигача давом этган Осиё-Хун империяси, унинг давомчилари бўлмиш Ғарбий (Оврупо) Хун императорлиги (12—13-бетлар), Оқ Хун императорлиги ва табғач давлатлари ҳақидаги маълумотларни ўз ичига олади. Бу тарихни бизга ўқитилган дарсликлардан топмаймиз. Аслида ушбу давлатлар тарихи ва уларни қурган, ривожлантирган Алп Эр Тўнга, Мотунхон, Баламир, Аттила, Денгизик, Улдиз, Қоратун, Руйа, Ойбарс, Кунхон, Шамохон каби хоқонлар номларини ҳар биримиз билишимиз шарт. Улар бизнинг шон-шавкатимиздир. Бугун қайта қад кўтараётган мустақил давлатчилигимизнинг асос-илдизлари, анъаналари ана шу хоқонликларга бориб уланади.

Насимхон Раҳмон китобининг асосий қисмини фанга Урхун-Энасой битиглари деган ном билан кирган обидалар гувоҳлик берувчи турк хоқонлиги тарихи, туркий-руний ёзуви, ушбу давр адабий манбаларининг таҳлилига бағишланган «Ёзувлар — ўтмиш сирлари шоҳиди», «Истами хоқон буйруғи», «Туркийлар ва уларнинг тили», «Урхун битигтошлари», «Қадимги туркийлар дини», «Уйғур хоқонлиги» каби сарлавҳаларнинг ўзи ҳам муаллифнинг жуда кенг қамровли мавзулар юзасидан фикр юритганлигидан далолат беради. Китобнинг бу бўлимларининг аввалги қисмидан фарқли қимматли бир жиҳати — аниқ манба ва матнларга таяниб муайян хулосаларни баён этганлигидир.

Китобда туркларнинг давлат тизими ҳақида ҳам қизиқарли маълумотлар берилган. Муаллиф ёзади: «Давлат бошида биринчи шахс хон, ундан кейин ябғу турган (яъни вице-хоқон), бу лавозимга асосан хон уруғларидан сайланган. Масалан, Бўмин даврида унинг укаси Истами ябғу эди. Аммо ябғу тахтга меросхўрлик қила олмас эди. Тахт меросхўри тегин (шаҳзода) деб юритилган. Эгаллаб турган вазифасидан қатъи назар, тегин тахтга даъвогарлик қилган. Шад унвони қондош ва бирор беклик ёки вилоятга ҳокимлик қилган шаҳзодаларга берилган. Агар шаҳзодалар билан қондош бўлмаса, ундай одамга шад унвони берилмаган. Масалан, Симо деган одам вақти келиб, хон бўлган, аммо шад бўла олмаган. Чунки у ноқонуний туғилган деган шубҳа бор эди». Келтирилган фактларнинг ўзи ҳам давлатчилик анъаналари туркларда мукаммал тарзда ишлаб чиқилганлигидан далолат беради. Насимхон Раҳмон масаланинг ана шу жиҳатига алоҳида эътиборни қаратади.

Маълумки, V—VI асрлар Марказий Осиё ва, умуман, турк тарихида Ашин уруғи етакчи мавқега кўтарилди. Лекин бир қанча олимлар, жумладан, Л. Н. Гумилев ашинларни келиб чиқиши жиҳатидан мўғулларга боғлайди. Насимхон Раҳмон атоқли тарихчининг бу фикрига қўшилмайди ва Л. Н. Гумилев асос қилиб олаётган ашин тилидаги мўғулча унвонларни умумий Олтой бобо тили билан изоҳлашни ўринли деб топади (45-бет). Кўриб турибмизки, «Турк хоқонлиги» китобида юзаки қараганда сезилмовчи, аммо асосида катта илмий янгиликлар пинҳон бу хилдаги ўринлар анча.

Айтиш керакки, баъзан фактларга юзаки баҳо берилган ҳоллар ҳам учрайди. Муаллиф ёзади: «Барс бег деган одамга бағишланган бир Энасой битигтошида шундай дейилади: «Отни ўзинг билан бирга олмадинг! Учта идишни ўзинг билан олмадинг!». Бу хитобдан маълум бўладики, марҳум ҳаётлигида ишлатган буюмларнинг барчаси қўшиб дафн қилинмаган. Ана шундай ҳолатларда унутиб қолдирилган буюмлар марҳумнинг яқинлари вафот этганда, уларга қўшиб кўмилган. Масалан, бир аёл кишининг қабридан эркаклар боғлаб юрадиган тасма ва бошқа бир қанча буюмлар топилган. Чамаси бу буюмлар ўша аёлнинг аввалроқ вафот этган эрига тегишли бўлган ва марҳумни дафн қилаётганларида унутиб қолдирилган. Хотини эри билан у дунёда учрашади ва буюмларни бериб қўяди, деб ўйлаганлар». Биз Барс бег ёзувининг бу хил таҳлилига қўшила олмаймиз. Чунки кўмиш маросимида марҳумнинг бирор буюмини унутиб, сўнг уни қабр тошига ёзиш одати ҳақиқатга у қадар мос келмайди. Аксинча, бу матндаги унутилган нарсаларни рамзий маънода қабул этиш керак. Аввало, Барс бег табиий ўлим билан ўлмаган. У сувга чўккан ёки дом-дараксиз йўқолган. Яқинлари унинг шаънига тош қўйишар экан, афсус билан отинг ва уч идишингни олмадинг, демоқда. Иккинчи факт — аёл киши ёнига эркаклар камарининг қўйилиши мазкур аёлнинг ҳаётлик вақти жамиятда эр мавқеини ҳам эгаллаб турганлигидан далолат бўлса керак. Тарихда мамлакат, уруғ, қабила ва тўп овулларни бошқарган аёллар кўплаб ўтган. Албатта, ҳар қандай ишда ҳам бу хил баҳсли ўринларнинг учраши табиий.

Одатда, мевалари ғарқ пишиб турган боққа биринчи бор кирган киши кўзи яшнаб, хуржунига бор меваларнинг кўнгли тусаганини аралаш олиб чиқади. Шу каби, Насимхон Раҳмон Турк тарихи «боғи»дан биз учун нотаниш — энг қадимги даврдан араб истилосига қадар ҳар асрдан шингил-шингил ҳикояларни олиб туҳфа қилди. Бу хайрли иш ўз давомчиларини топар ва ўзбек тилида ҳақиқий Турк тарихи яратилар, яъники туркнинг ҳам ўз «синглиси» бўлар.

Бизнинг бугунимиз ва келажагимиз учун энг керакли китоб туҳфа этганлиги билан Насимхон Раҳмонни қутлаймиз.

Шомирза ТУРДИМОВ

БОЗОРНИНГ АРЗОНИ ҚАЙДА?

Қаерда арзончилик, деб сўрашса, Сурхондарёда, унинг шимолидаги Узунда, деб жавоб беришади. Бу муболаға эмас. Узун бозорига кирган киши бу ерда маъмурчиликни кўради. Бироз бўлса-да, сайр этиб, нарх-навони билиб, кўнгли равшанлашади. Чунки бу бозор қўшни туманларнинг бозорига қараганда зироатчилик неъматларига сероблиги ва нисбатан анча арзонлиги билан ажралиб туради. Шуниси ҳам қувончлики, бу бозорга бошқа тумандан ҳеч ким маҳсулот олиб келиб сотмайди. Ҳамма нарса Узуннинг ўзидан чиқади. Агар бу неъматларнинг бир қисми олибсотарлар қўлига тушмаганда улар янада арзон сотилиши турган гап эди.

Биргина туман деҳқончилик-саноат уюшмаси қошида хўжалик ҳисобида фаолият юритаётган учта тайёрлов идораси бор. Уларнинг ҳар бири хўжаликларда етиштирилган қанчадан-қанча озиқ-овқат маҳсулотларини ўнлаб вагонларга юклаб, жумҳуриятимиздан ташқарига, шимол ўлкаларига олиб бориб сотмоқдалар.

Булардан ташқари, қишлоқма-қишлоқ юрадиган ўнлаб юк машиналарини айтмайсизми? Бу машиналарни нуқул пайкал ёки томорқа четида кўрасиз. На чора? Бозор иқтисоди бўлгандан сўнг ҳар ким маҳсулотини истаган одамга сотади-да. Бири пайкал бошидаги улгуржи савдони маъқул кўрса, бошқаси Термиз, Тошкент ёки бошқа шаҳар бозорларини кўзлайди. Йилнинг ҳамма фаслида бу манзарани кўриш мумкин.

Кузда жумҳуриятимизда Сурхондарёнинг хурмоси кирмаган бозор қолмайди. Дашнобод анори, Олтинсой узуми, Боботоғ пистасининг донғи узоқ-узоқларга кетган. Кейинги йилларда вилоятда ерёнғоқ кўп экилмоқда. Бу шифобахш ва хуштаъм неъмат даставвал Денов туманидаги Алишер Навоий номидаги жамоа хўжалиги хонадонларида етиштирила бошлади. Кейинчалик бутун қишлоққа ёйилди. Ерёнғоқ карам ёки картошка, умуман эрта пишар сабзавотлар йиғиштириб олинганидан сўнг экилади. Серҳосил бўлиши билан бирга яхшигина даромад ҳам беради.

Ерёнғоқни истаган муддатгача сақлаш мумкин. Унинг пояси чорва молларига ем ўрнини босади. Айниқса, қўйга берсангиз, тез семиртиради. Қишлоқларда қўй боқмаган хонадон йўқ. «Серҳаракат» давлат хўжалигида йиғиштириб олинган картошка ўрнига ерёнғоқ экишади. Одамлар ҳар икки экиннинг поясини талқон қилиб, фақат қўй-эчкисига беради.

Шу қишлоқнинг Оқостона қишлоғида пиру бадавлат бир хонадон бор. Унинг соҳиби Умар Муродов. Умар ака қишлоқ мактабида кўп йиллар директор бўлиб ишлаган. Ҳозир ҳам раҳбарлик лавозимида ҳалол меҳнат қилиш билан бирга зироатчилик билан фаол шуғулланади. Фарзандлари ўзи сингари меҳнаткаш. Кичиклари мол-қўй боқишса, катталари ишдан бўш вақт топиши билан қўлларига кетмон олишади.

Умар ака уч ўғлини уйли-жойли қилди. Улар кундалик эҳтиёжга зарур нарсаларнинг ҳаммасини ўзлари етиштиришади. Фақат гуручни сотиб олади, холос.

Қишлоқларимиз кўрки ва файзи бўлган шундай оилалар ҳақида сўз кетганда Б. Омонов номидаги жамоа хўжалигининг Қизил ой қишлоғида яшовчи Файзулла ака Мелибоевни албатта тилга олишади. У ўз қишлоғининг ҳурматли кишиларидан. Файзулла ака ҳам кўп йиллик меҳнат фаолиятини раҳбарлик ишларида ўтказди. Машҳур пахтакор, Меҳнат Қаҳрамони Бобомурод Омоновнинг сафдоши эди. У қаерда ишламасин, ўзидан из қолдиришга ҳаракат қилди.

Эндиликда Файзулла ака ҳам кексалик гаштини сураётир, ҳам боғбонлик қилмоқда. Унинг лимончилик билан шуғулланганига анча йил бўлди. Даставвал хўжалик боғида каттагина лимонзор яратди. Уйида ҳам кишининг ҳавасини келтирадиган лимонзори бор. Туманда нечта лимон устаси бўлса, ҳаммаси унинг шогирди. Файзулла ака ҳар йили лимондан дурустгина ҳосил олиб, ўзи етиштирган ниҳолларни сўраб келганларга улашади, уларнинг раҳматини олади. Унинг олти ўғли бор. Ҳаммаси тажрибали лимончи. Кичик ўғли Лутфулла катта акаси Нуъмон ишлайдиган Узун темир-бетон буюмлари заводида бир эмас, икки лимонзорни яшнатиб келмоқда.

Лутфулла лимон парваришини жойига қўйиш билан бирга икки иссиқхонада помидордан тортиб, бодринггача етиштириб бермоқда. Корхона ошхонаси ош кўкини шу ердан олади.

Кимдир боғбонликни, кимдир деҳқончиликни ихтиёр қилади. Кўплар ҳар иккисини ҳам бирга қўшиб олиб боради, фарзандларида ота касбига меҳрни шу йўсинда оширади. Халқ селекционери Холбобо Омонов шундай кишилар сирасидан. У. Б. Омоновнинг укаси, боғдорчилик бўйича агрономдир. Шу боисдан ҳам Холбобо ака кўп йиллар хўжаликда боғдорчилик агрономи бўлиб меҳнат қилди. Айни пайтда сабзавотчилик билан шуғулланди. Унинг кўп йиллик изланишлари натижасида карамнинг эрта пишар «Наврўз» нави дунёга келди. У Наврўз айёми кунлари эл дастурхонига тортиқ этилгани учун ҳам шу номни олди.

Маълумки, эртаги карам, асосан Сариосиё ва Узун туманларида етиштириб келинади. Уруғи илгари Полшадан келтириларди. Сўнгги уч йилда бу уруғ умуман йўқолиб кетди. Яхшиям, Холбобо акага ўхшаш халқ селекционерлари бор экан. Улар яратган уруғлар асқотиб қолди. Холбобо аканинг таъкидлашича, «Наврўз» уруғини йилнинг барча фаслида экиш мумкин. Масалан, сентябрнинг охири ва октябрнинг бошларида экилган бу карам уруғи айни Наврўз кунлари пишганига ўзим гувоҳман. Холбобо ака бу йил томорқасида етиштирган карамнинг олдини Наврўз муносабати билан ташкил этилган совғалар учун текин берганидан хабарим бор. Бу саховат соҳиби ишим рўёбга чиқсин деб, ҳар йили карам етиштирувчи хўжаликларга пул олмасдан уруғ беради. Технологиясини тушунтиради. Уйида етиштирган карам кўчатларини ҳам қишлоқдошларига улашади.

Холбобо аканинг хонадонида бўлган киши уруғчилик ишларини кўриб завқланади. У фақат карам уруғи етиштириш билан кифояланиб қолгани йўқ. Сабзи дейсизми, пиёз дейсизми, карам дейсизми, ҳаммасидан сара уруғ олмоқда. Янги уруғлардан бири бўлган чиллаки пиёз октябрнинг иккинчи ўн беш кунлигидан бошлаб экилади. Бу уруғдан экканларнинг бозори эса бу йил чаққон бўлди. Эрта баҳорда саранжомлаб олинганини айтмайсизми?

Бир йилда уч ҳосил олишга одатланган узунликлар уйда боқадиган молларини ҳам ўйлашади. Иккинчи экин маккажўхори бўлади. Бу экиндан ер дам олади. Мавсум охирига яқин сабзи экадиганлар сабзи, пиёз экадиганлар пиёз экади.

Декабрда, айни янги йил арафасида чиқадиган пиёз уруғи августда сепилади. Сариосиёликлар кузги сабзини август кириши билан экадилар.

Воҳада шолғом-турпнинг устаси деб янгирўзғорликларни айтиш мумкин. Туман маркази биқинида жойлашган бу қишлоқ аҳли бир қарич ҳам ерни бўш қолдирмайди. Кузги сабзини пуштага сепишса, унинг икки томонига, албатта, турп экишади. «Сувга қонган турп карсиллама» бўлади. Бу уста деҳқон Нуъмонжон Шодмоновнинг сўзидир. Нуъмонжон акага ҳамма тан беради. У Жума Пирназаров номи билам юритиладиган жамоа хўжалигида қирқ тўрт йил тракторчилик қилди. Чопиқ тракторида ишлаган кезларида ҳам, тележка билан хўжалик хизматини бажарган пайтларида ҳам томорқасида ишлагани вақт топа олди. Ҳафтада бир марта якшанба куни бўладиган бозорга етиштирганини олиб чиқиб сотади. Бу одатни у ҳеч вақт тарк этмайди.

Ҳамқишлоқлари томорқасида бир ярим-икки тонна атрофида пиёз олганини гапирса, у 8—10 тоннани тилга олади. Ўзиям экмаган экини йўқ ҳисоб. Ўғилларининг томорқаларида етиштирилаётган мевалар ҳам сархиллиги билан ажралиб туради.

Қовун-қовундан ранг олади, деганларидек, Нуъмонжон акадан бутун қишлоқ иш ўрганади. Ундан ибрат олади. Унинг тажрибаси ўрганилса, фақат наф келтиради. Юқорида у етиштирган чиллаки пиёзни айтдик. Сабзини эса тонналаб сотади. Бу ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди. Турп-шолғом-чи? Қозонга тушадиган ниманики бўлса, ҳаммасини тадбиркор деҳқон Н. Ибодинов ҳовлисида кўриш мумкин.

Шулар ҳақида билганларимни қоғозга туширар эканман, беихтиёр Президентимиз И. Каримовнинг Голландия сафаридан олган таассуротларини эсладим: «Қишлоқ хўжалигида аҳолининг атиги 4 фоизи ишлайди. 68 фоизи эса хизмат соҳасида банд...»

Қани энди бизда ҳам шундай бўлса. Унда фақат Сариосиё, Узун бозорларигина эмас, жумҳуриятимизнинг барча бозорлари арзон бўларди. Ҳа, тадбиркорликда голландларга қойилмиз. Бироқ улардан қолишмайдиган одамлар ҳам бизда оз эмас. Фақат уларнинг тажрибасини кенг ёйишимиз, ўзларини эса рағбатлантиришимиз керак. Ойнаи жаҳон орқали халққа кўрсатиш зарур. Шунда ҳаммада уларга ҳавас уйғонади.

Барча гўзалликлар, фаровонлигу маъмурчиликлар ҳам ҳавасдан, иштиёқдан, меҳрдан, меҳнатдан туғилади.

Маъмуржон БОТИРОВ
Сурхондарё

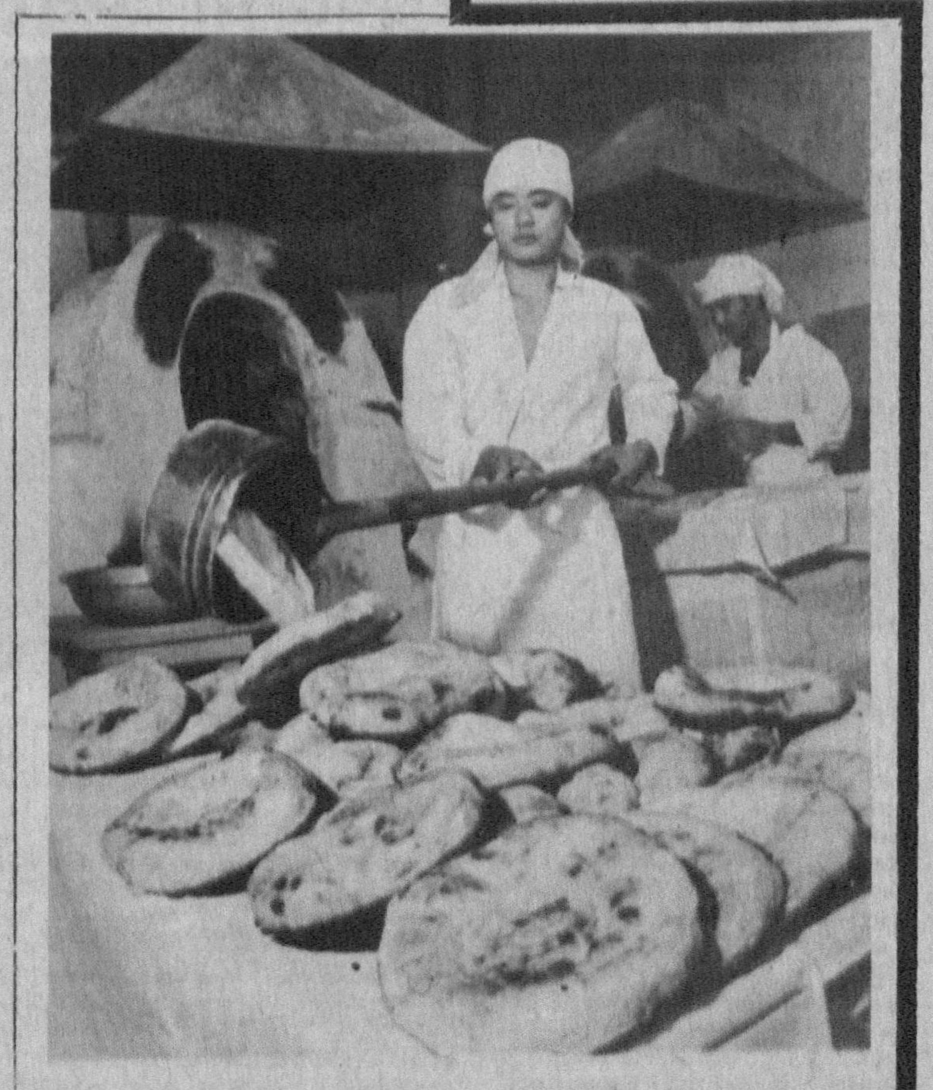

НОВВОЙ — С. МАҲКАМОВ суратга олган

ШОҲРУҲ МИРЗО МЕРОСИ

ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР ҲАҚИДА сўз кетганда кўпроқ Амир Темур, Мирзо Улуғбек ва Бобур Мирзолар ҳақида гапириб келамиз. Бу улуғ сиймолар ўзларининг инсоният тараққиёти йўлидаги буюк ва файзли ишлари билан халқимиз онгига чуқур сингиб кетганлар. Айни пайтда кўҳна тарих саҳифаларидан муносиб ўрин олган яна бир Темурий шаҳзода — Шоҳруҳ Мирзо (1377—1447) эътибордан четда қолиб келаётир. Соҳибқирон Амир Темурнинг ўғли, Мирзо Улуғбекнинг отаси Шоҳруҳ Мирзо табиатан олижаноб ҳукмдор, илм-фанга мойил бунёдкор инсон эди. Унинг тарих олдидаги хизматлари ва юксак инсоний фазилатлари, ўрнак олса арзигулик яратувчанлик маънавияти чуқур ўрганилмоғи керак. Шу боис қуйида биз Шоҳруҳ Мирзонинг маданий қурилишлари ва маънавий меросига тўхталмоқчимиз.

Темур вафотидан сўнг ҳокимият Шоҳруҳ Мирзо қўлига ўтгач, Эронда ҳам, Туронда ҳам бир неча ўн йилликлар давомида нисбатан осудалик ҳукм сурди. Шоҳруҳ Мирзо Темур салтанатининг собиқ сарҳадларини қайта тиклай олмаса-да, мамлакатда анча муддат осойишталик барпо этиб, салтанат ривожига янги куч ва мазмун бағишлади.

ШОҲРУҲ МИРЗО ВА ҲИРОТ БУНЁДКОРЛИК МАДАНИЯТИ

1397 ЙИЛИ ТЕМУР ХУРОСОННИ Шоҳруҳ Мирзога топширади. Шоҳруҳ Мирзо ва ундан кейинги Темурийлар замонасида Ҳирот шаҳри ривожланиш жиҳатидан ўзининг энг юқори поғонасига кўтарилди. Шоҳруҳ ҳукмронлиги даврида, мамлакат ичида содир бўлиб турган айрим майда ички феодал курашларни эътиборга олмаганда, тинчлик, осойишталик чоғлари кўп бўлгани боис, давлатнинг йирик шаҳарларида ишлаб чиқариш кучларининг жонланиши, ҳунармандчиликнинг ривожланиши ва нисбатан иқтисодий тараққиёт юз берди. Ана шу омиллар асосида Шоҳруҳ Мирзо қўшни мамлакатлар билан иқтисодий, савдо-сотиқ муносабатлари ва маданий-сиёсий алоқаларни авж олдиради. Тинчлик шароитида мамлакат ободончилиги, эл-юрт маъмурчилиги билан шуғулланишга яхши имконият вужудга келгани учун ҳам Шоҳруҳ салтанат пойтахти Ҳиротда меъморчилик ва шаҳарсозлик, тижорат ва савдо ишларига ҳамда маданий-маърифий ривожланишга зўр беради. Ҳиротнинг ташқи мудофаа девори 1381 йилги Темур қўшинлари билан бўлган жангда бузилган эди. Шоҳ ишни шаҳарни қайта тиклаш, унинг мудофаа деворларини мустаҳкамлашдан бошлайди. Тош ва пишиқ ғиштдан янги истеҳком деворлари қурилади. Девор атрофини ўраб турувчи сувга кўприклар (уларнинг айримлари кўтарилиб-туширилиб турадиган бўлган), деворларга дарвозалар ва миноралар ўрнатилади. Ички қалъа ҳам кенгайтирилиб, мустаҳкамланади ва атрофи ҳандақ билан айлантириб чиқилади.

1410—1411 йилларда Шоҳруҳ бир қатор маданий қурилишлар қилиб, Ҳиротда Шоҳруҳия мадрасаси ва хонақосини бунёд эттиради. Ушбу иморатларнинг тафсилоти ва жойлашиши ҳақида Абдураззоқ Самарқандий ўзининг «Матлаи саъдайн ва мажмаи баҳрайн» асарида шундай ёзади: «Шаҳар шимолидаги қалъанинг жануб этагида бир-бирига уланган олий мадраса ва улуғ бир хонақоҳ (қурилиб), бу жойнинг ўртасида катта бир сарой саҳни, суфа, баланд бир тоғ (барпо қилинди) ва икки тарафидан ажойиб тарзда иккита баланд минора қад кўтарди; тилла ва ложувардларнинг ярақлашидан у мавзенинг дарвозаю деворлари томон қувонч тарқатувчи нурлар порлади...»

Шоҳруҳ Мирзо мадраса, хонақоҳга унумли ерлардан вақфлар тайинлаб, мударрислар, имом, муаззин ва бошқа хизматчиларни иқтисодий жиҳатдан яхши таъмин этади. Унинг меъморчилик ва шаҳарсозлик ишларига XV асрнинг машҳур меъмори Қавомиддин Шерозий бошчилик қилди. Шоҳ саройининг меъмори бўлган бу ажойиб уста ўзининг сермаҳсул фаолияти билан нафақат Ҳирот ва бутун Хуросон, балки Самарқанд меъморчилиги ривожида ҳам ўчмас из қолдирди. Уни Мирзо Улуғбек ҳам отасидан маълум муддатга Самарқанд қурилишлари учун сўраб олган эди. Шоҳруҳ Мирзо Ҳиротда шаҳарсозлик бобида ижобий ўзгаришлар қилди. Шаҳарнинг ички режаси қайта ишланиб, яхшиланди, шаҳарни бўйига ва энига кесиб ўтувчи асосий бош кўчалар тўғриланди. Ушбу кўчалар кесишган шаҳар савдо марказидаги Чорсу қайта қурилиб, кенгайтирилди. Хуллас, бу ерда ҳунармандлар ҳаёти, тижорат ва савдо-сотиқ ишлари авж олди. Булардан ташқари, ҳар бир маҳалла ўзининг савдо тоқларига эга бўлиб, уларда махсус газмоллар, қалпоқ ва бошқа ноёб моллар сотилар эди.

Шоҳруҳ даврида ҳам шаҳар ташқи мудофаа деворлари ўзининг аввалги чегараларида қолган бўлса-да, Ҳирот атрофининг ўсиши натижасида шаҳар анча кенгайди. Шаҳарга туташган мавзелар унинг ёнидан ўтган Ҳирируд дарёсидан сув олувчи суғориш каналлари бўйлаб жойлашганди. Айрим мавзелар дарёнинг нариги қирғоғида бўлиб, шаҳар билан кўп равоқли улкан кўприк орқали боғланганди. Шаҳарга туташган мавзелар аҳолисига хизмат кўрсатиш учун шаҳар дарвозаларидан бошланувчи кўчаларда савдо расталари қурилар эди. Дилкушо боғлар, мунаққаш сарою маҳобатли иморатларга бой шундай шаҳаролди мавзеларидан бири унинг шимолий дарвозасидан бошланувчи Инжил мавзеси эди. Унда ҳатто Темурийлар давригача бунёд этилган айрим бинолар сақланиб қолган. Шундай боғлардан бири улкан Боғи Зоғон бўлиб, уни Шоҳруҳнинг ўзи бўш вақтларида дам оладиган ёзги қароргоҳига айлантирган эди. Яна бир Боғи Сафид деб номланган боғнинг режаси яхшиланиб ва кенгайтирилиб, унда Шоҳруҳнинг ўғли Бойсунқур Мирзога атаб (1411 йил) гўзал бир кўшк — сарой бунёд этилган эди.

Шоҳруҳ Мирзо нафақат Ҳиротда, балки салтанатнинг бошқа муҳим шаҳарларида ҳам ободончилик ва бунёдкорлик ишларини авж олдирди. Чунончи, у Чингизхоннинг ўғли Тўлахон 1222 йили вайрон қилган қадимий Марв шаҳрини обод қилди. Ўшандан бери 190 йилга яқин вақт ичида шаҳар қайта тикланмай, харобага айланган эди. Меъмор-муҳандисларнинг таклифи билан қадимий хароба қалъага сув ўтказишнинг қийинлиги туфайли янги шаҳар бироз жануброққа, работ ўрнига кўчирилиб, кенгайтирилади. Шаҳар тарҳи квадрат шаклида бўлиб, атрофлари мустаҳкам мудофаа деворлари ва буржлар билан айлантирилади, дарвозалар ўрнатилади. Абдураззоқ Самарқандийнинг ёзишича, бу ишлар андак муддати кичик бир фурсатда (1410 йил) охирига етказилади. Шаҳарга қайтадан ариқ қазиб, Мурғобдан сув келтириш учун тўғон боғланади.

Кўриб турибмизки, Шоҳруҳ Мирзо фаолияти туфайли харобага юз тутган Марв шаҳри ҳам янгитдан қурилиб, унда катта шаҳарсозлик ишлари олиб борилган. Худди шундай ишни Балх шаҳрида ҳам амалга оширади.

ШОҲРУҲ БУЮК ЗОТЛАР ВА АВЛИЁЛАР мозорларини зиёрат қилиб туришни ҳам унутмаган. Гозургоҳдаги Ҳожи Абдуллоҳ Анзорий мозори, Машҳаддаги Ҳазрати Имом Ризо мозорлари шулар жумласидандир. Шоҳруҳ Машҳадда бир боғ ва сарой солдириб, ҳар маҳал зиёратга ёки давлат ишлари билан келганда ушбу боғда дам олган. Абдуллоҳ Ансорий мозорида 1425—1428/29 йиллари гўзал бир мақбара ҳам бунёд этдилар. Мақбара киришдаги олий пештоқ, ички ҳовлили, уч тарафидан ҳовлига қараганда суфа ва айвонлардан иборат бўлиб, қабр ҳовли тўридаги баланд бир курсили айвон суфасига олинади. Иморатнинг барчаси тош ва ғиштлардан ишланиб, коший, зарҳал ва ложувардлардан зийнат берилади. Ҳозирда ҳовли ичига суфа ишланиб, унга Ҳирот ҳокимларининг (асосан темурийлар сулоласига тегишли) қабр тошлари жойлаштирилган.

Шоҳруҳ даврида унинг суюкли хотини Малика Гавҳаршодбегим ҳам шаҳар ёнидаги Қусавия мавзесига чиқувчи кенг хиёбон бўйлаб катта бир масжид — мусалло (номозгоҳ) қурдиради. Бу қурилиш ўзига хос меъморий мажмуа ҳисобланиб, унда масжиддан ташқари, мадраса, мақбара, хонақоҳлар, работлар ва турли хайрли иморатлар қурилади. Қурбон ҳайити ва сайлларда ҳамда жума кунлари шаҳар аҳолиси, шу атрофлик мусулмонлар ушбу номозгоҳга йиғилиб ибодат қилиб туришган. Гавҳаршодбегим вафотидан сўнг ўзи қурган мақбарага дафн этилган. Бахтга қарши шундай гўзал меъморий анжумандан бугунги кунда атиги мақбара биноси ва бир нечта миноралар сақланиб қолган холос.

ШОҲРУҲ ВА БОЙСУНҚУР МИРЗО ИЛМ-МАЪРИФАТ ЙЎЛИДА

ШОҲРУҲ МИРЗОНИНГ КИТОБГА, айниқса, нодир қўлёзмаларга қизиқиши зўр бўлиб, Ҳиротда у отасининг Самарқанддаги улкан кутубхонасига ўхшаш сарой кутубхонасини очишга киришди. У тарих ва шеъриятга қизиқар, кўп мутолаа қиларди. Темур вафотидан сўнг унинг хизматига ўтган Ҳофизи Абрўга Шоҳруҳ 1414 йили бир жуғрофий асар ёзишни буюради. Ҳофизи Абрў асар сўзбошисида Шоҳруҳнинг ушбу топшириғи ҳақида шундай таъкидлайди: «У салтанат шиорли ҳазратнинг улуғ хотирида оламнинг шакли, қуруқлик ва сувлик, водий ва тоғларнинг кайфияти ҳамда давлатлар (орасидаги) йўллар сонини таҳқиқ қилиш хоҳиши равшанлик кўрсатди». Асар 1415 йили ёзиб тугатилиб, Шоҳруҳ томонидан яхши тақдирланади. Шундан сўнг Шоҳруҳ адибга яна бир йирик тарихий асар ёзишни топширади.

Шоҳруҳ Мирзонинг Улуғбекдан кейинги ўғли Бойсунқур Мирзо (1397—1433) ҳам Темурий ҳукмдорлар ичида илмпарварлиги, адабиёт ва санъат аҳлига ҳомийлиги билан ном чиқарган эди. Ушбу мақолада Бойсунқур Мирзо фаолиятини ёритишда биз Ҳамиджон Ҳомидовнинг «Шоҳноманинг шуҳрати» асаридан фойдаландик. Шаҳзода ёшлигидан адабиёт, санъатга, хаттотлик ва наққошликка қизиқди. Шоҳруҳ даврида Ҳирот адабий муҳити гуркираб-яшнаш палласига қадам қўйган, адабий-маданий ҳаётга катта эътибор берила бошлаган эди. Бойсунқур ана шу муҳитда ўсди ва тез орада истеъдодли шоир ҳамда хаттот сифатида танилди. У ўзининг тадбиркорлиги, ишчанлиги, билимдонлиги билан тенгдошлари орасида ажралиб турарди. Бойсунқур Мирзони 19 ёшида Шоҳруҳ ўз давлатининг вазири қилиб тайинлайди. Бойсунқурнинг фаолиятини замондошлари ғоятда завқланиб ёзиб қолдирганлар. Чунончи, машҳур тарихчи Абдураззоқ Самарқандий: «Бойсунқур Мирзо ўзининг давлати гулшанида эҳсон ниҳолидан бошқа нарсани экмади. Давлат аҳволининг ташвиши унинг равшан замиридан жой олган эди», — деб ёзади.

Ҳиротда отаси Шоҳруҳ Мирзо асос солган сарой кутубхонасини ривожлантирган Бойсунқур Мирзо у ерда катта маданий, илмий санъат марказини ташкил қилади. «Нигористон» деб номланган ушбу санъат даргоҳида мамлакат ва вилоятларнинг турли шаҳарларидан истеъдодли санъаткор ва ҳунармандларни тўплайди. 1420 йили Бойсунқур Мирзо Табризни ишғол этганда у ердан хушнавис хаттот Мавлоно Жафар Табризийни бир неча ҳунармандлар билан бирга Ҳиротга келтирган эди. Улар «Нигористон»да Бойсунқур ташаббуси билан алоҳида хаттотлар гуруҳи ташкил қилиб, турли шаҳар ва қишлоқлардан шахсий дастхат, китобсеварлардан қўлёзмалар йиғиб кўчириш, безаш ва тарқатиш билан шуғулланадилар. Давлатшоҳ Самарқандий Бойсунқурнинг шу фаолиятини таърифлаб: «Шаҳзода Бойсунқур ҳунарпарвар ва ҳунармандликда жаҳонга машҳур бўлди. Шеърият ва хаттотлик унинг замонида ривож топди. Ҳунарманд ва фазл эгалари унинг овозасини эшитиб, теварак-атрофдан хизматга келдилар. Хушхат котиблардан қирқ киши унинг кутубхонасида китобат қилиш билан машғул эдилар. Бойсунқур Мирзо ҳунармандларни эъзозлар, шоирларни дўст тутар эди», — дейди. Бойсунқурнинг илм даргоҳида бажарилган ишлар, кўчирилган ва нафис санъат билан зеб берилган асарлардан баъзилари бизга қадар етиб келган. Абулқосим Фирдавсийнинг машҳур «Шоҳнома»си, «Калила ва Димна», Рашидиддин Фазлуллоҳ Ҳамадонийнинг «Жомеъ ут-таворих» каби асарларининг мавжуд нодир нусхалари шулар жумласидандир. 1425 йили Бойсунқур Мирзонинг бевосита ташаббуси билан, унинг раҳбарлиги ва назорати остида Абулқосим Фирдавсийнинг «Шоҳнома» асари бўйича жиддий илмий иш амалга оширилади: асарнинг қирқдан зиёд турли қўлёзмалари тўпланиб, қиёсланиб ўрганилади ва мукаммал танқидий матни тайёрланади. Бойсунқур Мирзонинг ўзи асарга каттагина сўзбоши ёзади ва 21та гўзал миниатюра билан безаб, мукаммал асар ҳолига келтиради.

«Нигористон» ходимлари бу ишлардан ташқари Амир Хисрав Деҳлавийнинг ижоди ва адабий меросини ўрганиш ҳамда тўплаш билан ҳам шуғулланганлар. Бойсунқур Мирзо истеъдодли шоир ҳам бўлган. Бу ҳақда Алишер Навоий, Ҳусайн Воизи Кошифий, Сайфиддин Али Савий каби алломалар хабар берадилар. Лекин ҳанузгача унинг шеърлари топилмаган. У олти хил хатни мукаммал билан, айниқса, сулс ёзувида ундан ўтадигани бўлмаган.

ШОҲРУҲ МИРЗО ВА БОЙСУНҚУР МИРЗО Ҳиротда кўплаб шоирлар, санъаткор ва олимларни ўз паноҳларига олиб, уларга моддий ва маънавий ёрдам ҳам берганлар. Ҳиротдаги бундай амалий, маданий-маърифий фаолият, шубҳасиз, Алишер Навоийдек буюк маърифат ҳомийсининг эътиборидан четда қолмайди. У ўзининг «Мажолис ун-нафоис» («Гўзал мажлислар») асарида Шоҳруҳ Мирзони таърифлаб, «назмға машғуллик қилмас эрди, аммо хўб байт ва яхши сўзлар кўп ул ҳазратдин ҳам воқеъ бўлур эрди», деб ёзади. Шоҳруҳ Мирзонинг кўп суҳбатларда байтларни ёддан ўқиганини баён қилади. Бойсунқур Мирзога эса «хуштаъб, сахий ва ҳунарпарвар подшоҳ» сифатида баҳо берар экан, унинг ижодий фаолияти ҳақида қуйидагиларни таъкидлайдилар: «Хаттот ва наққош ва созандадин ва гўяндадин мунча беназир кишиким, анинг тарбиатидин ороға кирди, маълум эмаским, ҳеч подшоҳ замонида пайдо бўлмиш бўлғай».

Машҳур рус шарқшуноси М. Дьяконов Темурийлар даври маданий ҳаёти ҳақида фикр юритиб: «Навоий, Жомий ва Беҳзод даври Ҳироти, XV асрнинг иккинчи ярми Ҳирот маданий юксалиши ва гуллаб яшнаши сарчашмаларини Шоҳруҳ даври Ҳиротидан қидириш керак», — деган эди. Хуллас, XV аср Ҳирот адабий-маданий ҳаётини ривожлантиришда Шоҳруҳ Мирзо ва Бойсунқур Мирзонинг роли беқиёс бўлди.

Шоҳруҳ Мирзо 1447 йили 14 мартда Рай шаҳрида вафот этиб, Ҳиротда хотини Гавҳаршодбегим мадрасаси саҳнига дафн этилади. 1448 йилнинг декабр ойида Улуғбек отасининг жасадини Самарқандга олиб келиб, Гўри Амирга кўмдиради. Шоҳруҳ Мирзо тушкунликка учраган темурийлар давлатини муқаррар инқироздан сақлаб қолиш учун ҳарбий юришлар олиб боришга мажбур бўлди. Бу борада маълум муддат ўз мақсадига эришди. Мамлакатда осойишталик ўрнатиб, уни ривож сари йўллади. Шоҳруҳ Мирзо вафотидан кейин ҳокимият ворислари ўртасида бошланган кураш оқибатида Темурийлар давлати яна парчаланиб кета бошлайди.

Ахтам ЎРОЛОВ,
Самарқанд Давлат меъморчилик-қурилиш институтининг профессори,

Санджон НОРОВ,
фалсафа фанлари номзоди, доцент

ОСОН ДЕСАМ, ЁЛҒОН...

ТАШҚАРИДАН ҚАРАГАНДА актёрлар ишига фақат ҳавас қилиш мумкин: ҳамиша одамлар кўз ўнгида бўладилар, кўча-кўйда, транспортда ҳамма уларни танийди, хилма-хил ролларда саҳнага чиқадилар ва томошабинлар олқишига сазовор бўладилар. Хуллас, барча ҳавас билан боқади. Ҳатто, «Шуларнинг ҳам армони бормикин?» дегувчилар кўп. Лекин актёр ҳаёти билан яқиндан танишган, унинг ижодий жараёни билан қисқа муддат ошно бўлган ҳар қандай одам, шубҳасиз, буларнинг бари дастлабки таассурот эканига амин бўлади. Ҳар бир касбнинг ўзига яраша тошу тарозуси, оғир-енгили бўлганидек, актёр ҳам баъзан шундай машаққатларга дуч келадики, ана шу пайтда ишни давом эттириш учун ўзида қудрат топа билиш осон эмас. Шунинг учун ҳам санъат деб аталмиш оламга кирганлар ҳар қанча кўп бўлмасин, улардан саноқлиларигина тарих варақларида абадий қоладилар. Меҳри билан суҳбатлашиб ўтирар эканман, бу ҳақиқатнинг баъзи қирралари сирини очгандек бўлдим. Суҳбат асносида, айниқса, хотин-қиз санъаткорлар учун том маънода санъат эшигини қоқиш нақадар машаққат эканини ҳис этдим. Санъат, айниқса, театр санъати фидойиликни, ўзни бутунлай бахшида этишни талаб қилади. Лекин аёл биринчи навбатда она, уй бекаси бўла билмоғи лозим. Демак, у икки карра фидойи бўлиши керак. Икки карра фидойилик эса актёрдан жуда катта куч-қудрат, сабр-тоқат, асосийси, ўз касбига эътиқод талаб қилади. Лекин Меҳри Бекжонова нотинчликка, ҳамиша аллақандай юмушларга ўралиб юришга ўрганиб кетган. Чунки у ҳам етук актриса, ҳам яхши уй бекаси бўлишни астойдил мақсад қилиб қўйган.

Меҳри 1983—1984 йилларда кўпчилик санъатсеварлар тилига тушди. Ҳали Тошкент Санъат институтининг талабаси эканиданоқ, ўша пайтда Муқимий номидаги Ўзбек давлат мусиқий театрининг бош режиссёри, Ўзбекистон халқ артисти ва Меҳрининг курс раҳбари Бахтиёр Ихтиёров уни театрга ишга таклиф этди. Ёш истеъдод учун бу катта ишонч эди. Лекин бу ишончни оқлаш ҳали тажрибасиз актриса учун осон кечмади. Ҳам ўқиш, ҳам театр репертуаридаги спектаклларда роллар ўйнаш ундан катта кучни талаб этарди. Меҳри бундан чўчимади. Унга биринчи навбатда театр жамоаси катта ёрдам берди. Қолаверса, меҳнатдан қочмаслиги ва фақат Меҳрининг ўзигагина хос жозибадор, ички бир тўлқин билан қалқиб чиқувчи ширали овози сабаб бўлди. Хоҳ спектаклда, хоҳ радио ёки телевидениеда Меҳри айтган қўшиқларни тингласангиз, шу кичкинагина жон бу қадар жозибага тўла қудратли овозни ўзига қандай сиғдираётган экан, деб ўйлаб қоласиз. Гўё Меҳри фақат қўшиқ учун яралгандай.

— Мен ёшлигимдан қўшиқ билан нафас оламан, — дейди у. — Кўпинча, актёрлар, умуман санъаткорлар ҳақида гап кетганда, фалон санъаткорлар оиласидан, дейишади. Лекин бизнинг оилада, умуман авлодда санъаткорлар йўқ. Эҳтимол, қўшиққа муҳаббат, санъатга ошуфталик менга худойимнинг туҳфаси бўлса керак. Мактабда ўқиб юрганимдаёқ консерваторияда ўқиб, қўшиқчи бўлишни мақсад қилиб қўйгандим. Бир куни мактабимизда ажойиб санъаткор Фароғат Раҳматова билан учрашув бўлди. Ўшанда у киши қўшиғимни тинглаб, «Сен, албатта, санъат институтига ўқишга боргин», дегандилар. Ўзим асли Наманганнинг Поп райониданман. 1979 йили мактабни тугатиб Тошкентга келдим ва Фароғат опани излаб театрга бордим. Афсуски, ўша куни театрдан у кишини топа олмадим. Лекин шу ерда Раззоқ Ҳамроевдек санъаткор билан биринчи

марта учрашдим. У киши санъатга муҳаббатимни пайқади, шекилли, эринмай сўраб-суриштирди ва йўл-йўриқ кўрсатди.

Ҳа, Меҳрига институт сари йўлни санъатимиз дарғаларидан бири Раззоқ Ҳамроев кўрсатиб берган эди. Шундай қилиб у Тошкент Санъат институти мусиқали драма факултети талабаси бўлди. Дастлабки сабоқни Бахтиёр Ихтиёров ва Ҳусан Шариповдан олди. Вокал ўқитувчиси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Ойниса Кучликовадан қўшиқ айтиш сирларини қунт билан ўрганди. Доцент Сулаймон Тахалов эса мумтоз қўшиқларимиз, мақом айтиш йўл-йўриқларини ўргатди. Хуллас, талабалик йиллари Муқимий номидаги театрда иш бошлаган Меҳри Бекжонова ҳамон шу даргоҳда ўз санъати билан халққа хизмат қилиб келмоқда. Шу давр мобайнида Меҳри театр репертуаридаги жуда кўп спектаклларда бош ролларни: Лайли, Дилдор, Гулсара, Зулфи, Каромат, Қалдирғоч, Малак, Шурангома, Омоннисо, Ойхон, Гул каби халқ севган қаҳрамонлар образларини саҳнада гавдалантириб келди. Бу ролларнинг бетакрор, ўзига хос ижро этилишида театрдаги ҳамкасблари, шунингдек, режиссёрлар — Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Носир Отабоев ва марҳум Рустам Бобохоновнинг ҳам хизматлари катта. «Айниқса, — дейди Меҳри, — спектакллардаги дуэтларни, арияларни маромига етказиб ижро этишимда концертмейстер Маргарита Александровна Фурманнинг хизматини алоҳида айтиб ўтишим керак. Биргина мен билан эмас, у киши ҳар бир ижрочи билан эринмай машқ қилади. Ҳатто битта парда устида ҳам жиддий ишлайди». Албатта, театр санъати жамоа меҳнатининг самарасидир. Шунинг учун ҳар бир актёр муваффақиятида маълум даражада дирижёр, концертмейстер, хормейстер, балетмейстер ва бошқаларнинг ҳам ҳиссаси бор. Мусиқали театр актёри бир вақтнинг ўзида рол ижро этиб, ҳам қўшиқни маромига етказиб куйлаши керак. Меҳри бу ишни маҳорат билан уддалаб келаётган санъаткорлардан. Театрдаги қайси бир одам билан гаплашманг, Меҳри Бекжонованинг бу санъат даргоҳида ўз ўрни борлигини эътироф этади. Албатта, театр унинг биринчи галдаги иши. Бироқ, Меҳри қўшиқчилик репертуарини ҳеч қачон ёддан чиқармайди. У кўпроқ мумтоз қўшиқларни севиб ижро этади. Айниқса, мақомларни қиёмига етказиб ижро этиш борасида ҳамиша изланади. Ахир, унинг республика ёш мақомчиларининг биринчи конкурсида муваффақиятли қатнашиб, мукофотли ўринлардан бирини олгани бежиз эмас. Умуман, мукофот, мақтовлар ўз йўлига-ю, Меҳри Бекжонова ҳақида гап кетганда унинг инсоний фазилатларига, аёллик латофатига алоҳида тўхталишни истардим. У, аввало, ниҳоятда камтарин, лобар аёл сифатида дарҳол сизни ўз суҳбатига тортади. Қолаверса, Меҳри учун ролнинг ҳам, ўтказиладиган тадбирларнинг ҳам катта-кичиги йўқ. Қаерда ўз актёрлик иқтидорини намоён этиш имкони туғилса, у ҳеч қачон рад жавобини бермайди. Мен Меҳрини жуда кўп мактабларда адабий кечаларда кўрганман. Ўзининг ҳам эътироф этишича, ўқувчилар даврасида ва шу давранинг эътибори Меҳрини кўпроқ қизиқтиради. «Ахир, ўзимиз ҳам бир вақтлар санъаткорлар келишини орзиқиб кутганмиз. Ва шулардан завқланиб, уларга эргашиб санъат йўлини танлаганмиз. Эҳтимол, биз ҳозир ҳузурида учрашув ўтказаётган ёшларимиз ичидан бирортасида санъат учқуни алангаланар. Агар шу учқунда менинг ҳам ҳиссам бўлса, ўзимни жуда бахтиёр ҳис қилардим». Классик адабиётимизнинг йирик намояндаларидан бири Нодирабегим таваллудининг 200 йиллигига бағишлаб, пойтахтимиздаги 115-ўрта мактабда ўтказилган анжуманда Меҳри Бекжонова ажойиб шоира ғазаллари билан қўшиқлар ижро этди. Ана шу учрашувда қатнашган Ўзбекистон халқ шоири Ойдин Ҳожиеванинг сўзлари ҳамон қулоғимдан кетмайди. «Қаранг, — деди у киши, — анжуман тугаганига анча бўлди. Йўлда кетаяпмиз-у, ҳали ҳам қулоғим остида Меҳрининг овози жаранглаб турибди. Қандай сеҳрли, ҳиссиётларга бой, жозибали овоз бу. Эшитган саринг, эшитгинг келаверади». Менимча, санъаткор учун бундан ортиқ мукофот бўлмаса керак.

МЕҲРИ БЕКЖОНОВА КЎПЧИЛИК тилига тушган санъаткор бўлиш билан бирга яхшигина санъаткорлар оиласининг бекаси. Унинг турмуш ўртоғи Александр Бекжонов ҳам Муқимий номидаги театрда етакчи актёрлардан бири. Санъатга иштиёқманд,ширингина қизчалари ҳам бор. Биз Меҳридан оила ва актёрлик машаққатлари ҳақида сўрадик.

— Нима десам экан, агар қийналаман десам, нолиган бўламан. Осон десам, ёлғон гапирган бўламан. Муҳими, ёнимда мени тушунган, ҳамиша ёрдам қўлини чўзишга тайёр инсон борлигидан хурсандман. Биринчи томошабиним ҳам, танқидчим ҳам турмуш ўртоғим. Қандай иш бўлмасин, албатта, бамаслаҳат ҳал этамиз. У киши мени дарҳол тушунадилар, кўмаклашишга ҳаракат қиладилар. Албатта, ҳамиша ҳам бирдек кайфиятда юриб бўлмайди. Баъзан ўзлигингдан кечишга, ҳатто муҳим ижодий ишларни ҳам қурбон қилишга тўғри келади. Лекин, барибир, санъат ҳамиша устун туради. Қандай шароит бўлмасин, саҳнага чиқиш керак. Қизим бетоб ётиб, кўнглимга қил сиғмаган пайтлари ҳам рол ижро этишимга тўғри келган. Очиғи, ҳам яхши санъаткор, ҳам яхши оила бекаси бўлишнинг уддасидан чиқиш осон эмас. Айтинг-чи, қайси касбдаги аёлга енгил. Аёл барибир биринчи галда она ва уй бекаси. Шундай экан, аввало, уйдагиларнинг кўнглини олиш, уларнинг хотиржамлигини таъминлаш, кейин эса қолгани.

Биз Меҳри Бекжоновани ана шундай кайфият — яшаш ва ижодга иштиёқ тарк этмаслигини тилаб қоламиз.

Гулчеҳра УМАРОВА

«ТОЗА ВИЖДОНЛИ ВАТАНДА МУСТАҚИЛЛИК ЯШНАСИН»

Ногаҳон қулоғингизга қўшиқ чалиниб, вужудингиз хониш таъсиридан сел бўлади, хаёл сизни мозий сари бошлайди, асримизнинг шовқинли оҳанглари, бир оз бўлсада, чекинади. Биз хонандалар ака-ука Аминжон ва Раҳимжон Шариповлар ижросидаги «Чоргоҳ», «Бебоқча», «Самарқанд ушшоғи» каби қўшиқларни эшитганимизда шундай ҳиссиётни бошдан кечирдик. Ҳофизларнинг ширали овози қалбимиз торларини чертиб юборди, дил туйғулари тўлқинида чайқалдик.

Бу ҳофизлар қадимий ва ҳамиша навқирон Самарқандда истиқомат қилишади. Улар турли касб эгалари. Аминжон ака инженер-техник, ҳозир пенсияда. У кишининг санъати кечаги ёки бугунги куннинг маҳсули эмас. Ташвиш билан ўтувчи кунлар, ҳатто иш айни қизиган пайтлардаям Аминжон ака қўшиқ оламини тарк этмаганлар.

Санъатсеварлик Раҳимжон акага ҳам хос хислатдир. Фарқи шуки, Раҳимжон ака — етук шифокор, Самарқанд вилоят онкологик шифохонаси бош врачи. Шифокорлик

касбининг нечоғли серташвиш эканлигини бу ерда таъкидлаш ортиқча. Лекин санъатга бўлган меҳр ҳамма қийинчиликлардан устун келди. Фарзандлари Азимжон ва Алишер ҳам ота изидан боришмоқда.

Ака-ука Шариповлар нозик табиатли кишилар. Гап шундаки, айрим ҳаваскорлар, ҳатто профессионал хонандалар ашула матнига кам эътибор беришади, сўзни ҳис қилишмайди. Натижада қўшиқ тингловчи қалбига етиб бормайди. Ака-ука санъаткорлар эса қўшиқ сўзларининг маъносига тушунган ҳолда ишга ёндашадилар. Сўз устида заргарона ишлашади. Кейин бу қўшиқлар Шариф Акрамов, Равшан Ҳамроқулов каби етук санъаткорларга манзур этилади, маҳалла-кўйдаги тўй-томошаларда, давраларда сайқалланади.

Аминжон ва Раҳимжон акаларнинг репертуари жуда бой ва ранг-баранг. Биз Аминжон Шарипов билан суҳбатлашар эканмиз, у киши қалин ён дафтарини олиб, варақлай бошладилар. Унда 200дан ортиқ классик ва ҳозирги замон ўзбек, тожик, озарбайжон, туркман шоирларининг ғазал, мухаммас, мустаҳзод, шеърлари битилган эди.

Самарқандда кўпчиликнинг оғзига тушиб, талай мухлислар орттирган ака-ука Шариповлар ижро этган қўшиқлар жумҳуриятимизнинг таниқли санъаткорлари диққатини ўзига тортди. Ўзбек классик мусиқасининг атоқли билимдонлари — Ориф Алимахсумов, Турғун Алиматов сингари устозлар Шариповлар оиласининг санъатга бўлган ҳавасини ҳаммадан аввал сезиб, уларга хонандалик ва созандалик сирларини ўргатдилар. Ўзбекистон телевидениеси бу оила ҳақида махсус кўрсатув ташкил қилди.

«Ғазал бўстонида» деб номланган грампластинкага эса ака-ука ижросидаги 8та энг яхши қўшиқ ёзиб олинди. Улар машҳур хонандалар — Ҳожи Абдулазиз Абдурасулов, Жўрахон Султонов, Маъмуржон Узоқов ижро этган қўшиқларга иккинчи умр бағишлади.

Аминжон ва Раҳимжон Шариповлар ўз репертуарларини янги-янги, сара асарлар билан бойитмоқдалар. Шашмақомнинг моҳир устаси, Тожикистон халқ артисти Шоҳназар Соҳибов ижодига мансуб «Қўшчинор» (Тўғрал ғазали), «Шаҳнози Гулёр» (Соҳиб Назар шеъри), академик Юнус Ражабий яратган «Мискин» (Навоий ғазали), «Таронаи дугоҳ» (Хуршид ғазали), Муҳаммаджон Мирзаев яратган «Чорзарб» (Амирий ғазали), «Тўлқин» (Навоий ғазали), Дони Зокиров яратган «Эй сабо» (Навоий ғазали) каби дилрабо ашулалар шулар жумласидандир. Улар мухлисларга ниҳоятда манзур бўлди.

Истеъдод — ноёб нарса. У маънавий хазинамиз дурдонасига айланиши учун изланиши, камол топиши керак. Ана шу ҳақиқатни англаб етган ака-ука Шариповлар элга хизмат қилишдан толмаяптилар.

Қўшиқ бир мўъжиза, халқ маънавий бойлиги. Шундай экан, у доимо халқ орасида яшамоғи, дардига малҳам бўлмоғи, қувончига-қувонч қўшмоғи керак. Аминжон ва Раҳимжон Шарипов каби санъат фидойилари бор экан, қўшиқ умри узаяверади.

Хуршид САМИБОЕВ,
Иброҳим ЖИЯНОВ

Қуйида хушовоз хонанда Аминжон Шариповнинг Ўзбекистон мустақиллигининг икки йиллигига бағишлаб яратган қўшиғи матни билан танишасиз:

Тоза виждонли Ватанда мустақиллик яшнасин,
Ўзбекистондай чаманда мустақиллик яшнасин.

Шеър ёзай, достон битай бу боғи жаннат юрт учун,
Дилда нур сочсин имондай мустақиллик яшнасин.

Турли миллат, турли тил, турли элат фарзандлари,
Бирлашиб бир жону тандай мустақиллик яшнасин.

Куйлагил энди Аминжон, дилда армон қолмасин,
Булбулигўё Ватанда мустақиллик яшнасин.

ЛИБОС ВА МАЗМУН

ТОЛИБ ЙЎЛДОШ ЕТМИШ БЕШГА ТЎЛДИ

Икки оғиз дил сўзи

Одамга кийимига қараб баҳо бериб бўлмас экан. Буни донишмандлар минг йиллардан бери таъкидлаб келишади. Бу гап Толиб Йўлдошга ҳам даҳлдор. У қимматбаҳо ялтироқ кийимларни ёқтирмайди. Шу даражада содда, жўн кийинадики, уни кўрган одам шоирлигига сираям ишонмайди. Бу ҳақда орамизда латифанамо бир гап ҳам юради.

Бир вақтлар Саид Аҳмад Андижонда иморат қураётган эди. Шу муносабат билан у ерга тез-тез бориб, уста, мардикорлардан хабар олиб турар эди. Бир гал Андижонга кета турганида Толиб Йўлдош:

— Мени ҳам ола кет, Андижонни соғиндим, бир айланиб келай,— дебди.

— Йўқ,— дебди Саид ака.— Унда икковимиз ҳам номусга қоламиз.

— Нега?

— Сени кўрган андижонликлар Саид Аҳмад участкасига Тошкентдан мардикор олиб келибди дейишади.

Толиб Йўлдошнинг кўриниши шунақа мардикорнамо. Аммо мана ман деган қулинг ўргилсин шоир. Халқнинг тилини, дилини яхши биладиган бунақа шоир камдан-кам ва бунчалик дарвешваш эмас. Дарвешвашлиги яна шундаки, нафси ғолиб эмас, озга қаноат қилиб яшайдиганлардан.

●

Баъзи истеъдодсиз кимсалар ҳар қандоқ шоирни ҳам камситади, ерга уради. Бир куни торгина доирада кимдир Толиб Йўлдош ҳақида бўлмағур иғво гапни бошлаб қолди.

Шуҳрат ака унинг гапини бўлди:

— Нима бўлса ҳам Толиб Йўлдош катта шоир,— деди у киши.— Буни ҳали кўпчилик ё билмайди, ё сезмайди.

Шундан кейин даврадагилар[...] бири олиб, бири қўйиб, Толиб Йўлдошни мақтай бошлади. Ўша ерда Шуҳрат акам бўлмаганида [...]вогар сўзида давом этаверар эди. Мана сизга шахснинг аҳамияти. Дарвоқе, шахс ҳақида:

— Биласанми, Толиб Йўлдош шахс,— деди бир куни Саид Аҳмад.— Шахслиги шундаки, қачон тўртта одам тўпланса, Толиб Йўлдошдан гап очилади.

Шу суҳбатда Саид ака Толиб Йўлдошга қилган насиҳатию бу насиҳатга олган жавобини гапириб берди.

— Толиб, мана олтмишдан ошдинг. Одамларга ўхшаб сен ҳам каттароқ китоб чиқаргин. Сарвар Азимовга учрашгин, албатта ёрдам беради, қўллаб-қувватлайди. Ҳеч бўлмаганда икки томлик танланган асарларингни чиқаргин. Ўғил уйлантирмоқчисан, қўлинг пул кўради.

— Икки томга неча пул беради?— деб сўрабди Толиб Йўлдош.

— Тахминан йигирма минг сўм оласан,— дебди Саид Аҳмад.

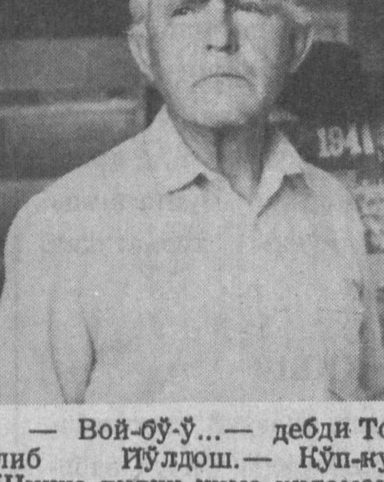

— Вой-бў-ў...— дебди Толиб Йўлдош.— Кўп-ку. Шунча пулни нима қиламан.

Мана сизга шахс. Шахс демай кўринг-чи...

Мана шунақа шоир бизнинг Толиб Йўлдош. Шеъри ҳам, суҳбати ҳам кийган кийимидай содда: шляпасиз, галстуксиз, халқона. Унинг бир мажлисда сўзга чиқиб айтган гапини эсласам ҳали-ҳали кулгим қистайди. Бу олтмишинчи йилларда Ёзувчилар уюшмасидаги ёш ижодкорлар йиғилишида бўлган воқеа. Ўшанда аввал кичик мушоира бўлди. Кейин хоҳлаган одамлар сўзга чиқиб, ўқилган шеърлар ҳақида ўзларининг фикр-мулоҳазаларини айтишди. Шоир Сайёр сўзга чиқиб, ёшларнинг шеърларида ишқ-муҳаббат, гул, булбул кўпайиб кетганини айтиб, дедики:

— Ҳозир космос даври, техника даври. Биз шеърларимизда кўпроқ мана шу прогрессни куйлашимиз керак. Умуман, поэзиядан гулни олиб ташлашимиз керак.

— Буниси қандоқ бўлди? — дедим ёнимда ўтирган Толиб акага пичирлаб.

— Қўявер, ҳозир боплайман,— деди у.

Нотиқ минбардан тушиб кетганидан кейин машғулотни олиб бораётган Пиримқул Қодиров:

— Яна ким гапиради?— деди ўтирганларга қараб.— Толиб ака, балки сиз гапирарсиз?

— Мен нимани гапираман?— деди Толиб Йўлдош жўрттага меровсираб.

— Сиз гапирсангиз, яхши гапирасиз,— деди Пиримқул Қодиров.— Қани, ўзингиздан бўлсин.

Бошқалар ҳам «Қани, қани, сиздан эшитайлик»,— дейишганидан кейин Толиб ака ўрнидан турди. Бироз гапириб, Сайёрга бир қараб қўйди.

— Бу ерда сўзга чиққан баъзи одамларнинг гапи тахта полда ўтин ёргандай бўлиб эшитилди,— деди у.— Буни қаранглар, техника асрида поэзиядан гулни олиб ташлаш керак деб ўтирибди. Техника нима? Темирдан бўладиган нарсами? Шундоқ бўладиган бўлса, темирдан бўладиган техника деб шеъримиздан гулни олиб ташласак нима бўлади? Унда йигитлар яхши кўрган қизига гул ўрнига бир даста темир-терсакни совға қиладими?

Бўлди кулги, бўлди кулги, асти қўяверасиз. Кейин бу воқеа адабий жамоатчилик ўртасида анча вақт тилга олиниб, ҳамма жойда гур-гур кулги кўтарилиб турди.

Мана шунақа шоир бизнинг Толиб Йўлдош. Уни яхши кўрмаган, соғинмайдиган одам оз.

— Толиб аканинг қоши ўсиқ,— деди бир куни Неъмат Аминов.— Бунақа одамдан ёмонлик чиқмайди.

Толиб Йўлдошга кимки маъқул бўлиб қолса, «Кўзингдан айланай!»— дейди. Бу гапда жон бор. Ахир, кўз-кўнгил кўзгуси эмасми?

Бир сафар учрашиб қолиб, озгина гурунглашиб олдик. Кейин хайр-маъзур вақтида:

— Кўзингдан айланай!— деди.

— Қошингдан айланай!— дедим мен.

Толиб ака ҳузур қилиб кулди.

— Оқ қош ярашибди — дедим.

Бу гап уни аввалги гапимдан ҳам хурсанд қилиб юборди. Чунки Толиб Йўлдош қариликдан нолимайди, балки уни яхши кўради. Бу ҳам дарвешона тантилик, мардлик бўлса керак.

Азиз АБДУРАЗЗОҚ

Толиб ЙЎЛДОШ

ҲАМРОҲЛАР КЕТИШДИ

Ҳамроҳлар кетишди:
— Ҳозир қайтамиз,
Бизни кутгин, — дея.
Кутаман.
Қўлимдаги гулим сўлиб бормоқда,
Кутганим келмаса — кимга тутаман.

Баҳор ўтиб бўлди, ёз ҳам яримлар.
Ҳамон кўзим йўлда, кўринмас улар.
Қари қайрағочнинг қуруқ шоҳида
Шумшук овоз билан бойўғли кулар...

ЙИҒЛОҚИ ГЎДАК

Неварам Мавзунжонга атаб

Нима дейди бу йиғлоқ гўдак,
Ҳозиргина ўйнаб ётганди.
Нималардир ўйлаб ётганди —
Катта бўлса тажанг бўлгудак.

— Отасига тортса ажабмас,
Отаси ҳам бир ўжар эди.
— Ҳа, минг ёниб, минг ўчар эди,
Бу ундан ҳам ортса ажабмас.

— Э, айланай, онанинг шўри,
Осон эмас бола боқмоқлик.
— Уй-жой қилиш ўзи қийин иш,
Фарзанд она юраги қўри...

— Сабр берсин, — дерлар баробар, —
Бола она билан бежоғли.
— Ота қобил бўлса нечоғли...
(Она жафокаш, она лобар).

ОЁҚ УЧИДА

Енгилгина ўтдик оёқ учида,
Умр сўқмоқлари бўйлаб юрганда.
Худди шундай алағда эдик,
Тунд кечалар хаёл сурганда.

Нега бунча ҳайиқмоқ, кимдан,
Ҳатто ўйлаб кўрмас эдик биз.
Бугун унинг акси ўлароқ,
Шахдам одимлаймиз энди биз.

АРМОН

Жоҳилликни касб этди йигит,
Ноҳақ қизни урди ва сўкди.
Таг-туги йўқ «Миш-миш»лар учун
Кўз ёшини кўксига тўкди.
Эсиз, меҳр кетди орадан,
Энди қандай тиклашлик мумкин.
Ҳар иккисин ёлғиз умиди —
Кўришмоқлик бир кунмас, бир кун.
Лекин тақдир насиб этмади.
Қалбда севги оташи ўчди.
Лаб учидан учган бўсалар,
Бир умрли армонга кўчди...

ЭСКИ ҚЎРҒОН

Деворлари шўрлаб нураган
Эски қўрғон кўзим олдида.
Болалигим шунда кечганди,
Бугун шумшук бўлиб қолди-да.

Ёз бўйича унга файз берган,
Дарахтлар йўқ шовуллаб турган.
Майин шабадалар ўрнига
Саҳро шамоллари изғиб қутурган.

«САВДОГАР» ҲАММАНИНГ ГАЗЕТАСИ

Яқин-яқингача бизда савдогар сўзи салбий маънода, яъни олиб-сотар маъносида тушуниларди. Шунинг учун бўлса керак, ўтган йилнинг 19 август куни «Савдогар» газетасининг биринчи сони чиққанда лаб буриб кутиб олганлар ҳам бўлганди. Айримлар 3—4 сони чиқиб, кейин тўхтаб қолади, деб башорат ҳам қилишганди. Яхшиямки, бу «башоратлар» бугун пуч бўлиб чиқди. «Савдогар» жумҳуриятимиздаги ўқишли газеталардан бирига айланди. Буни газетанинг ўқувчилар сони оз фурсат ичида бир неча баравар ошганидан ҳам билса бўлади. «Савдогар»нинг биринчи сони 20 минг нусхада босилган эди, бугун эса 60 минг нусхага етди.

Кейинги пайтларда айримлар ҳар бир тармоқ газетаси ўз соҳасини ёритиши керак, деган фикрни билдирмоқда. Агар шу фикрга амал қиладиган бўлса, «Савдогар» фақат савдо ходимлари ҳаёти, муаммолари атрофида ўралашиб қолиши керак. Бундай газетанинг эса ҳеч кимга кераги йўқ. Савдогарчилар буни яхши тушунишади. Шунинг учун ҳам газета саҳифаларидан ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларига оид мақолалар ўрин олмоқда. «Савдогар»да ҳатто шеърлар, ҳикоялар, ҳажвиялар ҳам босилмоқда. Бу эса унинг қизиқарли, ўқишли бўлишини таъминламоқда. Бир сўз билан айтадиган бўлсак, «Савдогар» бугун фақат соҳа ходимларининггина эмас, ҳамманинг газетасига айланмоқда.

Б. УММАТОВ

ЖАҲОН САРИ ҚАДАМ

Мустақил республикамизнинг етук санъаткорлари қатори санъатимизнинг келажаги бўлмиш ёш ижодкорлар ҳам қатор Осиё ва Оврупо мамлакатларида бўлиб, маҳоратларини намойиш қилмоқдалар. Шулар қаторида В. А. Успенский номидаги Республика болалар мусиқа мактаб-интернатининг ўқувчилари яқинда Олмонияда бўлиб, мухлислар олқишига сазовор бўлдилар.

Қуйида таниқли немис мусиқашуносининг шу концертлардан бирига ёзган тақризини ўқийсиз.

●

Некарсулмдаги махсус округ мактабида Ўзбекистоннинг пойтахти Тошкент шаҳри (катталиги Гамбургга тенг келади) Давлат консерваторияси қошидаги ўрта махсус мактаб-интернат ўқувчилари концерт бердилар. Ушбу тадбир АУДИ заводи «Қизил хоч» жамияти маблағи ёрдамида мактаб касаба уюшмаси ташаббуси билан ўтказилди.

Очиғини айтиш керакки, концерт йиғилганларни ҳайратда қолдирди. Афсуски, округ музика мактабларининг жуда кўп ўқувчилари ушбу кечага қатнашолмадилар. Улар олти скрипкачи ва бир пианиночидан кўп нарсаларни ўрганишлари мумкин эди. Албатта, 15 та асарнинг ҳар бири устида муфассал тўхталишнинг иложи йўқ. Бироқ шуни айтиш керакки, уларнинг ижроларидан ниҳоятда жиддий машқ қилганлари, ҳатто музикани ҳақиқий санъаткорлардек табиий ва чуқур эмоционал ҳис этишлари яққол кўриниб турибди.

Саккиз ёшли Даниил Холиқов Венявскийнинг «Скерцо-тарантелла»сини шундай оташин руҳда ижро этдики, йиғилганлар нафас олмай тингладилар, десак муболаға бўлмас. Бундан олдин эса Крейслернинг махсус кекса санъаткорлар учун ёзилган асарини ҳам маҳорат билан ижро этди.

Эндигина ўсмирлик палласига қадам қўйган Михаил Кибардин Чайковский ва Венявский асарларидан ташқари, Э. Изаннинг ниҳоятда мураккаб, техник усулларга бой «3-соната-баллада»сини санъаткорона ижро этиб, кўпчиликнинг олқишига сазовор бўлди. У ижро техникасида ҳам, бадииятда ҳам бирдек маҳорат кўрсатди. Руслан Асанов энг юқори ноталарда ижро этган Сарасатенинг «Лўлилар оҳанглари» йиғилганларни ҳайратга солди. Паганини асарини ижро этишда ҳам шундай юксак маҳорат кўрсатди.

Владлен Черномор, Иброҳим Арабажиев, Темур Ваҳобор Верачини, Бах, Бетховен, Сен-Санс, Барток асарларини ишонарли талқин қилдилар. Фазлиддин Ҳусанов роялда Ф. Шопеннинг «Октава» ва «Революцион этюд»ларини, «Сол-минор» балладасини маромига етказиб чалди.

Ижрочиларнинг санъати кишини шуниси билан лол қолдирадики, марказий Ғарбнинг воқелиги ва тарихидан йироқ бу ёшлар XIX аср анъаналарини ғоят уйғун тарзда жонлантира билдилар. Шунинг учун ҳам ижро йўллари ўқитувчилар томонидан айтиб тушунтирилгани умуман сезилгани йўқ. Барча асарлар табиий ва чуқур ҳис этилган ҳолда янгради. Биз ана шундай табиийлик ва софлик сақланиб қолади, деб умид билдирамиз.

Концертмейстер вазифасини бажарган саҳнадаги ягона аёл Надежда Менделсоннинг чиқишлари жозибадор ва намунали бўлди.

Навбатдаги концерт ноябр ойида бўлиши керак. Бу сафар ҳам санъаткорларнинг чиқишлари кўнгилдагидек бўлади, деб ўйлаймиз.

Мартин БЕТУЛИУС,
мусиқашунос (Олмония)

ҲИКМАТЛАРИ ОЛАМДА СУЛТОН

1993 йил ЮНЕСКО қарори билан Аҳмад Яссавий йили деб эълон қилинди. Бу эътибор, бу эҳтиромнинг биз — Яссавий ватандошлари учун шубҳасиз теран мазмуни, ўзгача аҳамияти бор. Она Ўзбекистонимиз мустақиллигининг икки йиллиги нишонланаётган тарихий кунларда яшамоқдамиз. Минг бора шукроналар айтамизки, мустақиллик бизга йўқолиб, нураб бораётган қадриятларимизни, ўзлигимизни, ноҳақ қатағон қилинган, тарихимиз саҳифаларидан шафқатсизларча ўчирилган буюк бобокалонларимизни қайтариб берди.

Қадри ва қиммати тикланаётган алломалардан бири — Шайхулислом Хўжа Аҳмад Яссавий маънавиятимизнинг ёрқин симмоларидан биридир, унинг диний, аҳлоқий ва маърифатпарвар ҳикматлари бизни етукликка чорлайди.

Менинг ҳикматларим оламда
султон
Қилур бир лаҳзада чўлни
гулистон.
Менинг ҳикматларим
дардсизга айтманг,
Баҳосиз гавҳарим нодонга
сотманг.

Яқинда Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Республикаси Давлат кутубхонасида улуғ бобомиз Хўжа Аҳмад Яссавий хотирасига бағишлаб ўтказилган китобхонлар конференцияси ҳам ушбу фикр далолатидир.

Кутубхонанинг илму маърифат, маданияту маънавият билан уфуриб турган катта кошонаси бугун ўзгача салобат касб этган. Залга йиғилганлар — Аҳмад Яссавий шеърияти мухлислари, олиму фозиллар, маданият ишлари вазирлиги раҳбарияти, ўнлаб чет эллик меҳмонлар лолу эҳтирос ичида буюк бобокалонимиз, ўзбек тилининг, шеъриятининг асосчиси, ғазал мулкининг султони Мир Алишер Навоий билан юзма-юз кўришишга мушарраф бўлдилар. Сеҳрлар аро янада юксак салобат касб этган залга — Яссавий тўйига юзларидан нур ва буюклик ёғилиб турган Алишер Навоий ташриф буюргани қувончларга қувонч улашди. Навоий бу маърифатпарвар инсонга муносиб баҳо бериб: Унинг адабий, илмий, фалсафий мероси бизларни диёнат ва имон поклигига чорлайди, — деди. — Улуғ ҳазрат Султон Хожа Аҳмад Яссавий Туркистон мулкининг Шайхул-машойихидир.

Меҳмонлар ҳузурига эл озодлиги, миллат ғурури ва осойишталигини жангу жадалларда мардона ҳимоя қилиб, ҳозиргина сафардан ғолиб қайтган саркарда, оқил инсон ва одил шоҳ соҳибқирон Амир Темур Кўрагоний кириб келади. Қадимий ва ҳамиша қадрли халқ куйи унинг дадил қадамларига ҳамоҳанг жаранглайди.

Юз эллик йил зулм кўрди
бу Турон юрти,
Юз эллик йил қон ичида
қолган замин бу...
Ғазнавийлар юртидир бу,
Маъмун юрти бу,
Тўмарислар юртидир бу,
Широқ юрти бу...

«Хўжа Аҳмад Яссавийни ўзимнинг мажозий пирим деб ҳисоблайман, унинг руҳи ва ҳокига сажда қилганлигим ислом динига бўлган улуғ ҳурматимдандир», — қатъиятли овози янгради соҳибқироннинг. Амир Темурнинг Яссавийга эътиқоди баланд бўлганлигини шундан ҳам билса бўладики, у ҳар гал сафар олдидан унинг қабрини зиёрат қилиб, сўнг йўлга чиққан. Шундан сўнг соҳибқирон Яссавий шарафига қабул қилган «Вақфнома»ни ўқиб берди.

Туфроқ бўлғил, олам сани
босиб ўтсин.

Хожа Аҳмаднинг ушбу мисралари янграр экан, унинг жаранггосига ҳамоҳанг равишда ушбу тантана сабабчиси — Аҳмад Яссавий — адолат учун курашган, халқларни бир-бирига яқинлаштиришга интилган, етим-есирлар бошини силаган, диёнат ва имон поклигига чақирган табаррук инсон пайдо бўлади.

Яссавий одамларни ҳалоллик, поклик, тўғриликка ундади, Қуръон ва ҳадисларга, шариатга садоқат, инсоф ва имонга даъват этди. Аҳмад Яссавийдан бизга «Ҳикматлар», «Муножотнома», «Ҳикояти меърож», «Девони ҳикмат» асарлари мерос қолди. Бу асарларнинг ҳозиргача ҳам тарбиявий, ахлоқий аҳамияти пасайгани йўқ.

Китобхонлар конференцияси давомида Ўзбекистон республикаси маданият ишлари вазири Эркин Ҳайитбоев ўз сўзида асосий мақсад буюк инсоннинг руҳини шод, хотирасини ёд этиш эканлигини таъкидлади.

Мустақиллигимизнинг икки йиллиги тантанаси олдидан олиб борилаётган катта тайёргарлик ишларига тўхталди. Пойтахт марказида қад ростлаган Туркистон саройи ўзининг гўзаллиги, кўркамлиги, замонавийлиги, шарқона турфа кўринишлари, ҳусну тароватни билан мустақиллик кунига муносиб совға бўлади.

Энди инқилоб хиёбони даврини яшаб бўлди. Бу ерда буюк саркарда, соҳибқирон Амир Темур ҳайкали ўрнатилиши, янги майдон бунёд этилиши — бир сўз билан айтганда, мард ва танти бобомиз, саркарда амир Темурнинг бизга қайтиб келиши юракларни тўлқинлантиради кўнгилларга ғурур ва меҳр туйғулари солади. Худди шу Амир Темур майдонидан мустақиллигимиз байрамининг тантаналари бошланиб кетади.

Бугунги Алишер Навоий, Амир Темур, Аҳмад Яссавийлар иштирокида ўтаётган анжуман ҳам мустақиллик шарофатидандир.

Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Орипов сўзга чиқиб Аҳмад Яссавий ижодини тиклаш, ўрганиш борасидаги фикр ва мулоҳазаларини айтиб Яссавийга бағишланган шеърларидан ўқиди.

Нафс ила дунёга дил берган
фосиқлар сиз бу кун
Яссавий хок пойидин айлаб
олинг туммор лар...

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Республикаси Давлат кутубхонаси директори Рустам Алимов бундай катта тантана кутубхона ҳаётида биринчи марта бўлаётганини айтиб ўтди.

Кутубхона ходимлари Р. Алимов раҳбарлигида «Ҳожа Аҳмад Яссавий — улуғ бобомиз» деб номланган методик тавсиянома нашр этдилар. «Хотирасиз баркамол киши бўлмаганидек, ўз тарихини билмаган халқнинг келажаги ҳам бўлмайди», — деган эди Ислом Каримов. Дарҳақиқат китобча кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган бўлиб, Яссавийнинг ҳаёти, ижоди, у яшаган тарихий муҳит қамраб олинган. Шунингдек, залга Яссавий яшаган давр билан боғлиқ ҳолда яратилган тарихий адабиётлар, унинг замондошлари ҳақидаги рисолалар, Ўзбекистон тарихидан ҳикоя қилувчи китоблар қўйилганлиги ҳам меҳмонлар эътиборини тортди.

Маданият ишлари вазирлиги қошида тузилган маънавият маркази раҳбари Ў. Саксонов ҳам Яссавий ижодини ўрганиш борасида қилинадиган ишлар ҳали кўплиги, изланиш ва тадқиқотлар олиб борилиши лозимлигини айтди.

Конференция сўнггида Хитой, Покистон, Эрон ва Ҳиндистон каби давлатлар элчихоналари вакиллари кутубхонанинг эсдаликлар дафтарига ўз дастхатларини ёзиб, Яссавийга кўрсатилаётган эҳтиром, ҳурмат, ўрганишнинг катта меҳнати учун таҳсинлар айтдилар.

Бошим туфроқ, ўзим
туфроқ, жисмим туфроқ,
Ҳақ васлига етарман деб
руҳим муштоқ.

Бугунги кунда Яссавийнинг «муштоқ руҳи» унинг авлодлари томонидан ёд этилмоқда, ҳурмати бажо келтирилиб қолдирган бебаҳо маданий мероси қадрини топмоқда, ўрганилмоқда ва кенг халқ оммаси, китобхонлар орасига қуёшнинг сўнмас ёруғ нурларидек таралмоқда. Халқ билан бирга бўлиш, ҳикматларининг эл аро ёйилиб кетиши эса Хўжа Аҳмад Яссавийнинг бирдан-бир орзуси эди. Орзулари ушалганини кўриб, унинг руҳи шод бўлаётган бўлса ажабмас.

Муҳаббат ТУРОБ қизи

ЎзА ахбороти

Таниқли санъаткор, халқ артисти Зикир Муҳаммаджонов яқинда Бухоро, Самарқанд, Навоий вилоятларида бўлиб қайтди. У вилоятлар меҳнаткашлари билан учрашди.

Айниқса Навоий вилояти Хатирчи тумани хўжаликларидаги учрашувлар қизиқарли ўтди. Актёр ўзининг севимли роллари — Беруний, Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий монологларидан парчалар ўқиди, санъат мухлисларининг саволларига жавоб берди, келгуси режалари ҳақида ўртоқлашди.

К. ИБРОҲИМОВ

ОЛИМ ВАФОТ ЭТДИ

Шу йил 13 август, жума куни муҳожиротдаги тарихчи олим Вали Қаюмхон тўқсон ёшида Германияда оламдан ўтди.

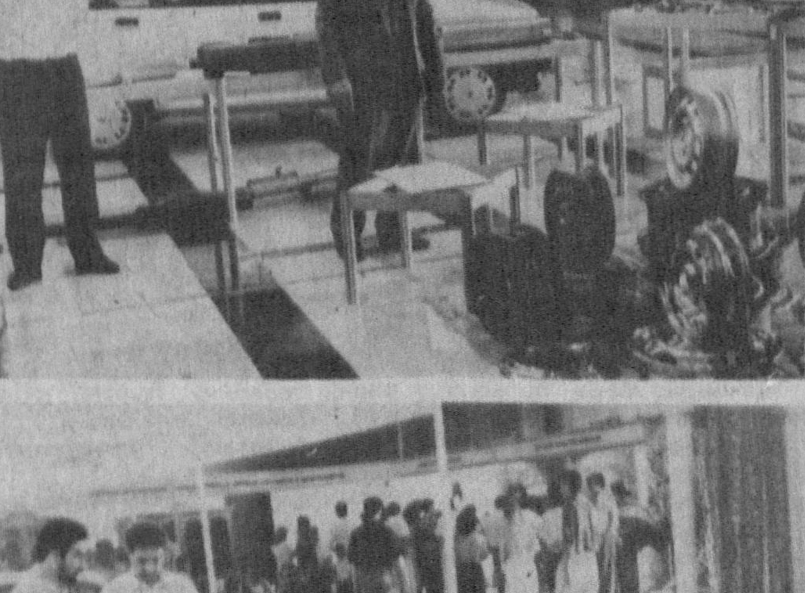

Республикамиз мустақилликка эришгандан сўнг унинг чет мамлакатлар билан алоқалари ҳам кенгайди. Бундан икки ой бурун пойтахтимизда Туркия савдо-саноат кўргазмаси бўлиб ўтган эди. Куни кеча Эрон Ислом республикаси савдо-саноат кўргазмаси очилди.

СУРАТЛАРДА: кўргазмага қўйилган соат; кўргазма залларида.

С. МАҲКАМОВ
суратга олган

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги Тошкент маданият техникумининг директори А. Т. Ахметовга отаси
Турдиохун АХМЕТОВ
вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

Ўзбекистон Композиторлари ва Бастакорлари уюшмаси ҳамда Ўзбекистон мусиқа жамғармаси бошқарувлари Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, санъатшунослик номзоди, мусиқашунос Отаназар Матёқубовга отаси, Ўзбекистон халқ артисти
Матёқуб РАҲИМОВ
вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор қиладилар.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси, Адабиёт жамғармаси ва ЎзРФА Алишер Навоий номидаги Адабиёт институти жамоаси шоир
Насрулло ДАВРОН
вафот этганлигини қайғу билан билдириб, марҳумнинг оила аъзолари, дўст-биродарларига чуқур таъзия изҳор қиладилар.

Тошкент Маданият техникуми жамоаси техникум катта ўқитувчиси Қобилжон Ориповга умр йўлдоши
Ақида ОРИПОВА
вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмаси ва Ўзбекистон Адабиёт жамғармаси ёзувчи Турғунбой Ғоиповга рафиқаси
Раҳима МУҲАМЕДОВА
вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик билдирадилар.

Тошкент Маданият техникуми жамоаси билимгоҳ раҳбари А. Ахметовга отаси
Турдиохун АХМЕТОВ
вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

Янги томоша

«ЖАЛОЛИДДИН МАНГУБЕРДИ»

Огаҳий номидаги Хоразм вилоят мусиқали драма ва комедия театри жамоаси драматург Эркин Самандаровнинг «Жалолиддин Мангуберди» тарихий драмасини томошабинлар ҳукмига ҳавола этди. Асарни театрнинг бош режиссёри, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Ибодулла Ниёзматов саҳналаштирган. Рассом Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби А. Оллоберганов. Спектакл мусиқаларини Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Қадам Раҳимов танлаган.

Асосий ролларни Ўзбекистон халқ артистлари М. Бобожонов, Г. Раҳимова, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артистлар Ш. Рамазонова, Б. Отажонов, артистлар Ж. Нуриллаев, О. Бобожонов, О. Таганов ва бошқалар ижро этдилар.

Шаҳноза ИСЛОМОВА

ТАҚРИЗ ХОЛИС ЁЗИЛСА...

Акс садо

Нашрликка алоқадор кишилар, ёзувчи ва олимлар «Тўғри гапириб, туққанингга ёқмайсан» деган нақлнинг нақадар тўғри эканлигини ўз бошларидан ўтказиб турадилар. Бу айниқса тақризчилик билан боғлиқ бўлиб, бирорта қўлёзма юзасидан айтган холис фикрингни муаллиф тан олмаслиги, охир оқибатда у хусуматга айланиш ҳоллари ҳам содир бўлади.

1980 йилдан иборат тақризчилик барча нашриётларда урфга айланган эди. Ўша вақтларда фаолият кўрсатган давлат матбуот қўмитаси қошидаги Бош редакция бу ишларга яқиндан «кўмаклашиб» турарди. Хайриятки, кейинчалик у ёки бу қўлёзманинг тақдирини ҳал қилиш бўйича ҳакамлик қилишга маълум даражада чек қўйилди. Тақриз рўйи-рост ёзилган бўлса, қўлёзма сайқал топиши ҳеч кимга сир эмас. Бироқ муаллифга зарра нафи тегмайдиган, симобдек силлиқ битилган гаплардан кўра дангалини айтган маъқулроқ: Болалар адабиётига умуман алоқаси бўлмаган, баъзи сийқа «қўлёзмаларга» «бетга айтганнинг заҳри йўқ» қабилида ёндашиб, айрим ижодкор дўстларимиз билан «тумтайишиб» юрганимиз ҳам сир эмас.

Тақчиллик, иқтисодий буҳрон нашриётларга ҳам ўз ҳукмини ўтказяпти. Оқибатда тақризларга эҳтиёж сезилмай қолди. Уддабурон муаллифлар ўз ҳисобидан китоб чиқаришга ўтди. Бу давр тақозоси. Зукко китобхон эса ҳар қандай шароитда ҳам турли-туман ширкатлар орқали босмадан чиқаётган «асарлар» тўғрисида ўзининг баҳосини айтади.

Ношир, тарих фанлари номзоди Содиқ Мўминовнинг «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг 9 июл сонида чоп этилган «Тақриз — кафиллик ёрлиғи эмас» мақоласида долзарб масалани кўтарган. Айниқса, дарсликлар, қўлланмалар ва болалар адабиёти босиб чиқарадиган нашриётларда масъулиятни янада кучайтириш керак.

Чунки келгуси авлодни тарбиялаш билан боғлиқ адабиётлар нуқсонсиз ва баркамол бўлиши зарур. Уларга тақриз ёзган мутахассислар ва олимлар ўз ишларига нисбатан ўта талабчанлик билан ёндашмоқлари шарт, бошқача бўлиши мумкин эмас.

Турсунбой АДАШБОЕВ,
Ҳамза ИМОНБЕРДИЕВ,
Абдураҳмон АКБАРОВ,
«Чўлпон» нашриёти ходимлари

БОҒИ ЭРАМДА

Мирзо Улуғбек туманидаги «Боғи Эрам» маданият ва истироҳат боғида ҳазрат Хўжа Аҳмад Яссавий таваллудига бағишланган «Аждодларимиз шуҳрати» деб номланган адабий-бадиий тадбир ўтказилди.

Тадбирда Маданият-тарғибот маркази раҳбари, фалсафа фанлари доктори Турғун Каҳқонов, шу марказнинг илмий ишлари бўйича раҳбар муовини, шарқшунос олим Неъмат Жабборов, халқ академиясининг аъзоси, физика-математика фанлари номзоди Фатҳулла Зикриллаев йиғилганларга ҳазратнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида маърузалар ўқиб, ижодидан намуналар ўқиб эшиттиришди.

Мумтоз ашулалар ижрочиси Ҳотам ҳофиз Қосимов, хонандалардан Шавкат ва Фарҳод Расуловлар ижросидаги қўшиқлар анжуманга янада файз киритди. Боғда дам олаётган болажонлар учун эса майдонда «Ким эпчил-у ким чопқир?» деб номланган ҳар турли оммавий спорт мусобақалари ўтказилди.

Шунингдек, бир пиёла чой устида отахонлар даврасида «Миллий қадриятларимизни эъзозлаймиз» мавзуида суҳбат уюштирилди.

Эътибор ЙЎЛДОШЕВА

БОШҚА ҲЕЧ КИМ БИЛМАСИН...

ҲАНГОМАЛАР

Носир МУҲАММАД

«Тошкент оқшоми»га Саъдулла Кароматов муҳаррирлик қилган 70-йилларда таҳририятда бир гуруҳ ёш ва қобилиятли ёзувчилар ҳамда журналистлар меҳнат қилишарди. Ҳазил-мутойибага бой ижодий давралар тез-тез ўтказиб туришарди. Ўша йиллари айрим ҳангомаларни қоғозга тушириб қўйган эдим. Уларни сиз билан баҳам кўрмоқчиман.

ҲОЗИРЖАВОБ ШОИР

Чустий домла ҳафтада, ойда бир келиб, рўзномаларга шеър тарқатиб кетардилар. Ҳар келганларида албатта бизнинг таҳририятга ҳам кирар, янги ғазалларидан ўқиб берар, яхшиларидан танлаб олиб қолар эдик. Ҳозиржавоблик, бадиҳагўйлик у кишининг энг ажойиб фазилатларидан эди.

Бир сафар икки-уч марта келиб, мени тополмабдилар. Шунда эшик тирқишига шу рубоийни қистириб кетибдилар:

Эшигингиз берку занжир кўрмадим,
Бу муаммо бағрида сир кўрмадим.
Мулла Насриддин укам, сиз қайдасиз,
Икки келдим, лоақал бир кўрмадим.

Бошқа сафар эса бир шогирдларидан анчагина шеър бериб юборибдилар, Уларнинг устидаги қоғозга шу байт битилган эди:

Танлаб олинг даркорини
қайтаринг бекорини,

Сизга бўлсин гулларию
бизга ташланг хорини.

◆

Улуғ Ватан уруши ва ундан кейинги йилларда Чустий шеърлари омма орасида кенг тарқалган эди. Ғазаллари қўшиқ қилиб айтилар, кўпгина байтлари одамларга ёд бўлиб кетганди. Албатта, шоирнинг мухлислари орасида аёллар ҳам кам эмасди. Табиийки, бу ҳол тирноқ орасидан кир изловчиларга шоирни айблаш учун баҳона бўлганди.

Бир куни суҳбат пайтида кимдир Чустийга ҳазиллашди:

— Домла, ўша пайтда ўзингиз ҳам анчагина хотинбоз бўлган экансиз-да!

— Адашаяпсиз, укажон, аксинча, хотинлар чустийбоз бўлиб кетганди, — деди ҳозиржавоблик билан шоир.

«КЎЧИРМАЧИ»

«Тошкент оқшоми»да ишлаб юрган йиллари Ўткир Ҳошимов учун энг сермаҳсул ижод йиллари бўлди. У ҳикоялар, ҳажвиялар, публицистик ва одоб-ахлоқ мавзуидаги мақолаларни ишхонада ўтириб ҳам ёзар, баъзан тўғридан тўғри машинкачига айтиб туриб ёздирарди. Бу ҳикоя ва мақолалар рўзномада турли тахаллуслар билан чоп этиларди: Ў. Ҳамидов, Ў. Халилов, Ў. Бозоров... Айрим ҳикоялар рўзномада чоп этилишидан олдин радио орқали ёзувчи номидан ўқиларди.

Бир куни таҳририятга номаълум мухлисдан хат келди. Унда Ўткир Ҳошимовнинг яқинда радио орқали ўқилган ҳажвияси тўлалигича, ҳеч ўзгаришсиз рўзномада Ў. Ҳамидов номидан чоп этилганлиги айтилган, кўчирмачини жазолаш лозимлиги таъкидланганди.

Муҳаррир ўринбосари С. Ёқубов ёзувчини ҳузурига чақириб, табассум билан унга хатни кўрсатди.

Ўткир аканинг «жаҳли чиқиб» кетди:

— Ў, аблаҳ Ҳамидов-эй, — деди кулиб, — мен унга кўчириш қанақа бўлишини кўрсатиб қўяман!

СОДДАЛИК

Ахборот бўлимига чинакам фидойи журналист Абдулла Пўлатов мудир эди. Бир куни репортаж ёзаётиб, «озар халқи» деган иборани қўллади. Аммо сўнгра иккиланиб қолди-да, Ўткир Ҳошимов ҳузурига кирди.

— Озарбойжон халқини «озар ҳалқи» деб ёзса ҳам бўладими, Ўткиржон? — сўради у.

Ёзувчи қувлик билан гап бошлади:

— Ўйлаб гапиряпсизми? Унда бойжон халқи хафа бўлади-ку! Масалан, Будапешт — Буда ва Пешт шаҳарларидан иборат. Ёки Чехословакия — чехлар ва словаклардан ташкил топган. Озарбойжонлар ҳам шундай. Эронда беш миллион бойжон яшайди. Иложи бўлса, озар ва бойжон халқлари, деб алоҳида таъкидлаб ёзинг!

Абдулла Пўлатов иши кўплигидан гангиброқ тургани учунми, Ўткир ака айтганидек ёзган ва Саъдулла Кароматовдан ўлардек дакки эшитган.

АНТИҚА «ХАБАР»ЛАР

«Оқшом»да иш оғир эди. Шунинг учун бўлса керак, бир-биримизга телефонда ҳазил қилиб, жиндай бўлса-да, асабларни юмшатар эдик. Ўткир Ҳошимов телефонда овозини ўзгартириб гапиришга уста эди.

Бир куни Ўткир ака қадрдон дўсти Тўлқин Расулевга қўнғироқ қилди.

— Бу «Оқшом»ми? — деди атайин бўғиқ товушда. — Биз ТошМИдан гапиряпмиз. Ахборот керакми?

Ҳар кунги «информация» нормасини бажаролмай боши қотиб ўтирган Тўлқин Расулевга жон кирди.

— Керак! — деди шошилиб. — Ҳозир мен қоғоз олиб олай... Айтинг.

— Ёзинг! — деди Ўткир Ҳотимов салобат билан, «Ноёб операция». Кеча Тошкент Давлат медицина институтининг 2-хирургия клиникасида тарихда мисли кўрилмаган ноёб операция бўлди. Бўка район «Коммунизм» колхозининг 8-бригадасидан оғир аҳволда келтирилган бемор Боқибоев... деб «диктовка» қилишга тушиб кетди.

Шу тариқа «бемор Боқибоев»нинг ёши, оиласи, меҳнатда эришган ютуқларини айтди. Операцияда иштирок этган ўнга яқин профессорлару доцентлар, ассистентлару врачларни санади. Операция пайтида практикант студентлардан қанчаси қатнашгани, бир талаба қўрқиб ҳушидан кетиб қолганигача айтди.

Тўлқин ака ёзавериб чарчаб кетди шекилли, охири тоқати-тоқ бўлиб сўради:

— Нимани операция қилишди ўзи?

— Нимани бўларди! — деди Ўткир Ҳошимов тамомила жиддий оҳангда. — Бемор Боқибоевнинг ўнг қулоғи бинойидек бўлгану, чап қулоғи ўзидан ўзи чўзилиб кетаверган. Ўсиб-ўсиб, бир ҳафтада 40 сантиметрга етган. Жарроҳлар унинг 33 сантиметрини кесиб, 8 сантиметрини қолдиришди.

Хонада портлаган қаҳқаҳани телефонда Тўлқин Расулев ҳам эшитди. Зум ўтмай хонага кириб келди.

— Қанақа одамсиз? — деди ўзи ҳам кулиб. — Ёзавериб қўлим чарчаб кетди-ку!

АМАЗОНКА ҚАЕРДАН СУВ ОЛАДИ?

Бир куни тушликдан қайтаётиб, Тўлқин Расулев Амазонка дарёси ҳақида китоб ўқиганини айтди. Амазонка дунёдаги энг катта дарё эканини, унинг ҳар бир ирмоғи Амударёдан кичик эмаслигини, ҳайвонот олами ғаройиблигини гапириб берди. Ҳаммамиз адабиёт бўлимига кирдик. Деворда дунё харитаси илиғлиқ турар эди. Орамизда соддароқ Ҳамид Икромов харитага узоқ тикилиб қолди.

— Амазонка дарёсининг нега катталигини энди тушундим, — деди ўйланиб, — Қаранглар, Атлантика океанидан сув оларкан.

— Ў-ў-ў! — Ҳамиджон! — деди Ўткир Ҳошимов «ҳайратланиб». — Шуниям топдингизми-а? Шунча ақл билан бошингиз тарс ёрилиб кетмаганига ҳайронман! Тўғри айтяпсиз. Амазонка Атлантика океанидан сув олади. Кейин уни ирмоқларга бўлиб-бўлиб, Анд тоғларига олиб чиқади-да, совутиб музга айлантиради.

Кўтарилган гуррос кулги Ҳамид Икромовнинг эътирозига ўрин қолдирмади.

«Тошкент оқшоми» ва «Вечерний Ташкент» рўзномалари янги ташкил этилган кезларда рус тилидаги ахборот бўлимига В. Никишин мудирлик қиларди. Бу иқтидорли, ҳозиржавоб журналист ҳар куни рўзноманинг биринчи саҳифаси учун зарур бўлган ўнлаб хилма-хил янги хабарлар топарди. Кўпинча уларни телефон орқали олишга тўғри келарди.

Бир куни ҳамкасбларидан бири ҳазиллашмоқчи бўлиб, қўшни хонадан унга телефон қилди:

— Бу ўртоқ Никишинми? Сизга бир янги хабарни билдирмоқчи эдим.

— Жуда соз. Қаердан гапиряпсиз?

— Ҳайвонот боғидан.

— Шунақами, қайси қафасдан?

Телефон қилган киши журналистнинг ҳозиржавоблигидан завқланиб, кулиб юборди.

«ҚИМГА УХШАЙДИ?»

Ҳамкасб дўстлар билан ошхонада овқатланиб ўтирардик. Ҳамроҳлардан бири нарироқда овқат еяётган одамни кўрсатиб, сўради:

— Қани, айтинглар-чи, шу одам кимга ўхшайди?

Бири у деди, бири бу деди. Ҳеч ким тўғри тополмагач, ўзи жавоб берди:

— Жорж Маршенинг ёшлигига ўхшайди.

Ўткир Ҳошимов берилган савол ва жавобнинг нақадар воқеликдан йироқлиги учун хиёл ғашланди шекилли, нарироқда ўтирган бошқа бир кишини кўрсатиб, сўради:

— Анави одам кимга ўхшайди?

Ҳеч ким жавоб тополмагач, ўзи деди: — Конан Дойлнинг «Баскервиллар ити» асари қаҳрамони холасининг ўғлининг қайнисига ўхшайди.

Гурр кулги кўтарилди.

ЁЗУВЧИНИНГ ДАСТХАТИ

Ўткир Ҳошимов ўз шахсий машинасини ҳайдаб келаётган эди. Қайсидир чорраҳада уни йўл миршаби ҳуштагини чуриллатиб тўхтатди.

Бу борада тажрибаси ошиб қолган ёзувчи дарров машинасини тўхтатиб, ғаладонни ковлай бошлади. Одатда янги чиққан китобларидан бир нечтасини шу мақсадда олиб юрарди.

— Саломалайкум. ўртоқ инспектор, кечирасиз, фамилиянгиз нимайди? — деди машинадан тушаркан, қўлидаги китобга дастхат ёзишга ҳозирланиб.

— Ие, Ўткир ака, сизмисиз? — деди миршаб мийиғида жилмайиб, — бу китобингизга олдин дастхат ёзиб бергандингиз-ку!

— Шунақами, — бўш келмади ёзувчи, — унда янги китобим чиқишини кутишингизга тўғри келади. Унгача овора бўлиб тўхтатиб юрманг.

ЭЗМА МУХЛИС

Ўткир Ҳошимов 70-йиллардаёқ машҳур ёзувчи эди.

Бир куни бир гуруҳ адиб ва олимлар поездда Қўқонга борадиган бўлдик. Бунақа пайтда таниқли шахслар билан «қўл бериб кўришгани» учун фахрланадиган мухлислар кўп бўлади. Бу сафар ҳам ёзувчининг «шу ерда» кетаётгани тезда бутун вагонга овоза бўлди. Сал ўтмай тўладан келган, содда одамлиги кўриниб турган бир йигит ийманиброқ купега кириб келди. Салом берди.

— Ўткир ака шу ердамилар? — деб сўради.

Ўткир Ҳошимов «шумлик» билан кўз қисиб қўйди-да, дераза олдида ўтирган олим Малик Муродовни кўрсатди.

— Шу ердалар. Мана шу киши Ўткир акангиз бўладилар.

Мухлис йигит Малик Муродов билан қўшқўллаб сўрашди.

— Тўлишибсизми, домла? — деди иккиланиброқ.

— Яқинда курортдан келдилар, — деди Ўткир ака «тушунтириб». Пайтдан фойдаланиб юқори полкага чиқиб олди-да, бемалол пинакка кетди.

Мухлис йигит Ўткир Ҳошимовнинг ҳамма китобини ўқиган экан. Малик Муродовни саволга тутавериб энка-тенкасини чиқариб юборди. Бу ҳам етмагандек, ёзувчининг қаерда ишлаши, таржимаи ҳоли, оила аъзолари, қанча қалам ҳақи олгани ва ҳоказолар ҳақида савол-жавоблар бўлиб ўтди. Ярим кеча бўлса ҳамки, саволлар тугамасди. Охири тоқати тоқ бўлган Малик Муродов ўрнидан ирғиб турди:

— Ҳой, Ўткиржон, жон дўстим, туринг ўрнингиздан, олинг ёзувчилигингизни! Мен ҳам бир оз мизғиб олай.

«ҚОНГО ШОИРИ»

«Оқшом»да «XX аср овози» деган саҳифа бўларди. Ҳар ойда бир марта чоп этиладиган бу саҳифада жаҳон тараққийпарвар адабиётидан намуналар эълон қилинарди. Албатта унда кўпгина шоир ва ёзувчилар ўз таржималари билан қатнашардилар.

Бир куни Машраб Бобоев хонамизга кириб келди.

— Конголик машҳур шоирнинг шеърини таржима қилдим, — деди у, — саҳифангизни жуда очади.

Чиндан ҳам Африка поэзиясига хос эркин вазнда битилган бу шеърда оқ танли босқинчиларга қарши кураш, эрк ва мустақиллик улуғланганди.

Орадан кўп ўтмай шеър газетада босилди. Бир неча кундан кейин Машраб аканинг ўзи келди. Хонада ёлғиз қолишимизни кутиб турди-да, жилмайиб секин гап бошлади:

— Шеър учун конголик шоирдан сизга катта раҳмат. Аммо бир нарсани айтиб қўяй. Аслида бундай конголик шоир йўқ. Шеърни шахсан ўзим ёзганман.

— Ие, ўлманг. Боплабсиз-ку! Энди иккаламиздан бошқа ҳеч ким билмасин. Балога қоламиз-а, — дедим.

Шунга келишдик. Аммо ҳар сафар учрашганимизда «Қалайсиз, конголик шоир» деб қўярдим. Иккаламиз ҳам кула бошлар, атрофдагилар эса бунинг сирини билолмай ҳайрон эдилар.

ГУЛМАТ-ПРЕСС

МУҲОКАМАГА МАРҲАМАТ

Душанба куни «Моматалоқ» клубида ёш шоир Ниҳолийнинг «Довучча» тўплами муҳокамаси бўлади. Муаллифнинг таржимаи ҳоли, шунингдек, тўплам қўлёзмаси билан клубда танишиш мумкин. Кириш пуллик. Кўпчилик бўлиб кириш учун чипталарни олдиндан сотиб олишингиз мумкин.

ДИҚҚАТ: «ВАФО» САРУПОСИ

«Миспўлатчўян» қўшма корхонаси тикувчилари шаҳар транспортида муқим қатновчилар учун махсус ҳимоя сарупоси ишлаб чиқаришни ўзлаштирмоқда. Бу антиқа кийим қийқимлардан тикилганлиги учун манзилга етгунча йўловчининг чўнтакларига ўғри уёқда турсин, либос эгаси ҳам тушолмайди. «Вафо» деб номланган бу сарупо намуналари шаҳардаги 15-, 17-, 18-автобус ва 4-, 8-троллейбус маршрутларида синовдан ўтмоқда. Чўнтагингиз дахлсизлигини, истасангиз «Миспўлатчўян» хизматидан фойдаланинг!

ҚИЧҚИНТОЙЛАР ОЛҚИШИ

Куни кеча Ойимқовоқ қишлоғидаги оилавий ансамблардан бири «Воҳайбола» ўз хонадонларидан ўн уч набира ва беш эвара тарбияланаётган «Читтигул» болалар боғчаси меҳмони бўлди. Кичкинтойлар ансамбл раҳбари етмиш ёшли Хандонбуви ва у кишининг ёстиқдоши етмиш олти яшар Замонбува ижросидаги «Воҳайбола», «Айтгани уяламан», «Олмани отдим отганга» каби лапар ва айтишувларни қийқириқ ва ҳуштакбозлик билан қаршилашди. Айниқса, нуроний бувижонларининг чирманда чалиб айтган «Кичкинахон, кичкина» ялласига пийру бадавлат буважонлари завқ билан йўрғалаётганида қий-чув, олқиш етти маҳаллага етди. Учрашув сўнгида кичкинтойлар ўз санъатларини намойиш қилиш учун олис юртларга отланган «Воҳайбола»га оқ йўл тилаб, улғайгач ҳаммалари албатта Хандонбуви ва Замонбува каби бўлишга тантанали ваъда бердилар.

САВДОЙИ САЙЁҲ

Бир неча кун аввал Ҳиндистонга жўнаб кетган сайёҳлар гуруҳи аъзоларидан бири телефон орқали шошилинч равишда хабар қилади:

— Ҳамроҳларимиз орасида Муҳаммаджон домла деган шахс фотоаппарату тишчўткадан бошқа ҳеч нарса олмай йўлга чиққанида «ё муғомбир, ё эси паст» деб ўйлаган эдик. Манзилга етгач, кейинги фаразимиз тўғри эканлигига ишонч ҳосил қилдик. Чунки, эл қатори савдо-сотиқ қилиш ўрнига бу савдойи домла аллақандай эски иморатларни расмга олиб, музею кўргазмаларни кезиб, уззукун ҳиндлар билан уларнинг тилида чуғурлашиб юргани юрган. Билишимча, ҳали сафар охирламай бор пулига китоб олиб бўлди. Илтимос, дўхтирлар шай туришсин, биз қайтгач, шўрлик домлани бир текшириб кўришмаса бўлмайди. Ахир, бечоранинг бола-чақаси бор-а! Худо шифо берса ажаб эмас!

Абдулла ЖАББОР

ХАНДАЛАР

— Хотининг билан нега ажрашаяпсан?

— У мен билан бир йилдан бери гаплашмаяпти, ахир?!

— Ундоқ бўлса, ўзингни бос, оғайни. Бундай камгап хотинни ҳар доим ҳам тополмайсан.

●

Хўранда:

— Менга келтирган товуғингизнинг иккинчи оёғи қани?

Официант:

— Товба!? Сизга ейиладиган товуқ керакми ёки юрадиганими?

●

— Янги ёзган қиссамни ўқиб чиқдингизми?

— Ҳа, дарвоқе! Мен бу қиссани сиз туғилмасдан олдин ҳам ўқиб чиққан эканман.

●

Улар турмуш қуришди. Тўйдан бор-йўғи икки ҳафта ўтгач, фарзандлик бўлишди! Яна тўй! Совға-саломлар... Қайнота неварасининг кўрманасига «Алифбе» китобию дафтар-қаламлар совға қилди.

— Чақалоққа дафтар-қаламнинг нима кераги бор, яхшироқ совға қуриб кетдими, — таъна қилишди қайнотага.

— Икки ҳафтада дунёга келган бола эрта-индин мактабга отланмайди, деб ким кафолат бера олади, — деди қайнота зардаси қайнаб.

●

— Сурункали томоқ ғининг давосини топдим!

— Хўш?

— Телевизор орқали узлуксиз тарғиб этилаётган чет эл шоколадларига ҳавас билан тикилишни бас қилмоқ керак, холос.

●

Ўғри:

— Ушалмаган биргина орзуим қолди. У ҳам бўлса, шаҳардаги жамғарма банкини тунаб, у ердаги темир сандиқда қайнонамнинг бармоқ изларини қолдира олсам... армоним йўқ эди?!.

Тўпловчи:
Абдуазиз ҲОШИМОВ

СИЗ ҚАНДАЙ ИЗОҲЛАЙСИЗ?

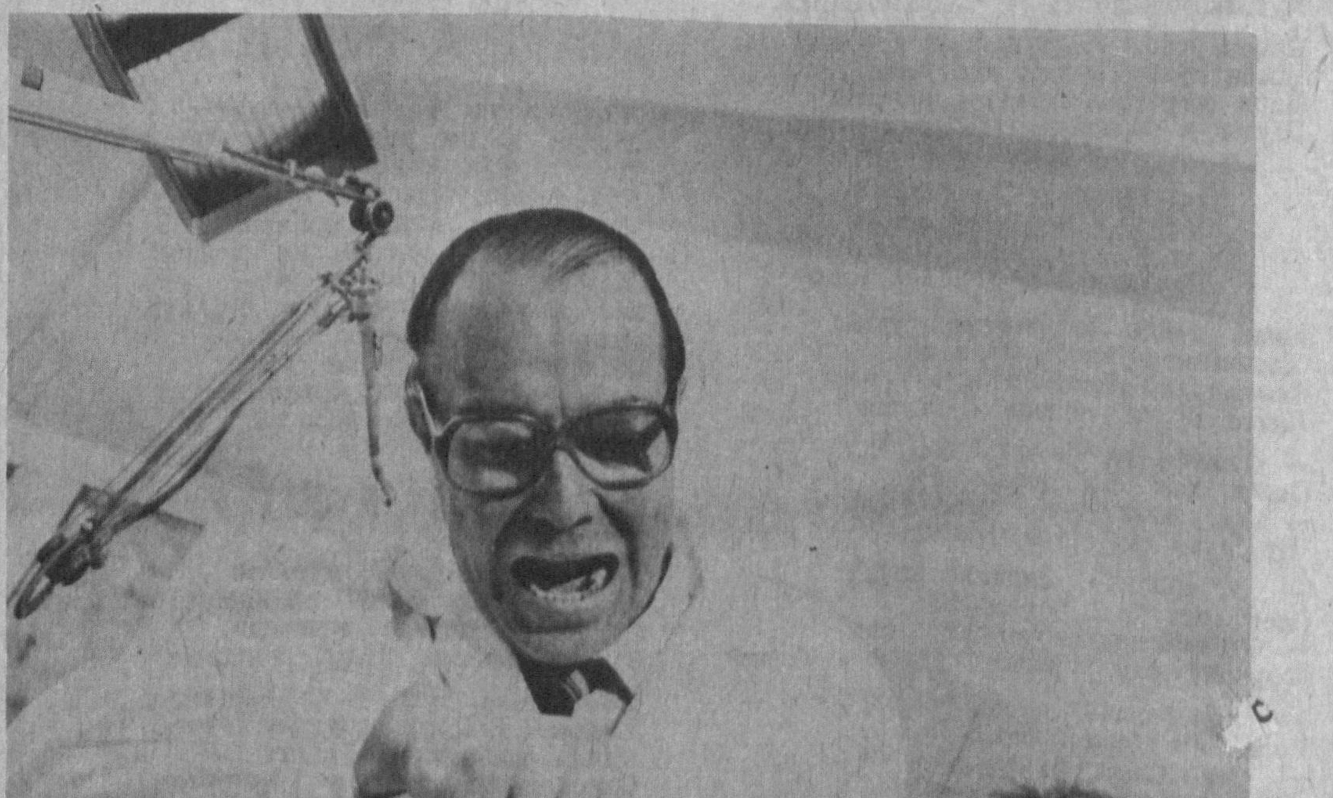

МАФИЯ

ҲАЖВИЯ

Бозор каллакникида гап-гаштак кетарди. Телевизорда «ИИБ хабарлари» берилаётган пайтда Бозор каллак туйқусдан сўраб қолди:

— Ҳой, телевизордаям, радиёдаям «мапия-мапия» деяверади. Газит ўқисанг ҳам шу гап. Бу, мапия дегани нима ўзи?

— Мафия дегани шуки, мана масалан сен, савдогарсан, — дея тушунтира бошлади матбуотда у-бу ёзиб турадиган Мамасиддиқ маҳмадана. — Яқинда ўзинг айтдингки, икки миллион сўмлик товарни ўткезвордим, деб. Шошма, гапни бўлмай тур, энди. Раз сўрадинг, бир пас жим, қулоқ сол. Хўш, шу товарни ўтказиш билан сен давлатни алдадинг.

— Алдаганим йўқ, алдаганим йўқ, ўйлаб гапиряпсанми? Мен халқни деб қилдим.

— Бекорларни айтибсан. Сен қачондан бери халқнинг ғамини ейдиган бўб қолдинг? Сен аслида оғайни, хафа бўлмагину, халқнинг ризқини ўғирлаб сотиб юборгансан.

— Ана, буям у-бу ёзиб туради-да, биззи шунақа деб ўйлайди. Ҳа, биз бу товарри ўрнига сенга керакли нарсани обкеламиз деб, елкамизнинг яғири чиқиб кетяпти-ку!

— Шошма, қизишма. Мен мисол учун гапиряпман. Мафиянинг маънисини тушунтириб беряпман. Мана, мисол учун дейлик, сен икки миллионлик товарни ўтказиб юбориб, «Тойота» олдинг...

— «Тойота»ни ўз пулимга олганман!

— Об-бо-о, мисол учун деяпман. Мана шу ишни биров сезиб қолди дейлик. Ким сезади? Милиса сезиши керак. Мелиса мана шу ўзимизнинг Шокирми? Хўш, Шокир мана, дастурхон устида биз билан бирга ўтирибди. У қандай қилиб сезади? Сезадию, сезмаганга олади... Бордию, бошқа биров сездию, ишинг прокуратурага тушди, дейлик. Манави Аббосхон, ўша ерда ишлай туриб, сенинг қайноғанг бўла туриб, индамай турадими? Ўзини бош прокурорнинг оёғи остига ташлайди. Ё, нотўғрими?

— Тўғри.

— Энди, бор ана дейлик, сени туманда эмас юқоридан тафтиш қилиб, ишинг вилоятга ўтиб кетди. Аммангни эрлари Аъзамхўжа ака ҳокимиятга ишга кўтарилиб кетдилар. Ҳафтада думба-жигар қилиб уйларига ташлаб келиб турибсан. Хўш, у киши сени жарга қулаётганингни кўра туриб, жим турадиларми?

— Йўқ, албатта, — деб қўйди Бозор каллак қадаҳларга коняк қуяркан. — Яқинда у киши қиз чиқарадилар. Кимга қуда бўляптилар, билдингларми?.. Тўқлиевичга!

— О-о-о, зўрку! — деб юборишди қолганлар.

— Ана, бу ёғи яна беш экан, — деди Мамасиддиқ маҳмадана. — Энди, дейлик, сени ишингни янада юқорироқ, республикада туриб чалкаштиришсаю, менга шу Бозорвойни бир фелетон қилинг, дейишса, хўш, қилармидим? Икки дунёда ҳам ёзмасдим. Нега? Чунки биз ҳаммамиз бир улфатмиз. Мана, мана шуни мафия дейди.

— Э-э, мафия дегани, улфатчилик дегани экан-да, — деди Бозор каллак тиззасига уриб. — Қани, биттадан отдик!

Абдуғани АБДУВАЛИЕВ

МУАССИС: «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҲАФТАЛИГИ ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ

НОШИР: Ўзбекистон Республикаси «ШАРҚ» нашриёт-матбаа концерни

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Матбуотчилар кўчаси, 32.
Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-54-56
Навбатчи муҳаррир — Камол МАТЁҚУБОВ
Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 20.00.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Одил ЁҚУБОВ, Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Насиба ИБРОҲИМОВА, Камол МАТЁҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Беккул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Рустам АБДУЛЛАЕВ, Аҳмадали АСҚАРОВ, Тошпўлат АҲМЕДОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Дадахон ЁҚУБОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Хайрулла ЖЎРАЕВ, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Жамол КАМОЛ, Мирзо КЕНЖАБЕК, Абдулла ОРИПОВ, Йўлдош СУЛАЙМОН, Тошпўлат ТУРСУНОВ, Иброҳим ЮСУПОВ.

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

1 2 3 4 5 6

Рўйхатдан ўтиш тартиб № 000215. Буюртма Г-332. 96211 нусхада босилди, ҳажми — 4 босма табоқ. Офсет усулида босилган, қоғоз бичими А—2. Индекс 64593.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Маҳкамасининг Ишлар бошқармаси ҳузуридаги «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй. 1 2 3 4 5 6